Hayat

TARİH MECMUASI

Sayı: 7
Ağustos 1965 • 250 Kuruş

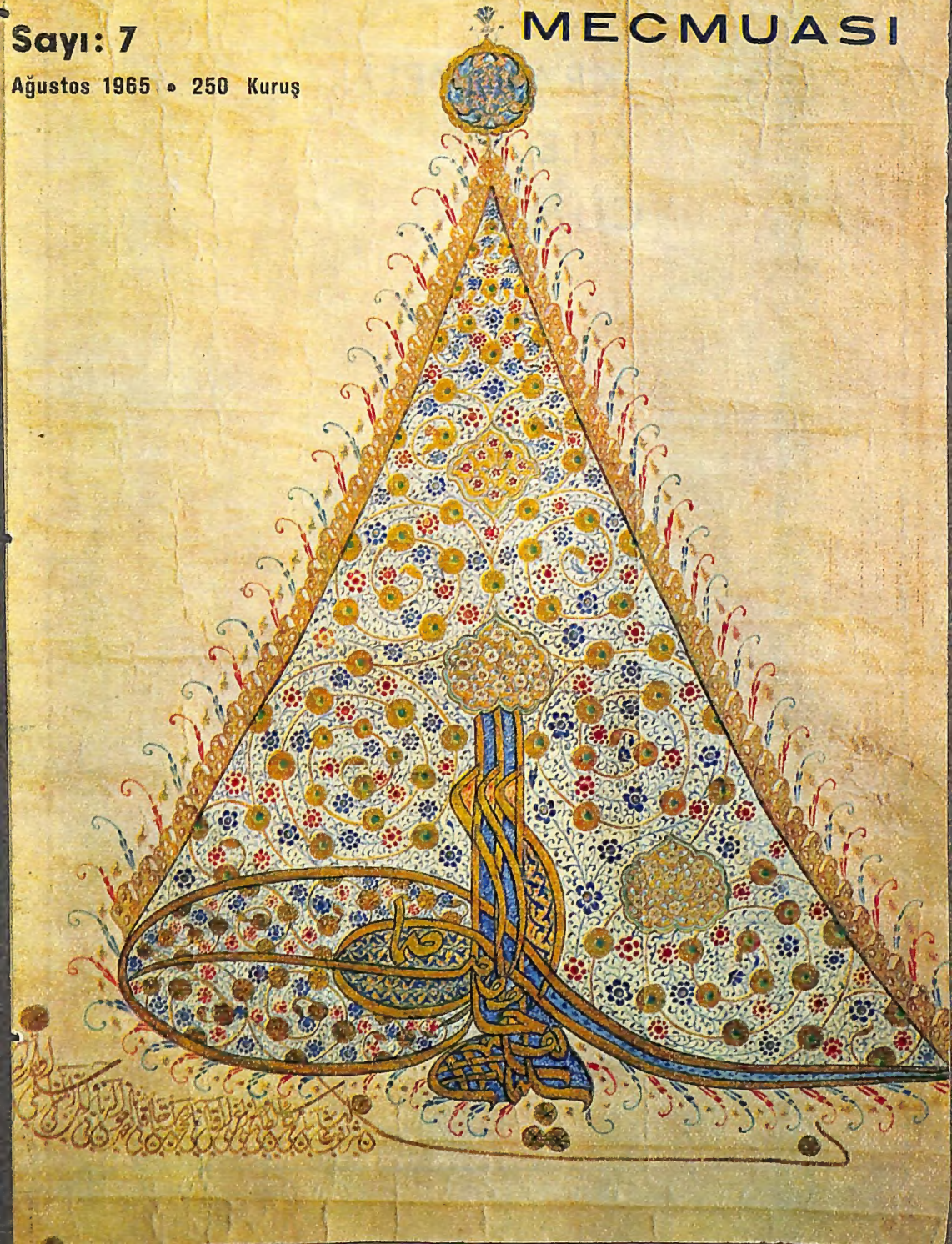

İKRAMİYELİ
AİLE
CÜZDANI

Yuva sahibi olmanın
İlk adımı

YAPI ve KREDİ BANKASI

II. Süleyman'ın Tuğrası
(Foto: Ara Güler)

Hayat TARİH MECMUASI

Bu sayıda neler var

30 Ağustos 1922 4
Altı General Başkumandanlık Savaşını Anlatıyor 6
Viyana Kuşatması ve Bozgunu 17
Türkiye'de İlmin Millîleşmesi Lâzımdır 25
Mâbeyn Başkâtibi Âtıf Bey'in Hâtıraları 29
Topkapı Sarayı Porselen Dairesi 36
Hat Sanatı 44
Tarihe Akan Bir Ay 49
XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti 52
Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları 59
Deniz Banyoları 66
Ermeni Meselesi 72
New York 80
Tarihte Garip Olaylar 86
Şeyh Şâmil 88
Ayın Takvimi 93
Tarih Postası 94
Kitaplar Arasında 96
Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz 97

Hayat TARİH MECMUASI

Aylık Kültür Mecmuası

YIL : 1 SAYI : 7
CİLT : 2 1 AĞUSTOS 1965

İMTİYAZ SAHİBİ:
Şevket RADO

NEŞRİYAT MÜDÜRÜ:
Yılmaz ÖZTUNA

MESUL YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ:
Orhan Ş. YÜKSEL

BASILDIĞI YER:
Tifdruk Matbaacılık Sanayii A. Ş. Basımevi - Divanyolu Türbedar Sok. No: 22 İstanbul
TEL: 27 95 10 (4 hat)

ABONE:
Bateş Bayilik Teşkilâtı. Cağaloğlu-İstanbul TEL: 27 12 07

30 AĞUSTOS 1922

43 yıl önce
Başkumandanlık Meydan
Savaşını kazanmıştık

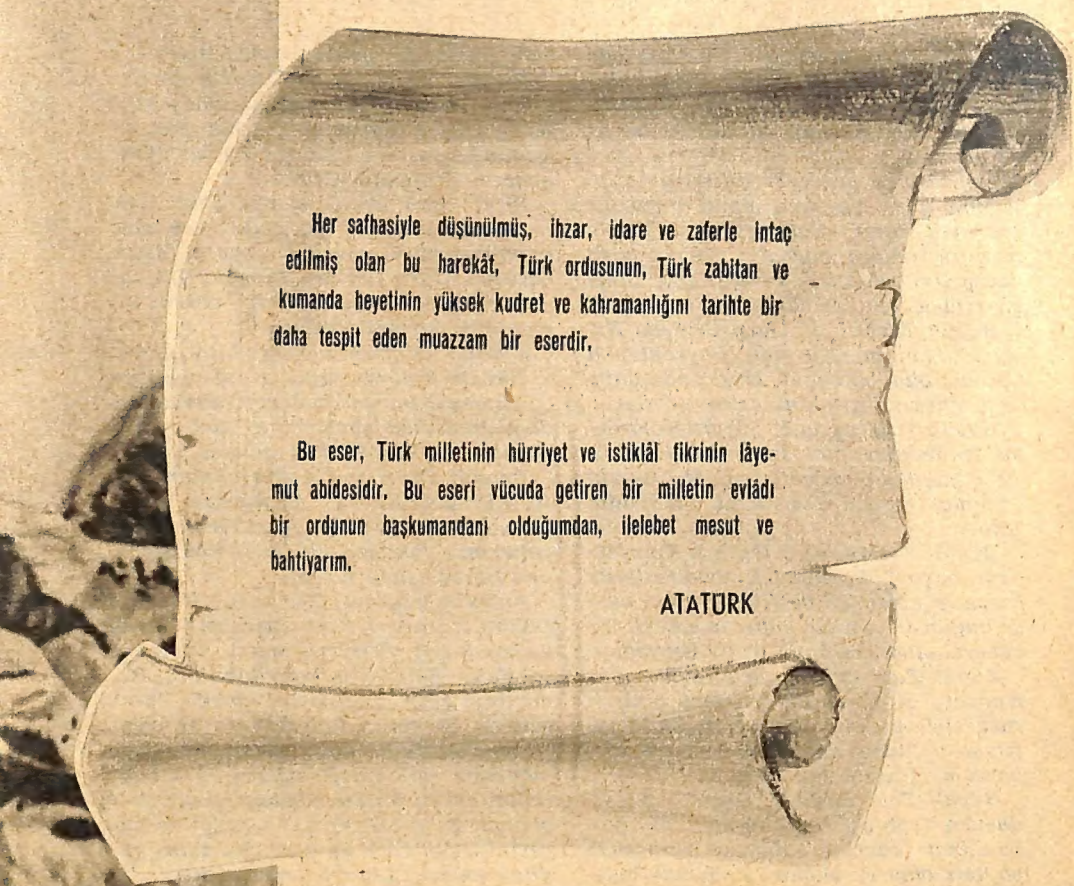

Her safhasiyle düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı bir ordunun başkumandanı olduğumdan, ilelebet mesut ve bahtiyarım.

ATATÜRK

Altı General Meydan Savaşını Anlatıyor

Röportaj: Vural Sözer

Fotoğraflar: Sedat Dizici

Hayat Tarih Mecmuası bu sayısında okurlarına, Türk'ün canını dişine takarak yaptığı Büyük Taarruz'un hikâyesini altı kumandanın ağzından naklediyor.

Geçirdikleri hareketli askerlik hayatlarının yorgunluğunu, şimdi torunları arasında, birer «Paşa-dede» sevgisiyle çıkaran, onlara masallar yerine harp hikâyeleri anlatan kumandanlarımızı şu sırayla takdim ediyoruz:

Büyük Taarruz'da Garp Cephesi Kumandanlığının, Kurmay Başkanlığı'nı yapmış olan ve bugün 85 yaşında bulunan emekli Orgeneral Asım Gündüz.

Büyük Taarruz'da 5. Süvari Kolordusu Kumandanlığını tümgeneral rütbesiyle yapmış olan ve bugün 85 yaşında bulunan emekli Orgeneral Fahreddin Altay.

Büyük Taarruz'da 2. Ordu 3. Kolordusuna bağlı 1. Tümenin Kumandanlığını kurmay albay rütbesiyle yapmış olan ve bugün 83 yaşında bulunan emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman.

Büyük Taarruz'da 1. Ordu, 1. Kolordu Kurmay Başkanlığı'nı kurmay binbaşı rütbesiyle yapmış olan ve bugün 77 yaşında bulunan emekli Orgeneral Muharrem Mazlum İskora.

Büyük Taarruz'da 1. Ordu 1. Kolordusuna bağlı 23. Tümenin Kurmay Başkanlığını kurmay binbaşı rütbesiyle yapmış olan ve bugün 73 yaşında bulunan emekli Korgeneral Fahri Belen.

Büyük Taarruz'da 5. Süvari Kolordusunun 1. Süvari Tümeninde yüzbaşı rütbesiyle Emir Subaylığı yapmış olan ve bugün 69 yaşında bulunan emekli Tümgeneral Seyfeddin Çalbatur.

Birer canlı vesika olarak hâtıratına müracaat ettiğimiz bu değerli kumandanlarımızdan emekli Orgeneral Asım Gündüz, Garp Cephesi Kurmay Başkanı olması sebebiyle Büyük Taarruz'un stratejik önemini nakletti.

Emekli Orgeneral Fahreddin Altay, 5. Süvari Kolordusunun piyade ve topçu tümenlerine yardımlarını, düşmanın dağıtılmasında şanlı Türk süvarisinin yardım ve hizmetlerini anlattı.

Emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman, Büyük Taarruz'dan sonra Bursa istikametinde kaçan Yunan kuvvetlerinin takibini ve Bursa'nın işgal den kurtuluşunu nakletti.

Emekli Orgeneral Muharrem Mazlum İskora 1. Ordu, 1. Kolordusunun tümenlerine düşen görevleri ,emekli Korgeneral Fahri Belen aynı kolordunun 23. Tümeninin çetin savaşlarını, emekli Tümgeneral Seyfettin Çalbatur da Manisa' ya ve İzmir'e ilk giren süvari birlikleri mensubu ve İzmir'de kışlaya Türk bayrağını çeken ilk Türk subayı olması sebebiyle Büyük Taarruz'un hedef ve gayesini teşkil eden bu mutlu kurtuluş gününü en ince teferruatıyla anlattı.

30 AĞUSTOS 1922

43 yıl önce
Başkumandanlık Meydan
Savaşını kazanmıştık

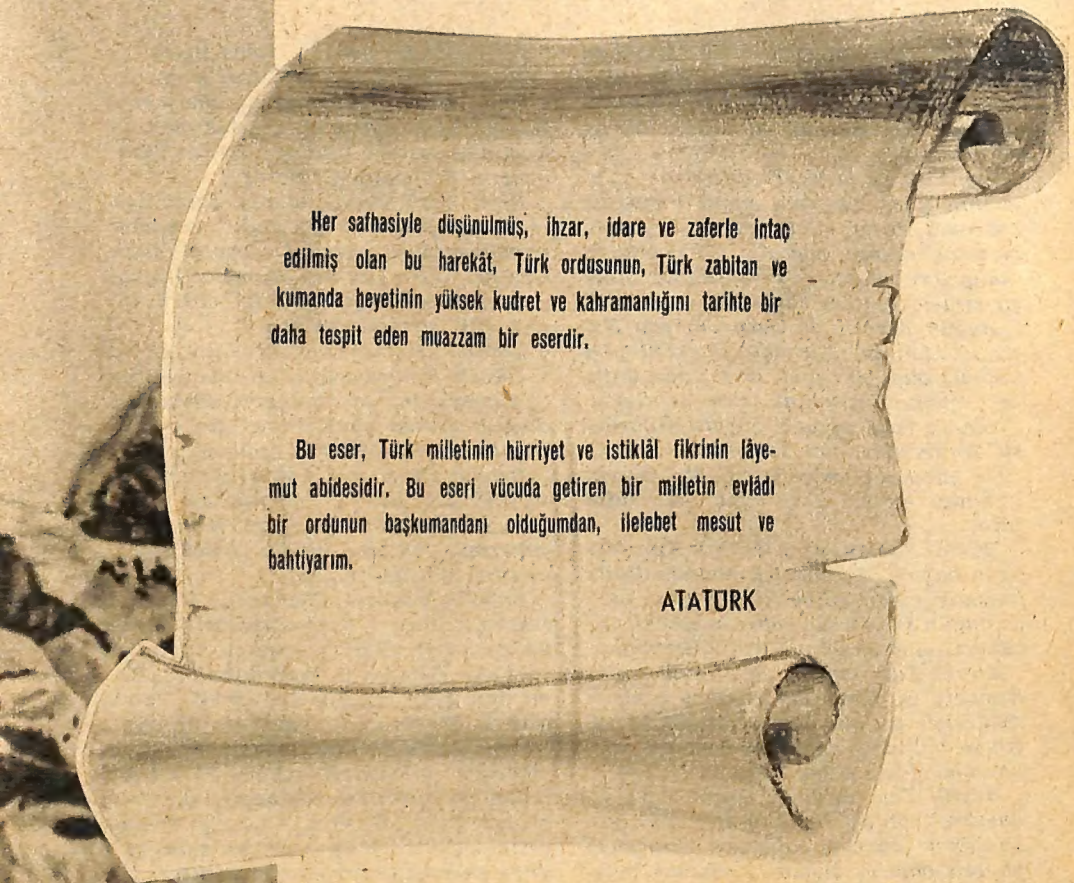

Her safhasiyle düşünülmüş, ihzar, idare ve zaferle intaç edilmiş olan bu harekât, Türk ordusunun, Türk zabitan ve kumanda heyetinin yüksek kudret ve kahramanlığını tarihte bir daha tespit eden muazzam bir eserdir.

Bu eser, Türk milletinin hürriyet ve istiklâl fikrinin lâyemut abidesidir. Bu eseri vücuda getiren bir milletin evlâdı bir ordunun başkumandanı olduğumdan, ilelebet mesut ve bahtiyarım.

ATATÜRK

Başkumandanlık

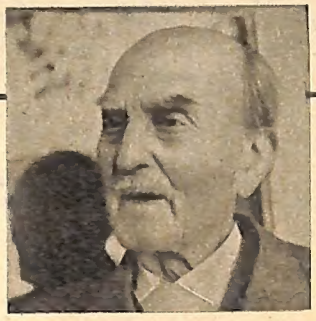

SAVAŞIN STRATEJİK ÖNEMİ

Anlatan : Garp Cephesi Kumandanlığı Kurmay Başkanı Albay Asım Bey

(Emekli Orgeneral Asım Gündüz)

Asım Gündüz, emekliye ayrılmadan önceki yıllarda.

— Zahmet ederek evime kadar gelmişsiniz. İftihar ettim... Aradan kırk üç sene geçmesine rağmen, istediğiniz muharebeler hakkında, ihtiyar kafamda kalmış olan bazı hâtıramı yazarsanız, ben de ayrıca sevinç duyacağım.

Yalnız, birden 26 ağustos taarruzuna başlamadan evvel, daha önceki günlere bakarsak taarruzun nasıl, ne gibi müşkülâtla yapılmış olduğu hakkında daha iyi bir fikir edinilmiş olur.

Sakarya muharebesi muvaffakıyetle bittikten sonra düşman ordusu Eskişehir-Seyitgazi istikametlerinde çekilirken sıkı bir takip yapamadık. Çünkü Kütahya muharebeleri esnasında ordunun nakliye vasıtaları hemen yok derecesine inmişti. Onun için Sakarya'daki karargâhımız olan Elâgöz'den Sivrihisar'a naklettiğimiz zaman ordumuz da Sivrihisar - Aziziye şimal ve cenubunda duraklamıştı. Daha ileriye gidemiyordu. Çünkü ordunun beslenmesi mümkün olamıyordu. Bu sebeple 26 ağustos taarruzuna kadar takriben bir seneyi mütecaviz ordunun ikmaliyle uğraşıldı. O sırada tümenlerimizin elindeki tüfekler de muhtelif cinstendi. Bunlardan bazısının tüfek başına cepanesi yüz mermiyi bile geçmiyordu. Tümenleri bu bakımdan gruplandırmak, toplamak için büyük bir kurmay mesaisi icap ediyordu. Cepanesi bol olan tümenleri ileri hatlarda, cepanesi kıt olan tümenleri de ihtiyat olarak kullanmak zarureti vardı. Sonra, ordunun daha birçok noksanları vardı ki, onların başında nakliye vasıtaları mühim rol oynuyordu. Bu nakliye vasıtalarını ikmal etmek için rahmetli Atatürk Ankara'da bizzat meşgul oluyor, topladığı

Kurmay Albay Asım Bey, Büyük Taarruz'dan bir gün önce Atatürk ve İnönü'ye izahat veriyor.

vasıtaları cepheye gönderiyordu. Cepane noksanımızı ise memleketin dört köşesinden elimize ne geçerse celb ederek ikmal ediyorduk. Tayyaremiz yok gibiydi. Avrupa'ya, bilhassa Fransa'ya tayyare siparişleri yapıldı. Heyetler gönderildi.

Taarruz İçin Hazırlık Başlıyor:

Düşmanı, Eskişehir - Seyitgazi ve Karahisar hattından büsbütün atabilmek için ne suretle hareket etmek icap ettiğini birçok harp oyunlarıyla araştırmıştık. Şöyle düşünüyorduk: Düşmanın başlıca iki üssü vardı. Bunlardan en mühimmi İzmir üssüydü. Çünkü her şeyi kolaylıkla oradan alabiliyordu. Bursa üssü, irtibatı güç olması bakımından ikinci derecede bir üs idi. Ordumuzu Akarçay cenubunda toplayabilirsek, düşmanın İzmir'le olan irtibatını kolayca kesebilirdik. Binaenaleyh taarruz plânımız düşmanı İzmir üssünden ayırmak suretiyle büyük kuvvetlerle cenuptan kuşatıp, ordusunu şimale atmaktı.

Bu projeyi ancak orduyu tamamen hazırlayıp teçhiz ettikten sonra tatbik edebilirdik. Bu da zaman meselesiydi. Uzun münakaşalardan sonra ordumuzu ağustos ortalarına kadar hazırlayabileceğimizi başkumandanlığa bildirdik.

Akarçay'ın şimalindeki büyük kuvvetlerimizi, geceleyin cenuba indirdik. Cenuba inen bu kuvvetler siperlerde saklanarak düşman tarassutundan uzak kalıyordu. Düşman bu nakliyat ve yığınağımızın katiyen farkına varamadı ve biz 15 ağustostan 24 ağustosa kadar on, on iki tümeni gizlice cenuba geçirdik.

TAARRUZ

24 ağustos günü Akşehir'deki karargâhımızı evvelâ Şuhut'a naklettik, sonra, taarruzdan bir gün evvel Karahisar'a yanaştık, taarruzda tarassut yerimiz olan Kocatepe'nin şarkında bir dere içinde çadırlarımızı kurdurduk.

26 ağustos sabahı saat 4'te önde koca Atatürk olduğu halde atlarımızla Kocatepe'ye çıktık ve tam saat 6'ya gelir gelmez bütün kolordaların tekmil topları bir anda ateş ederek Karahisar cenubundaki düşman cephelerini dövmeye başladı ki, bu manzara görülecek en büyük bir savaş tablosuydu.

26 ağustos taarruzu akşam geç vakitlere kadar devam etti. Düşman da Karahisar cenubundaki müstahkem mevkilerini bırakmak istemiyordu. Çünkü İzmir'e çekilecek kuvvetlerini ancak bu sayede himaye edebilecekti. Yalnız, Güzelim Dağı cihetindeki kuvvetleri geriye çekmeye başlar başlamaz artık düşmanın geriliyeceğine katî surette emin olduk. Süvari Kolordumuz Şuhut'tan sonra çok müşkül vâdilerden geçerek Sincan ovasına inmiş, düşmanın yan ve gerilerine düşmüştü.

Biz artık karargâhımızı, çadırlardan Karahisar'a naklettik. Şimdiki belediye dairesi olan bina bizim karargâhımızdı. Atatürk, Fevzi Paşa, İsmet Paşa, ben ve karargâhımız bu binada kaldık. Yalnız, düşmanı İzmir'e kaçırmamak için çok uğraşıyorduk. Muvaffak 1. Ordumuzu şimale değil, şimali garbiye doğru ilerleterek İzmir yolunu tuttuk.

Son Darbe:

Atatürk, bir teklifte bulundu. Kendisi bizzat 1. Ordu karargâhında bulunacaktı. Şimalde 2. Ordu'ya da Fevzi Paşa'yı memur etti. Garp Cephesi karargâhı, orduların harekâtını tanzim ve idare etmek için 30 Ağustos'a kadar Karahisar'da kalacaktı.

30 ağustos günü gelen malûmata, raporlara göre düşman kuvvetleri Murat Dağları şimalinde tamamen kuşatılmış bir vaziyette kalmıştı. Düşmanın takriben yedi-sekiz tümenlik bir ordusu, topuyla, tüfeğiyle, atlarıyla, arabalarıyla, subayları, generalleriyle tamamen elimize esir düşmüştü. Bunlardan esir olmak istemeyen bazı subaylar ve generaller Murat Dağı'nı geçip cenuba kaçmak istedilerse de cenuptan ilerleyen süvari kuvvetlerimiz bunları birer birer yakaladı.

BÜYÜK TAARRUZDA TÜRK SÜVARİSİ

Anlatan : 5. Süvari Kolordusu Kumandanı Fahrettin Paşa

(Emekli Orgeneral Fahrettin Altay)

Savaş sırasında üç süvari tümeninden teşkil edilen Süvari Kolordusu'nun görevi, Büyük Taarruz'da piyadelere yardım etmek ve düşmanın tam yenilmesini sağlamaktı. Yunan cephesi tahkim edilmiş olduğundan, süvari yalnız başına bu cepheyi yaramazdı. Esasen topçusu da zayıftı. Her tümende bir dağ bataryamız vardı. Her top sekiz katırla taşınırdı. Bunun için düşünülen iş piyade kolordularımız düşman cephelerini yardıktan sonra süvarinin düşman içine dalmasıydı. Aslında bu hal, ilk savaşa seyirci kalmak demekti...

Savaşmak İçin Çare:

... Bu, bize biraz ağır geldi. Savaşa aynı zamanda katılabilmek için, süvari tümenlerini, bulunduğumuz mevkie nispetle bize daha müsait hareket imkânı verecek araziye intikal ettirmeyi düşündüm ve bu maksatla geçecek bir yol aradım.

Sinanpaşa Ovası'nda, Yunan işgalinde, Tokuşlar köyünden Haydar Ağa isminde hamiyetli bir vatanperver bize arasıra bilgi veriyordu. Bu vatandaştan Ahır Dağları'nda, Yörükmezarı denilen bir gedikten aşan sarp bir patikanın mevcudiyetini öğrendim. Bu geçidi düşman gündüzleri tutuyor, gece olunca çekiliyormuş. İşte bu yoldan geçmeyi kurdum ve ordu kumandanına müracaat ettim. Çok muvafık buldular ve o yolda emir verdiler. Başta 1. Tümen, arkasında 14. Tümen olmak üzere 25 ağustos akşamı bu istikamette yürüyüşe başladık. 2. Tümenimiz on beş kilometre geride olduğu için uzaktan bizi takip ediyordu.

Yolda ancak tek kolla gidebiliyorduk. Ağaçlık, taşlık, sarp bir dağ yoluydu bu. Nihayet dağı aşarak ovaya indiğimiz zaman gün ağarmış, topçularımızın bombardımanı, piyadelerimizin hücumu başlamıştı.

KILIÇLAR KINDAN SIYRILIYOR

İlk darbemizi, düşmanın geçtiğimiz geçidi tutmak maksadıyla göndermesi mûtat olan süvari kuvveti yedi. Bu kuvvet kılıçtan geçirildi. Afyon - İzmir demiryoluna kadar ilerleyen keşif kollarımız, telgraf hattını kestiler ve Balmahmut'tan cepheye kuvvet gönderildiğini bildirdiler. Hazırlığını tamamlayan birinci tümeni bu istikamette ilerlettim.

Bu sırada, Uşak tarafından, bir düşman kuvvetinin ilerlemekte olduğu haberi geldi. Ona karşı da 14. Tümeni gönderdim. Öğleden sonra 2. Tümen de Sinanpaşa Ovası'nda toplanmıştı. Ordudan Çiğilte-

Fahrettin Altay, Esir Yunan generali Trikopis ile: Soldan sağa, 2. Yunan generali Diyenis, 3. Fahrettin Paşa, 4. General Trikopis, 5. Mürsel paşa. Ayakta ortada, İzmir Merkez Kumandanı Albay Raşid Bey, yanındaki gri kalpaklı Şükrü Bey (Sökmensüer).

Fahrettin Altay İstiklâl Savaşı sırasında kullandığı çadırın önünde

pe'ye yardım emri almıştım. Toplanıp hazırlanmış olan 2. Tümeni de oraya gönderdim. Bu suretle 26 ağustos günü, uzun ve yorucu bir gece yürüyüşünden sonra düşman gerilerine hâkim bir duruma girmiş olduk.

26/27 gecesi, kolorduca, ertesi gün yapılacak iş düşünüldü ve Uşak - İzmir cihetinden düşmanın, trenle cepheye kuvvet göndermesi lâzım geleceği tahmin edildi. Bu durumda, gelecek kuvvetin, indirme istasyonu Küçükköy istasyonu olabilirdi. Bunun için Küçükköy istasyonunu tutmak, düşman daha uzak bir istasyonda inmeye mecbur etmek ve saf dışı bırakmak gerekiyordu. Bu vazifeyi 2. Tümen'e verdim. Düşman da, kendilerince büyük önem taşıyan bu istasyonu takviyeye gelmişti. Muhafızlarla yapılan muharebede biraz zayiat verdik ama, istasyonu da kullanılmayacak hale getirdik. Buradaki şehitlerimiz arasında, çok kıymetli hizmetleri görülen yedek teğmen İzmirli Yıldırım Kemal'in ismi sonradan bu istasyona verildi.

28 ağustos sabahı erkenden Egret'teki 2. Kolordu'ya ve Afyon'dan çekilenlere Bayramgazi'de yaptığımız hücumlarla Resülbaba tepelerinde tutunmak isteyen düşmanın maksadına mâni olduk. Geciken düşman, büyük kuvvetleriyle bize taarruza mecbur oldu. Biraz zayiat verdikse de bu suretle piyadelerimiz yetişerek geciktirdiğimiz düşmanın orada yeni bir mevzi tutmasına mâni oldu. Bozguna sağlam kuvvetler de karıştı ve düşman Dumlupınar'a doğru çekilmeye mecbur kaldı.

Bu muharebedeki kayıplarımız arasında bulunan 13. Süvari Alayı Kumandanı Binbaşı Galip'in büyük hizmeti olmuştur. Savaştan sonra şehit olanların adına Egret köyü civarında, yol kenarında bir sütun dikerek isimlerini yazdırttım. Karayolları da sonradan bu isimleri mermer levhalar üzerine yeni harflerle yazdırmak kadirşinaslığını göstermiş. Gelen geçen yolcular bu isimleri selâmlar ve her sene 28 ağustos sabahı civar köy halkı oraya toplanarak dua eder.

Bundan sonra düşman Dumlupınar'da tutunmak istediyse de Sinanpaşa Ovası'nda ilerleyen 1. Kolordumuz buna fırsat vermemiş ve Trikopis'ten evvel Dumlupınar'a yetişmiştir.

BURSA'NIN KURTULUŞU

Anlatan : 3. Kolordu 1. Tümen Kumandanı Yarbay Abdurrahman Nafiz Bey

(Emekli Orgeneral Abdurrahman Nafiz Gürman)

Umumî taarruz başlayınca Kütahya'dan Bursa istikametine yürüdük. Nihayet, İnegöl'e geldiğimiz zaman, düşmanın harbin başından beri hazırlamış ve tahkim etmiş olduğu Kazancıbayırı sırtları karşımıza çıktı. Düşman, bir an evvel kaçmak temayülünde olduğundan, biz hemen o gece taarruza karar verdik. Fakat düşman mevzii terk edip gitmedi. Biz de teldörgü mânialarını karşısında kaldık, bulunduğumuz mevzileri terk etmedik. Geceyi bulmak, 5. Piyade Alayı'na, akşamla beraber taarruzunu yenilemek niyetindeydik. Halbuki düşman, ortalık kararırken çekilip gitti.

ordu nihaî taarruza katıldı. 2. Ordu kuzeyden, 1. Ordu güneyden sardı. Böylelikle Uşak yolu ve Süvari Kolordusunun tuttuğu Gediz yolu kesilmiş, düşman için kaçacak yer kalmamıştı. Kurtulabilenler Murat Dağı ormanlarına, sarp araziye saplandılar ve esir edildiler.

ZALİM DÜŞMAN

Büyük Taarruz, kaleminin tam mânasıyla Türk'ün bir var olmak veya yok olmak savaşıydı. Bu azimdir ki bize birçok mahrumiyeti unutturuyordu. İngilizler tarafından teçhiz edilen Yunanlılar yokluk nedir bilmiyorlardı. Önümüz sıra perişan olup kaçtıkları zaman onlardan ele geçirdiklerimiz arasında bizi en fazla memnun eden şey «ekmek» oluyordu. İzmir'de kurdukları büyük ekmek fabrikasında pişirip cepheye sevk ettikleri iri, bembeyaz ekmekleri zevkle yiyorduk.

O günkü şartlar içinde, hareket halindeki orduları beslemek en önemli meselemizdi. O sırada âşar vergisinin büyük faydasını gördük. Düşmandan geri aldığımız köylere, kasabalara girdiğimizde ilk işimiz âşar toplamak, erlerin ve hayvanların karnını doyurmak oluyordu. Savaşıyorduk, kendimizin ve atlarımızın tok olması lâzımdı.

Hiçbir düşman Yunan kadar zalim olamaz. Fakat onun zulmü zaferi kazanmamızda mühim rol oynamıştır. Yunan'ın çıktığı her köyde, her kasabada bizi yangınlar, yıkılmış evler, ırzlarına tasallût edilmiş kadınlar, çocukları katledilmiş analar karşılıyordu. Bu mezalimi gördükçe intikam arzularımız tahrik oluyor, gözümüz bir an evvel ona yetişmek, onunla savaşmaktan başka bir şey görmüyordu. Afyon'dan İzmir'e 300 kilometrelik mesafeyi 15 günde katetmemizin başlıca sebebi budur.

ÇETİN SAVAŞLAR

Anlatan: 1. Kolordu 23. Tümen Kurmay Başkanı Binbaşı Fahri Bey

(Emekli Korgeneral Fahri Belen)

Sakarya zaferinden sonra (Afyon-Eskişehir) hattında tutunan Yunan ordusuna bir taarruz yapılmasını Türkiye Büyük Millet Meclisi ve hükümeti istemişti. Millî iradenin isteğine göre hazırlıklara başlanıldı. «Sad»[*] hareketi adı verilen plâna göre ordunun büyük kısmı ile güneyden Afyon-Uşak hattına taarruz edilerek düşman ordusu kuzeye atılacak, İzmir'le olan bağları kesilecekti.

Bu hazırlıklar yapılırken düşman ordusu büyük kısmını Afyon batısına getirdi. Esasen Sakarya'da mağlûp olan Yunan ordusu, sayı ve silâhça bizden iki misli fazla olduğundan Türk taarruzunu üstün kuvvetlerle karşılayacak duruma girmişti. Yunanlılar çekildikleri yerleri yakıp yıktıklarından ordunun ikmal işleri zorluklar içindeydi. Vasıtasızlık yüzünden Sakarya müdafaasında zorluklara uğrayan ordu, kısa bir zamanda taarruza hazırlanacak durumda değildi. Hazırlıklar tamamlanmadan sonbahar yağmurlarının ve soğuklarının başlaması üzerine taarruz 1922 yılı ilkbaharına bırakıldı. Burada bir noktaya da işaret etmek isterim ki, Yunan ordusu Başkumandanı Papulas, Yunan hükümetinin arzusuna rağmen, Sakarya batısında durmayarak Eskişehir doğusuna çekilmekle isabetli bir hareket yapmıştır ki bu hususta Mustafa Kemal Paşa'nın iki ay evvel yaptığı geniş çekilme hareketinden ders aldığına şüphe yoktur.

Şöyle bir sual akla gelir: İlkbahar taarruzu niçin yapılamadı?

Bu soru Büyük Millet Meclisi'nde Başkumandan'a çok soruldu. Büyük Kumandan bir tenkid tufanı içinde bırakıldı. O, bu tufandan gemisini kurtardı. Yüksek ikna kudretiyle de Meclis'teki galeyanı yatıştırmaya muvaffak oldu.

Büyük Millet Meclisi malî ve siyasî sebeplere dayanıyordu. Malî durum seferber bir orduyu uzun müddet silâh altında tutmaya kâfi değildi. Türk ordusunun taarruz kabiliyeti olmadığı kanaati düşmanlara ümit kaynağı oluyordu.

İleriyi gören Türk Başkumandanı zamanın kendisine müttefik olduğunu, Yunan ordusunun gün geçtikçe maddî ve mânevî bakımlardan sarsıldığını takdir

[*] Hareketin merkezini Sandıklı kasabası teşkil ediyordu. Sandıklı'nın eski yazıda (Sad) harfiyle başladığından plâna bu isim verilmişti.

30 Ağustos BAŞKUMANDANLIK Muharebesi (1:100.000)

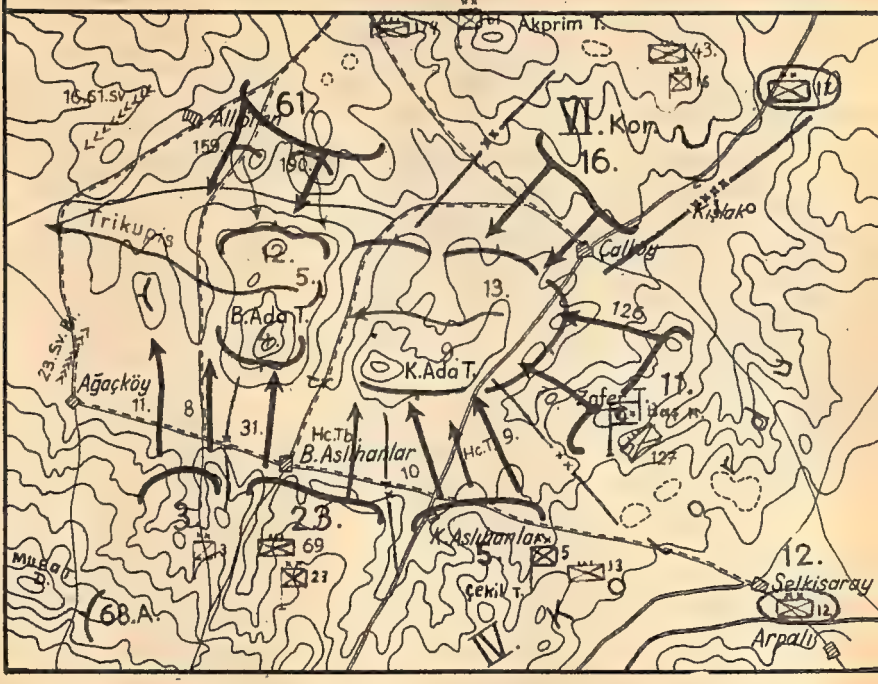

30 ağustos günü, Türk kuvvetleri tarafından son hücumda ezilen düşmanın durumunu gösterir kroki.

ediyordu. Yarım tedbir ve yarım hazırlıklarla harekete geçmek istemeyen Başkumandan, Garp Cephesi'ndeki hazırlıkları esaslı bir surette inceledikten sonra ilkbahar taarruzundan vazgeçmeye ve yazı beklemeye karar vermişti. Tarihte zamanını beklemekle zafere ulaşan, hareketsizliği ve ataletiyle de fırsatlar kaçıran kumandanlar çoktur. Mustafa Kemal Paşa'nın 10 ay beklemesi çok isabetli bir hareketti. Bu bekleyiş bize bir imha meydan muharebesini kazandıran sebeplerin başında gelir.

Bütün kaynaklarımızı seferber etmek, milletçe büyük fedakârlıklara katlanmak ve yaz aylarını beklemek suretiyle çıkarabildiğimiz kuvvet 136.000 insan, 99.000 tüfek, 839 ağır olmak üzere 2.838 hafif makineli tüfek, 323 toptan ibaretti. Yunan ordusunda da 195.000 insan, 130.000 tüfek, 4.000 makineli tüfek, 380 top vardı.

Düşman Afyon güneyi Kalecik-Belen-Tınaz, Ahır Dağı-Toklu sivrisi hattında bulunan güney kanadında iki piyade tümeni, iki müstakil alaydan ibaret 30.000 kişilik bir kuvveti vardı. 1. Türk Ordusu dokuz piyade ve üç süvari tümeniyle (90.000 kişi) bu mevzie taarruz ederek düşmanı İzmir ulaştırmasından ayırarak kuzeye atacaktı. 2. Türk Kolordusu (25.000 kişi) Garp Cephesi'nin yedeklerini teşkil ediyordu.

Son anda taarruz plânında mühim bir değişiklik oldu. Başkumandan asıl taarruzu yapacak olan 1. Ordunun biraz daha takviye edilmesini, 1. Ordu Kumandanı Nureddin Paşa da benim de dahil olduğum bir kurmay heyetine yerinde durumu tetkik ettirdikten sonra emrine daha üç tümen verilmesini istedi. Bu talep ve teklif üzerine Garp Cephesi Kumandanı Bolvadin civarında kendi ihtiyatını teşkil eden 2. Kolorduyu da 1. Ordunun gerisine yanaştırmaya karar verdi. Bu suretle katî netice yerinde on iki piyade ve üç süvari tümeni toplanarak düşmana dört misli bir üstünlük sağlanacaktı. Eskişehir'den Afyon'a kadar olan 15 kilometrelik bir cephede üstün kuvvetlere karşı hafif kuvvetler bırakıp ordu kuvvetinin beşte üçünü Afyon güneyinde toplamak çok cüretli bir hareketti ki, tarihte bunun eşine az rastlanır. Zaten, bütün imha muharebeleri bazı tehlikeli ihtimalleri göze alarak kazanılmıştır.

Biz kuvvetimizin büyük kısmını Afyon güneyinde toplarken, kuzeyde Yunanlılar kuvvetliydiler. Onların, kuzeydeki 2. Ordumuzun yan ve gerilerine doğru mukabil taarruza kalkmaları tehlikeli bir durum meydana getirebilirdi. Garp Cephesi Kumandanı İsmet Paşa'nın bir kolorduyu Bolvadin civarında ihtiyatta bulundurmak istemesi böyle bir ihtimali karşılamak içindi. Bir tâbiye üstadı olan 2. Ordu Kumandanı Yakup Şevki Paşa da düşmanın en doğru hareketi yaparak kendi ordusuna, mukabil taarruz yapacağını dikkate almış ve bu yüzden taarruz esnasında çok ihtiyatlı hareket etmiştir. Eğer o da tehlikeyi göze almış olsaydı netice daha parlak olurdu.

4 GÜNLÜK SAVAŞ

26 Ağustos:

26 ağustos sabahı bütün cephede taarruz başladı. 1. Ordu cepheyi yarmak istediği 10 kilometrelik sahaya Kaleciksivrisi-Belentepe-Tınaztepe hattına sağdan itibaren 5, 11, 23 ve 15. Tümenlerle taarruz

Fahri Belen arkadaşımıza hâtıralarını anlatıyor.

ediyordu. Dört tümen, ihtiyat kuvveti de gerideydi. Süvari Kolordusu, düşmanın boş bıraktığı Ahır Dağı'ndan Sincanlı Ovası'na sarkmaktaydı. Diğer dört tümen de 20 kilometrelik bir sahada taarruz etmekteydiler.

Düşmanın ihtiyatlarına müdahale fırsatı vermeden düşman cephesinin yarılması çok önemliydi. Fakat yeni gelen 7. Yunan Tümeninin de müdahalesi o gün cephenin yarılmasına imkân vermedi. Ancak, birinci hatlar alınabildi. Düşman ikinci hatlarda tutunmuştu. Yalnız Süvari Kolordumuz dağlardan Sincanlı ovasına inmişti.

27 Ağustos:

27 ağustos günü, cepheyi yaracağımızdan emindik. Yarma yaptığımız bölge, ihtiyattan iki tümenle takviye edilmişti. Düşman ihtiyatlarının hareketsiz kaldıkları da anlaşılıyordu.

Böylece 27 ağustos günü Yunan cephesinin yarılması için hiçbir mâni kalmadı. Birliklerimiz 27 ağustos sabahından itibaren, düşmanı siperlerinden ve tuttukları dağlardan atarak Sincanlı Ovası'na doğru inmeye başladılar.

Şöyle bir sual sorulabilir: Afyon cephesi yarıldıktan sonra, Yunan Ordusu imha edilmekten kendisini kurtarabilir miydi?

Tarihte en tehlikeli durumlarda bile ordularını kurtaran kumandanlar vardır. Fakat Yunan Başkumandanı muharebe meydanında olmadığından emirleri, değişmekte olan durumlara uymuyordu.

Burada bir meseleye daha temas etmek isterim, Büyük Türk zaferini Yunan sevk ve idare hatalarının kazandırdığını sananlar vardır. Onlara hemen cevap verebilirim ki, bütün imha muharebeleri bir tarafın hatalı hareket etmesi, diğer tarafın bu hatalardan faydalanmasıyla kazanılmıştır.

28 Ağustos:

28 ağustosta da hataların devam ettiğini görüyoruz.

Afyon cephesi yarıldıktan sonra Yunan ordusunun hiçbir yerde duraklamayarak geceyi gündüze katmak suretiyle Dumlupınar istikametinde çekilmesi veya İzmir istikametini bir kolordu ile kapatıp Afyon'daki kuvvetleri de Eskişehir'deki kolordunun doğusuna, Kütahya istikametine çekmesi lâzımdı.

Türk Başkumandanlığı Yunan ordusunun Kütahya istikametinde çekilmesine mâni olmak için 2. Ordusunu Altıntaş istikametinde, 1. Ordusunun büyük kısmını da Dumlupınar istikametinde harekete geçirdi. Bir gecikme yüzünden General Frangos emrindeki iki tümen, kuşatma çemberinden kurtularak Dumlupınar'a çekilmeye ve oradaki bir tümenle birleşmeye muvaffak oldu. Artık, Trikopis'le beraber Resülbaba Dağı civarında kalan beş Yunan tümeninin yakalanması için gayret sarf edilmekteydi.

Trikopis kuvvetlerini sarmak için ordular manevra yaparken 28 ağustos günü iki mühim muharebe oldu. 23. Türk Tümeni Köprülü'de yakaladığı 4. Yunan Tümenini mahvolmak derecesine getirdi. Süvari Kolordusu da iki tümeniyle İlbulak Dağı üzerinden Egret'teki düşman tümenine saldırdı. Arkadaki tümenin geç kalması yapılan baskından büyük netice almaya mâni oldu.

29 Ağustos:

Bugün, akşama kadar saatten saate değişen durumu Afyon'a gelen raporlardan tetkik eden Başkumandan ordularını Trikopis'in yan ve gerilerine yönelten emirlerini verdikten sonra kendisi de muharebeyi yakından idare etmek üzere 30 ağustos sabahı Afyon'dan cepheye hareket etti.

MUSTAFA KEMAL PAŞA BAŞKUMANDANLIK SAVAŞINI ANLATIYOR

«Efendiler, tıpkı bugün gibi 38 senesi ağustosunun 30'uncu günü saat 14'te şimdi hep beraber bulunduğumuz bu tepeye (Zafer Tepe) gelmiştim. Bu üzerinde bulunduğumuz sırtta kahraman 11. Fırkamış, şu karşıkı tepelerde muharebeye mecbur edilen düşman kuvây-ı asliyesine taarruz için yayılarak ilerlemekte bulunuyordu. Şu gördüğünüz Çal köyü alevler içinde yanıyordu. Düşman kuvvetlerini tamamıyla ihata etmek ve düşmanın muannidane müdafaa ettiği muharebe mevzilerine süngü hücumları ile dahil olarak netice-i katiyye almak elzemdi.

11. Fırkanın kahraman kumandanı Derviş Bey bizzat ileriye atılarak bütün kuvvetiyle düşman mevziine ilerliyordu. Kolordu Kumandanı Kemaleddin Sami Paşa, güneyden ve batıdan saldırdığı diğer fırkalarına yeniden yeniye teşdit ve tesrii harekât için emirleri gönderiyordu. İkinci Ordunun 16 ve 61. fırkaları da ihata dairesini darlaştırıyordu. Süvari Kolordumuzun daha garptan düşmanın arkasını kesmek üzere bulunduğunu bana haber getiren süvari zabiti söylemişti.

«Arkadaşlar, saatler ilerledikçe gözlerimin önünde inkişaf eden manzara şu idi: Düşman Başkumandanının şu karşıki tepede son gayreti ile çırpındığını

görüyor gibi idim. Bütün düşman mevzilerinde büyük bir heyecan ve helecan vardı. Artık toplarının ve mitralyozlarının ateşlerinde sanki öldürücü hassa kalmamıştı.

«Bu ovadan şimalden ve cenuptan birbirini vely eden avcı hatlarımızın, guruba yaklaşan güneşin son şuaatıyla parlayan süngüleri her an daah ilerde görülüyordu. Düşman mevzilini saran bir daire üzerinde mevzi almış bulunan bataryalarımızın fâsılasız ve amansız ateşleri düşman mevzilini içinde barınılmaz bir cehennem haline getiriyordu. Güneş mağriba yaklaştıkça ateşli, kanlı ve ölümlü bir kıyamet kopmak üzere bulunduğu bütün ruhlarda hissolunuyordu.

«Biraz sonra cihanda bir inhidam olacaktı. Ve beklediğimiz halas gününün doğması için bu inhidam lâzımdı. Zulmetler içinde bu inhidam vuku bulmalıydı. Semanın karardığı bir dakikada Türk süngüleri düşman dolu sırtlara hücum ettiler. Artık karşımızda bir ordu, bir kuvvet kalmamıştı. Kâmilen mahvolmuş, perişan bir bakiyetüssuyuf kitlesi bulunuyordu.

«Muharebe meydanını dolaştığım zaman ordumuzun ihraz ettiği zaferin azameti ve buna mukabil hasım ordusunun duçar edildiği felâketin dehşeti beni çok mütahassis etti. Sırtların gerilerindeki bütün vâdiler, bütün dereler, mahfuz ve mestur yerler bırakılmış toplar, otomobillerle doluydu.»

İZMİR'İN İŞGALİ

Anlatan: 1. Süvari Tümeni Emir Subayı Yüzbaşı Seyfi Bey

(Emekli Tümgeneral - Seyfettin Çalbatur)

Asil milletimizin gözbebeği güzel İzmir'in düşman elinden kurtulması gününün zafer şahametini anlatmak için bir gün evveli, yani 8 eylül 1922'de vuku bulan Manisa'nın kurtuluşunu da gözden geçirmek lâzımdır.

Ben, emir subayı ve aynı zamanda personel başkanı olarak bulunduğum 5. Süvari Kolordusu, 1. Süvari Tümenin kadrosundaydım. 26 ağustos 1922 salı günü şafakla başlayan Büyük Taarruz, bütün şiddetiyle günlerden beri devam ediyordu. 8 eylül 1922 saat 12 sularında Manisa'ya girdiğimiz zaman Manisa alevler içinde yanıyordu.

Mahallî hükümet yoktu. Düşmandan çok zulüm görmüş olan halk, civar dağlara sığınmıştı. Şehre girince tümenin ilk işi yangınları söndürmek oldu. Mütaakiben tümen kadrosundan verilen subaylarla muvakkat hükümet kuruldu. Yeni hükümetin çalışmalarıyla da yuvalarını terk etmiş olan halka, Türk ordusunun şehre girdiği bildirilerek yurtlarına dönmeleri temin edildi. Sonra İzmir'e doğru yürüyüş başladı.

Tümenimiz akşam karanlığıyla beraber, ileri yürüyüşe geçmişti. Tümen birlikleri günlerden beri muharebe ettiklerinden ve insanüstü gayretle çalıştıklarından çok yorgundu. Fakat bütün bu halsizlik ve yorgunluğa rağmen İzmir'in kurtulması ve senelerden beri yegâne gayemiz olan Akdeniz'in lâcivert kıyılarına bir an evvel ulaşılması aşkı, bütün tümen mensuplarını heyecan ve sevinç içersinde yerlerinde duramaz hale getirmişti.

Şanlı Türk Bayrağı İzmir'de:

Saat 8.30'da keşif öncülerimizle düşmanın İzmir'deki bakıyesi arasında müsademe başlamış bulunuyordu. İzmir limanında altı nakliye, dört harp gemisi bulunmaktaydı. Bu gözetleme neticeleri ve keşif raporları üzerine tümen topçusu kendine verilen emirle mevzilerine girmiş ve düşman üzerine ateş açmıştı. Gerek bu ateş ve gerekse Bornova'yı işgal etmek üzere aldığı emirle harekete geçmiş bulunan 14. Süvari Alayımızın süratle ilerlemesi neticesinde, düşmanın İzmir istikametinde panik halinde kaçıştıkları ve bu esnada da Bornova minaresinde şanlı bayrağımızın çekilerek, nazlı nazlı dalgalanmaya başladığını büyük bir heyecan ve zevkle seyretmiştik.

Benim tümenimin kumandanı ile 2. Süvari Tümeni kumandanı tekrar görüşerek şu karara vardılar: Artık, kolordu emri gereğince, Bornova'da toplanıp da 14. Tümeni beklemek, lüzumsuz vakit kaybına ve her geçen saat düşmanın kaçıp kurtulmasına sebep olacaktı. Buna meydan vermemek için hiç vakit geçirmeden, Kolordu emrinin hilâfına olarak, her iki tümen taarruza geçmeli ve İzmir'i işgal etmeliydi.

Tümenin bu emri üzerine süvarilerimiz Türk İzmir'in kurtulması için, bulundukları mevkilerden ok gibi fırlayarak her biri coşkun bir heyecan kitlesi halinde İzmir'e saldırdılar.

Solumuzdan ilerleyen 21. Süvari Alayımız, Koklu-ca'ya yaklaştığı sırada yerli Rum halkının kuvvetli ateşine uğramış, fakat korkunç bir hücumla bu mukavemeti kırmıştı. Şaşkına dönen düşmanın bir tabur

İzmir'in kurtuluş gününde yapılan tören.

askeri, on atlıdan mürekkep bir süvari keşif kolumuza silâhlarıyla teslim olmuştu. Askerlerimizin üzerine pencere ve damlardan ateş ediliyordu. Öncülerimiz İzmir'e yaklaşırken Halkapınar'daki fabrikaya sığınmış çeteciler birkaç kahramanımızı şehit ettiler. Bugün, bu mevkide kahramanlarımızın adına dikilmiş bir şehitler âbidesi vardır.

Başta tümen kumandanı olmak üzere heyecana kendimizi o derece kaptırmıştık ki, şehir içindeki pencerelerden yerli Rumlar'ın attıkları bombaları, tüfek ateşlerini gözümüz görmüyor, bu ateşlere karşı korunma tedbirlerinin hiçbiri akla gelmiyordu. Atların üzerinde baştan aşağıya sinir ve heyecan kesilmiş yanık yüzlü, çatık kaşlı kahraman mehmetçikler Basmahane istasyonunu geçmiş ilerliyordu.

ZİTO MUSTAFA KEMAL

Şehrin giriş yerinde otomobile binmiş Fransız ve İtalyan subayları yürüyüş kolumuzun önünde esas vaziyeti alarak tümen kumandanını selâmlamışlar ve İzmir'e girişimizi tebrik etmişlerdi. Birinci Kordon'a toplanmış Rum halkı «Zito Mustafa Kemal» sadalarıyla bizleri alkışlıyor, limanda yabancı gemiler keskin düdük sesleriyle bizleri selâmlıyorlardı.

Sevinçlerinden çılgına dönen mağrur ırktaşlarımız ellerinde Türk bayraklarıyla yürüyüş kolumuzu sardılar. «Yaşasın... Sağ olun... Bizi kurtardınız...» feryatları içinde, göz yaşlarıyla atlarımızı, üzengilerimizi öpüyorlar, dizlerimize sarılıyorlardı. Bu mahşerî kalabalık tarih edilemeyecek bir kuvvetle atlarımızı sürüklemiş, Tümen Kumandanı ve Kurmay Başkanı ile diğer arkadaşların her birini bir tarafa savurmuştu. Artık birbirimizi kaybetmiştik. Büyük bir dalgalanma ile beni atımdan aşağıya aldılar. Dayanılamıyacak kadar kesif bir kalabalığın içindeydim.

Kışlaya Çekilen Bayrak:

Hükümet Konağı'nın meydana karşı olan balkonuna çıkmış bulunan birkaç er ve bir de subayın bayrak çektiklerini gördüm. Bunu gören halk bir taşkın tezahürat daha yapıyordu ki, bu esnada yanımda kısık sesiyle bağıran çarşaflı ihtiyar bir kadın, koynundan bir Türk bayrağı çıkartıp bana uzatarak: «Yavrum, arslanım, yiğidim... Burası kışladır, kışlalarımızda yıllardır şanlı bayrağımıza hasret kaldık. Sen de bu bayrağı kışlaya çek...» diye ağlıyor ve yalvarıyordu.

Halk yol göstererek benimle beraber hemen ilerimizdeki ahşap binaya geldi. Kapıyı kırarak önüme düştüler. Kışlanın kulesine çıkarak bayrağı çektim.

İzmir'in İşgalini Dünya Nasıl Duydu

«Düşmanın son mukavemetlerini de kırarak şanlı süvarilerimiz bu sabah 9 eylül 1922'de İzmir'i işgal etti ve hükümet tesis edildi. Süvari Kumandanı Mürsel».

İzmir'in geri alındığını dünyaya ilân eden bu raporu telsizle çekme görevi bana verildi. Fakat, elimizde şu anda bu muhabereyi yapacak telsizimiz yoktu. Limandaki ecnebi harp gemilerinden birinin telsizinden faydalanmayı düşündük. Ben derhal hükümet konağı kapısına fırladım, burada Yunanlılar'a ait olup da Türk şoförlerince malûm garajlarından alınarak hükümet konağı önüne getirilmiş olan mütaaddit otomobillerden birine atlayarak Kordon'a gittim. Bunlardan en önde rıhtıma yanaşmış olan Fransız harp gemisinin önünde durarak otomobilden atladım. Beni gören Fransız deniz subayları derhal merakla yanıma geldiler. Ne istediğimi sordular. Zayıf Fransızca'mla meramımı anlattım. Raporu Lâtin harflerine çevirerek yazarsam telsizi derhal çekmekle şeref duyacaklarını söylediler. Hemen gemiye girdim, telsiz dairesinde Arap harfleriyle yazılmış raporu Lâtin harflerine çevirerek kendilerine verdim. Bu defa da kolordunun çağrılma işaretlerini bilemediklerinden telsizi muhtelif fâsılalarla dinleme durumunda bulunan bütün Türk telsizlerine vereceklerini söylediler.

İki gün sonra çıkan İzmir gazetelerinde İzmir'in kurtuluşunu bildiren bizim telsiz raporunun aynı günün gece yarısında Ankara'da alınmış olduğu ve davullar çalınarak, şenlikler yapılarak İzmir'in kurtuluşunun kutlandığı yazılıydı.

II. Viyana Kuşatması ve Bozgunu

BOZGUN BAŞLIYOR

Silâhdar Fındıklılı Mehmed Ağa'dan Sadeleştiren:

FALİH RIFKI ATAY

ÖZET:

Sadrâzam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Türk ordusunun başında çıktığı Yanık seferi sırasında Viyana'yı kuşatmaya karar verir. Ordu uzun bir yürüyüşten sonra nihayet Viyana dolaylarına varır. Şehrin çevresi gözleri kamaştıran bir güzellik ve zenginlik içindedir.

GENE bu yolda büyük bir sûr içinde Çasar'ın bin bir bahçesi yanından geçildi ki, gözler eşini görmemiş, bina, çiçek ve meyvalıkların çeşidini kulaklar işitmemiştir. Yakıp yıktılar, toprakla bir ettiler, sağ yanda kâfirin iskelesinde odun, kereste ve tahta yığınları ve un ne varsa sonunu düşünmeyip hepsini ateşe vurdular. Ve bundan gayrı Nemçe Çasarı'nın on yedi yerde sarayları varmış ki her biri birkaç bin keseye mal olamaz, metanet, zînet ve somaki mermerler ve türlü ağaçların çokluğu dille anlatılamaz, bunlardan Beç'te dört, beş sarayını yaktılar. Ve Beç'e dört saat kala bir yaylada bir sarayını daha yaktılar ki etrafı dört saatte dönülür, onun da bahçesi, içi ağaçlar, çiçekler ve yapraktan kat kat duvarlar ve soğuk akar sular, nice yapılar ki Beç saraylarından hiçbirine benzemezdi. Hulâsa Sultan Süleyman köşkünden gayrı bir bahçe ve bina kalmadı. Cümlesi harap üstü harap oldu. Yanık'tan Beç'e kadar yirmi dört saatlik yol idi, altı konakta varıldı. Bu altı konak o kadar mamur idi ki tarif olunamaz. Memleket cennete benzerdi. Toprağı mümbitti. Ekinleri dalgalı denizdi. Asker hepsini çiğneyip atlarına yedirip yaktıktan sonra da gene dalgalanırdı. Bağları o mertebe mamur idi ki İstanbul etrafında olanlar buna göre hiç sayılır. Bahçeleri türlü yemiş ağaçları ile dopdolu, kasaba ve şehirlerinde çok evleri üçer kat idi. İki katı Valide hanı gibi kâgir olup ateşten zarar görmedi. Her köyü kasaba gibi, bin evli ve daha kalabalıktı. Saraylarının yapısı, sağlamlığı, güzelliği, süsleri o mertebede idi ki Nigârhane-i Çin dedikleri bu idi. Evlerin çoğunun döşemesi somaki mermer ve tuğla ve kiremidi sağlam ve başka türlü zînetli idi. Yanık'tan Beç'e gelinceye değin çarhacı paşalar ve yağmacılar ve Tatar askeri sağda, solda, önde, arkada olan kale, palanga, köy ve varoşları yakıp yıkıp mal, erzak ne varsa talan edip kadın ve çocukları esir alıp güçlülerini kılıçtan geçirdiler. Binaların bakırı bir tarafa, sade demirleri İstanbul'a gelse Karun zenginliği olurdu.

Gün doğduktan sonra Sadrâzam ve Serdâr-ı Ekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, atına binip, bütün tuğları önde, son konak Beç'e (Viyana'ya) doğru hareket etti. Sağında, solunda Anadolu ve Rumeli Beylerbeyleri, daha ileride çarhacı[1] paşalar, alaylar bağlayıp yavaş yürüyüşle Beç Kalesi karşısındaki bir kırlıkta sâyeban (gölgelik) kurarak, otak yeri belli oluncaya kadar İki saat müddet dizgin bırakıp dinlendiler. Kale dışından dört esir gelerek, boyun-

[1] Öncü.

ları vurulup getirenlere ihsan verildi. Otak yeri belli oldu haberi gelince serdar gene aynı tertip alayla kalacağı yere gitti. Bir saat sonra gene atına binerek metris kazılacak ve top kurulacak yerleri görmek için varoşun münasip bir yerine indi. Meşveret sonunda herkes ferman gereğince tabyalarını yapmaya, metris ve sıçan yollarını kazmaya başlayıp kâfirler yer yer tüfek atışmaya koyuldular. Varoşta, metrislere yakın saray, ev, bağ ve bahçeler asker eline geçti. Böyle bağlı bahçeli büyük binalı saraylarda metris ve tabya bulunduğu devlet kurulduğundan beri meîûm değildi. Beç kalesinin çevresi Selânik kalesininki kadar tahmin olunup, birbirine bitişik dört varoşu olan bir koca şehir ve her köşesi, her meskeni gönül alıcı ferahlıkta idi. Ancak daha önce gelen asker, içini dışını yaktığından bazılarının oturacak yerleri kalmıştı. Gene de bunca asker barındı.

Sadrâzam, kırala:

«Ya Müslüman olmak, ya haraca bağlanmak, yoksa dâvamızı kılıç görür, bilmiş ol,» yollu bir mektup yazıp deli başı Ahmed Ağa ile kaleye gönderdi. Öndeki deliyi alnından kurşunla vurup şehit ettiler. Ağa hendeğe yakın bir yere varıp kâfirlerin birine:

— Kıralınıza kâğıdım vardır, alın, diye işaret etmekle bir Hırvat gelip kâğıdı aldı ve «Durı» deyip içeri gitti. Meğer kıralları[2] askerimiz Beç'e gelmeden on gün önce bir miktar kâfir ile şehre altmış saat ötede Tuna aşırı Linz adlı şehre kaçıp Stharinberg isminde vekil bırakmıştı. İçerdekiler, «Bir, iki günden beri hayli adamımız kırıldı, bundan elemli iken kâğıda verilecek cevabımız yoktur,» diye haber göndermeleri ile Hırvat gelip söyledi ve deli başıya: «Var, git, yoksa şimdi seni vururlar,» dedi. O dahi dönüp serdara olan biteni söyleyicek, o da:

— Günahı boyunlarına, imdi hemen toplar kurulsun ve piyade metrise girip kale dövülsün, buyurdu.

Cümle kollara ferman gitti. Her tarafta harp tutuştu. Serdarın kalacağı tabya henüz hazır olmadığından akşama yakın gene otaklarına geldiler.

Ordudaki Kazaklar'ın biri, efendisini vurup şehit ettiği serdara bildirildikte, hemen bütün Kazak esirlerinin öldürülmesine ferman çıkıp münadiler bağırmakla o saat yüz elli kadarının aylâk çadırı önünde ve bir, iki gün içinde yirmi binden fazlasının boyunları vurulup halka emniyet geldi. Kuşatmanın ikinci günü metrislere konan toplar, seher vakti atılmaya başlandı. Metris yerleri taşlık olmakla sıçan yollarının işletilmesinde güçlük çekildi. Kâfirler İslâm askerinin Beç üzerine geleceğine ihtimal vermediklerinden, ancak dörder okka yuvarlak atar on bir topları hazır idi. Birkaç gün sonra otuz dörder okka yuvarlak atar yüz otuz balyemez topları hazırlayıp taraf taraf tabya ve burçlara dizerek metrislerimizi ve ordumuzu topa tuttular. Gece, gündüz asker üzerine ateş sıçrar oldu. Şaşmak gerek ki serdar, bunca askeri, bunca azamet, bunca masrafa göre iri toplar ve kumbara havanları getirmedi. Hele Nemçe'ye sefer açmak, Beç gibi kaleyi sarmak gönlünden geçince,

gerek idi ki, en aşağı on okkadan otuz okkaya varıncayadek yuvarlak atar cinsten toplar ve kumbara havanları getirmeli idi. Denirdi ki: «Ama bunca topları çekmek için birkaç bin çift öküz lâzımdır. Bütün Rumeli'nin davarını sürmeli ki bu kadar öküz toplana. Böyle oldukta zulmetmek lâzım gelir.» Onlara cevabımız: «O vakit devletin kuvveti, kudreti, hazine ve cepanesinin zenginliği, ordu ve reayanın mal ve davar bolluğu devri idi. Her sakaldan bir kıl verseler beş, on bin öküz toplamak işten değildi. Hele zorla da alınmazdı. Parası verilirdi. İri topları İstanbul'dan getirmek gerekmezdi. Budin'den ve etraf kalelerden çıkarılıp getirmek olagelmiş usul idi. Serdar bu usule rağbet etmedi. Nemçe Çasarı'nı cenksiz dize getiririm sandı.»

Hiç bu denli ufak topla böyle metîn kale mi dövülür, bu tedariksizlikle düşmana cevap mı verilir? Hayf bu gurura, hayf bu fikirsizliğe ki kendi topları-

[2] Almanya imparatoru Bohemya kıralı ve Avusturya arşidukası olan zat.

Viyana muhasarasını kaldırarak çekilen Türk ordusunun Ciğerdelen'de yaptığı şiddetli savaştan bir görünüş.

na karşı düşmandan atılan top yuvarlaklarını tarttırıp esefe ve hayrete vardı. Ama ne fayda eder?

Hisar etrafını seyrederek bağlar içindeki bir tepe üzerine sâyeban kurdurup karşısındaki adaya bakarken adada bir miktar kâfir görünmekle ağalarından ve divan halkından birkaç atlı gönderdi. Kâfirler bunları görünce domuz gibi ormana kaçıp gizlendiler. Meğer palangalardan kaçan kâfirler bu adaya ve oradan da fırsat buldukça Beç kalesi içine geçerlermiş. Köprülerin atılmasını emretti.

Muharremin üçüncü günü de Serdar kalenin sol tarafındaki Ada'da olan köprülerin yakılmasını ve Ada'da su kenarında metrise girilmesini ferman etti. Askerler oraya varınca cümlesi Ada'da bulunan kâfirlere birdenbire hücum edip arslanca cümbüşler göstererek çoğunu kılıçtan geçirdiler. Kalanları suyun yukarı tarafındaki taburlarına kaçtılar. Hemen taburda olan köprüye de hücum ederek orada büyük vuruşma olup kâfirleri atarak köprünün beri başını yaktılar. Böylece giderek kale ardından dahi muhasara olunmakla dışarı taburlardaki kâfirlerden asla imdat gelecek köprüsü kalmayıp her yanda kuşatılmış olarak çarmıha gerilmiş köpeğe döndü.

Serdar bir gün önce yakılan köprünün adasına sudan at ile geçerek kıral bahçesi denen eşsiz büyük bahçeyi seyretti. Limon, hurma ve kakule dahi var idi. Keçi kuşu denilen bir kuş getirdiler ki başı, boynu tavus gibi ve gövdesi tıpkı keçi gibi ve ayakları gene kuş ayakları gibi idi. Bir de devekuşu getirdiler. Metrisler, varoşlardaki büyük kârgir bina ve bahçelerde, Serdar'ın tabyaları, bir ulu müstahkem binalı saray önünde olup, avlusunda türlü yemiş ağaçları vardı. Yeniçeri metrisinden kaleye giden bir su yolu bulundu. Künkü iri çam ağaçlarındandı. Serdar kendi hazine kâtibini metriste cerrahların olduğu yerde bir çadıra gönderip yaralananların yaralarına göre

Türk ordusunun Avrupa'daki savaşlarından biri:
St. Gotthard Savaşı.

bahşiş vermesini emretti. Kaleden tabura kaçan bir Nemçeli tutulup, taburda dokuz bin ve kalede on beş bin asker olduğunu Nemçe çasarının muhasaradan on gün önce kaçıp ve zevcesi ile yüzlerini yırtarak, saçlarını yolarak Linz şehrine gittiklerini haber verdi. İkindiden sonra Serdâr'ın tabyada mehterhanesi çalmaya başladı. Yeniçeri ağası ve sağda, solda vezirler, beylerbeyleri ve ümeranın dahi mehterhaneleri katılınca gurubdan, yatsıdan ve fecirden sonraları her koldan çalınan davul, zurna, nekkare, zil sesleri, top ve tüfek sadaları ile birleşip yer ve gök titrerdi.

İSTANBUL'DAN GELEN HATT-I HÜMÂYÛN

Muhasaranın dördüncü günü Hazinedar Ali Ağa, alay ile gelip Padişah tarafından getirdiği hıl'at, kılıç ve hançeri Serdar'a teslim etti. Şöyle ki, geceden, merhum Sultan Süleyman gazinin otağı yerinde olan kıral bahçesine mutfak gidip, sonra şafak vakti Serdar yanında kethüdası, kapıcıbaşı, ağalar, müteferrika, deli, gönüllü askeri ve Yeğen Hüseyin Bey ve iç oğlanı ve şatırlar ve tüfekçiler ve mehterhanesi ile bahçeye indi. Hazinedar Ali Ağa karşıda göründüğü gibi kendisini karşılayıp bir miktar dinlenme ve ziyafetten sonra gene alayla gidilip Serdar otağına yakın gelindikte cümle divan halkı, yeniçeri ağası, kul kethudası sâyeban ucundan baş çadır sonuna kadar saf bağladılar. Hazinedar Ali Ağa aylâk çadırı yanına geldikte, kethuda bey ve Hüseyin Bey otak kapısı önünde atlarından inip sokakların iki tarafa açıldığı yerde Serdar sâyeban altından yürüyüp sağ kolunda yeniçeri ağası ve solunda defterdar efendi tutarak tuğlardan bir adım kadar ileri gidip hazinedar, hatt-ı hümâyûn'u elleri üzerinde getirip teslim etti ve etek öptü. Serdar dahi hatt-ı hümâyûn'u iki elleri ile alıp öptü ve koynuna koydu. Sonra kürklü ve sade iki hıl'at sunup o da yakasını öperek giydi. Sonra kılıcı alıp öptü, silâhdarı, bunu beline kuşattı. Sonra hançeri alıp öptü, gene silâhdarı kuşattı. Her ikramda çavuşlar alkışladı. Daha sonra Serdar pek sevinçli olarak çadıra gelip ayak üstü durarak hatt-ı hümayûn'u öptü ve keseden çıkarıp Reis Efendi'ye verdi. O da bir iki adım ileri gelip sofa ortasında yavaş yavaş dinleyenlerin iyice anlayacağı şekilde okudu, sonra Padişah hazretlerinin kendi mübarek kalemiyle hattın başına çekmiş olduğu hatt-ı şerîf'i de okuyup Serdar'a öptürdü ve koynuna koydu. Çavuşlar alkışladı.

Serdar bu gece otakta kalıp cümle kullara basiret üzere olmaları için ferman gönderdi.

Altıncı muhasara gecesi başka gecelerden fazla savaş olup Serdar tabyada yemek yerken çeşnicibaşı ayağından kurşunla vurulup yaralandı. Sekizinci günü Tatar Hanı tarafından tutulmuş bir zırhlı kâfir getirdiler. Serdar huzurunda kurşun geçmez diye dâva etmekle tecrübe için meydanda göğüs gerip durdu. Üç defa kurşun attılar, cebesine vurup asla içine girmedi. Ve yıkıldı. Sonra cebesini çıkarıp boynuna vurdular. Kâfire: «Sırtında bu zırh, elinde bu mızrak ve altında at varken, utanmadan Tatar'a nasıl tutuldun

ki oku geçmez, kılıcı kesmez» diye soruldukta: «Kamçı ile yüzümüze, gözümüze vura vura yere yıkıp bağladılar» dedi.

Muhasaranın on birinci günü serdar kethudası Ahmed Ağa ileride serdengeçtiler tabyasında el kumbarası ile vurulunca, Serdar, hatırını sormaya gitti. Muhasaranın yirmi üçüncü günü şarap almak için kaleden dışarı bir miktar kâfir çıkıp içlerinden esir alınanlar kalede yüz dirhem ekmeğin on beş akçaya, yarım okka etin yirmi akçaya olduğunu, halkın şaşkınlığını, baş generalin okla vurulup öldüğünü haber verdiler... İkisinin boynu vurulup biri hapsolundu. Erdel[3] Kıralı Mihal'i orduya davet etmeye giden Recep Ağa gelerek Kıral'ın ferman gereğince Tuna nehrini Budin altından geçerek gelmek üzere olduğunu haber verdi.

Muhasaranın yirmi beşinci günü ordu ile İstanbul' dan gelip Budin kalesinde hapsolunan Nemçe Elçisi, Beç altındaki orduya getirildi. Melûn İstanbul'da iken gurur ile yeniçeri ağasının evinde, Yanık kalesi teslim olunursa barış yenilenmek teklifine:

— Kale kılıçla alınır. Yoksa buradan sözle verilmez, diye cevap vermişti.

Bu defa Yanık'tan Beç'e kadar sağda, solda hesapsız askerin yaktığı, yağma ettiği kale, palanga, köy ve varoşları hayretle seyredip ağladı, ah etti:

— Yazık ki birkaç Yanık kalesi verip bu memleketi böyle çiğnetmemek gerekti. Çıkası gözlerim bunları görmemek gerekti, diye kendisine lânet okudu.

Beç'e sekiz saat yerde bir şehre bırakıldı. Bunda hata edildi. Elçi Budin'de mahpus kalmalı idi. Daha sonra düşman askerini İslâm askeri üzerine getirmeye mutlaka bu kâfir sebep olmuştur.

[3] Transilvanya.

ERDEL KIRALI ORDUDA

Kuşatmanın otuz dokuzuncu günü, Serdar, şafak vakti dışarı otağına gelip Erdel Kıralı Mihal dahi orduya yakınlaşmakla deli ve gönüllü askerle Eflâk ve Boğdan beyleri karşılamaya gittiler. Serdar tarafından saraç başı divan rahtı ile eyerlenmiş bir at götürüp yakın bir yerde bindirdi. Yarım saatten sonra deli ve gönüllü askerlerle Eflâk ve Boğdan beyleri ve daha sonra Kıral, bayrakları açık, zurna ve davul çalarak, alayları ile geçti. Kıral otak kapısı önünde attan inip cümle âyan önünde yürüyüp içeri üç direkli çergede sofra kenarına konan iskemleye oturdu. Divan tercümanı yanında durup merasim ne suretle olacağını öğretirken içeriden Reis Efendi ve çavuşbaşı, arkadan Serdar kallâvî sarık ve kakım sof ferace ile sağ koltuğunda kethuda ve sol koltuğunda Yeğen Hüseyin Bey gelip sedir üstüne oturdu. Selâm ağası aleyk alıp çavuşlar alkışladı. Sonra Kıral gidip etek öptü, oturmasına izin verildikte oturmayıp gene vararak etek öptü, tekrar oturma izni verilmekle temenna edip oturdu. Biraz sual ve cevaptan sonra gene etek öptü. Kahve ve şerbet buhurdan sonra kendine ve maiyetine kürkler, hıl'atlar giydirildi. Serdar buyurdu:

— Elhamdülillâh işte gelip Beçi muhasara ettik. Dövüyoruz. Taraf taraf şarampolleri, tonoz damlarını ve tabyaları lâğımla atıp kale duvarına el vurduk. İnşallahütaâlâ birkaç güne değin fetih ümidindeyiz. Ne dersin?

Kıral:

— Pek güzel olmuş, Allah kolay getire, isabet buyurmuşsunuz, deyicek Serdar:

— Yok. Haydi sana izin, içindekini söyle, korkma, doğru söyle, buyurdukta Kıral:

— Sofraya pilâv konsa önce ortasından mı başlanır, yoksa kenarından mı? dedi.

Serdar:

— Kenarından gerek! buyurdukta, Kıral söylemedik söz komadı. Hulâsası:

— Askerinize, mühimmat ve cepanenize söz yok. Cümle Hıristiyan hükümdarları bir araya gelseler bu cemiyet onlarda olmaz ve karşınıza kimse gelemez. Fakat Beç çetin bir kaledir. Gelir gelmez hiç durmayıp yürüyüş[4] yahut vire[5] ile alınabilmiş olsaydı güzel iş idi. Yoksa bu ağır gidişle fethi güç olur. Bunca insan ve hayvana dağlar dayanmaz. Yiyip içerler. Ganimete muvaffak olanlar da durmayıp kaçarlar. Hem kıtlık, hem bu diyarın kışı erkendir, çok zahmet çekersiniz. Haber aldım ki Çasar, Hıristiyan hükümdarlara kanlı kâğıtlar gönderdi. Her biri güçleri yettiği kadar askerle acele gelmeyi taahhüt etti. Doğru bulduğum bu idi ki Yanık kalesini fethedip atlı aske-

[4] Yürüyüş = hücum.

[5] Görüşme ile kaleyi teslim etmek.

re izin vererek memleketi yaktıra yıktıra serhat başında kışlamış olsanız, Çasar şüphesiz boynuna peşkir bağlayıp, aman diyerek gelirdi. Madem Yanık kalesine rağbet buyurmadınız, askerlerinizin ilerisi Akdeniz kıyılarına, Venedik Körfezi ve Kızılelma sınırlarına değin varıp çalkandı. Tuna boyunun bu yanında şenlikten eser bırakmadı. Lâzım idi ki sizler dahi bu askerle yürüyüp Beç'e rağbet etmeyip yanından dolaşarak iki konak yukarıda taştan yapılma İskender köprüsünden geçip ve sağa dönüp Nemçe diyarından Uyvar kalesi altına ve oradan Budin kalesi karşısı olan Peşte kalesi yakınına gelip ovaya geçmiş olsaydınız, Nemçe memleketi baştan başa vurulmuş olurdu. Gelecek yıl da gerek Yanık, gerek Beç fethedilirdi, dedi.

Serdar hiç kulak asmayıp askere korku verir diye öfkelendi:

— Sen Nemçe'den korkarsın. Git, Yanık kalesi altında zevk et! buyurup geriye gitmesini ferman etti.

Kıral dahi etek öpüp dışarı çıktı. Ordu dışında kendi için kurulan çadıra gidip Serdar'a altı beygirli bir araba ve altı adet yaldızlı gümüş kupa ve bir eyerli at gönderip ertesi sabahleyin trampete çalarak kalkıp gitti.

Eğerçi Serdar bu vakte değin Beç muhasarasını boş tutup kaleyi dövmekte ağır davranırdı. Kaleyi vira ile alırsa Karun malı elde ederim sanırdı. Ancak bu fikrinin aksi çıkıp dağ ve ovaları bürüyen kâfir kuvvetlerinin ordu üzerine yürüdüklerine emin olunca büyük vehme düştü. Kaleye pek yapıştı. Uyku ve rahatını bırakıp fetih işini bitirmeye uğraştı. Deli Bekir Paşa ve yeniçeri ağası ve kul kethudası ve sair cenk erbabını getirtip her birine ayrı ayrı fetih işi için din uğruna çatışmalarını, can ve mallarını feda etmelerini tembih etti.

Orduda bir okka un on beş paraya ve otuz dirhem ekmek bir akçaya ve bir kilo arpa iki kuruşa çıkıp o dahi bulunmaz oldu. Otluk olmamakla üç, dört günlük yerden getirir oldular. Muhasaranın ellinci günü otuz dirhem pişmiş ekmek bir paraya ve bir yem bir kuruşa çıktı. O dahi bulunmaz ve kuşatılan kâfirlerin kalesi içindeki kıtlık ve pahalılık ise tarif olunmaz. Elli ikinci günü sol kol metrislerinde baş olan eski defterdar Vezir Ahmed Paşa birkaç günden berl rahatsız idi. Bu mübarek cuma gecesi damla inip vefat etti. Akıllı, kâmil ve emsalsiz adam idi. Yerini boş koyup gitti. Kâfir bu gece otuz fişek attı. Elli üçüncü günü bir esir tutulup söyletildikte Nemçe Çasarı'nın taraf taraf cümle Hıristiyan hükümdarlarına kanlı mektuplar gönderip imdat istediğini bildirdi. Esir anlattı ki, Lehistan Kıralı Sobieski melûnu ve hainı, yaya ve süvari otuz beş bin Leh kâfiri ile yardıma erişip, Nemçe Çasarı dahi kendisinin ve sair Hıristiyan hükümdarlardan aldığı yaya ve süvari, seçme seksen beş bin Alaman kâfiri ile hepsi kırk bin atlı ve seksen bin yaya olmak üzere yüz yirmi bin kâfir ile yakınlara kadar gelip İslâm askerini metriste iken basmak kastında idiler. Bunun üzerine 6 saat Yanık altında ve köprüler muhafazasında olan Budin Beylerbeyisi Vezir Koca Arnavut İbrahim Paşa, Silistre Valisi, Vezir Mustafa Paşa'yı yerine baş koyup, kendisi kapısı ve eyaleti askeri ve orada olan yeniçeri ve cebeci ve dört aşağı bölüklerini yanına alıp bir gün önce orduya erişmesi için ulakla ferman gönderildi. Muhasaranın elli yedinci çarşamba günü sekiz bin kadar askerle Beç altına gelip kondu. Akşam vakti kâğıtlar ile kaleye giren bir Nemçe tutulup Han tarafından dahi, bir şapkalı esir gelip Leh ve Nemçe kıralların İskender köprüsünden Tuna nehrini bu yakaya geçtiklerini ve ağırlıklarını orada alıkoyup salt ve hafif cenkçi yaya ve süvari kâfir askeri ve iki yüz parça küçük, büyük topla yürüdüğünü haber verdiler. Ne olduğu görülmek için Deli Ömer bir miktar adamla karşı gönderildi ve dönüp doğru olduğunu söyledi. Metriste bulunan vezirler, beylerbeyi, ümera, yeniçeri ağası ve kul kethudası, serdar huzuruna çağırıp danışıldıkta kendisinin dışarı otağına gitmesini ve orada bulunmasını mâkul gördüler. Serdar seher vaktinde cümle maiyeti ile metristen otaklarına göçtü.

DÜŞMANA YARDIM GELİYOR

Muhasaranın elli sekizinci perşembe günü Sadrâzam ve Serdar Kara Mustafa Paşa, Vezir Abaza Sarı Hüseyin Paşa ve Vezir Kara Mehmed Paşa ve Deli Bekir Paşa ve Bînamâz Halil Paşa ve sipahi silâhdar ağaları ve topçu başıyı otağına çağırdı. Bir saat kadar meşveret ederek hep birlikte şuna karar verdiler ki din düşmanları geldiklerinde metristekiler yerlerinden kımıldamayıp cümle paşalar kapıları ve eyaletlerinin atlı askeri ile karşı varalar, savaşalar. «Allah'ın yardımı ile düşmanı püskürtüp bozarsak kaleyi almış oluruz» dediler. Bizzat Serdar ve diğerleri atlarına binip sağdan soldan kâfirlerin gelecekleri yolları gidip görüp döndüler. Serdar otağına gelince Diyarbekir Beylerbeyisi Vezir Kara Mehmed Paşa'yı kapısı ve eyaletinin iki bin nefer adamı ile çarhaya baş tâyin edip yanına bin beş yüz nefer adamıyla Sıvas Beylerbeyisi Bînamâz Halil Paşa ve bin nefer adamı ile, Halep Beylerbeyisi Deli Bekir Paşa ve dokuz yüz adamı ile Adana Beylerbeyisi Deli Emîr Mehmed Paşa, hepsi beş bin dört yüz nefer ve dört yüz süvari ile verilip hazır oldular. Budin Beylerbeyisi Vezir Koca Arnavut İbrahim Paşa'yı dahi dört bin nefer kapısı ve eyaleti askeri ile ordunun sol tarafında dağ üzerindeki kilise yanında bulunan yolun muhafazasına memur etti. Yanına iki bin nefer kapısı ve eyaleti askeri ile Karaman Beylerbeyisi Şişman Mehmed Paşa ve bin iki yüz nefer kapısı ve eyaleti askeri ile Maraş Beylerbeyisi Ömer Paşa ve beş yüz nefer kapısı halkı ile Uyvar Beylerbeyisi Şeyhoğlu Ali Paşa ve üç yüz nefer kapısı halkı ile Saruhan Sancağı Mutasarrıfı Şeyhoğlu Ahmed Paşa ve üç yüz nefer kapısı halkı ile Bolu Sancağı Mutasarrıfı Kadıoğlu Hüseyin Paşa ve iki yüz nefer kapısı halkı ile Teke Sancağı Mutasarrıfı Arap Ali Paşa ve bin nefer ile Mısır Beyi ve dört yüz nefer kapısı halkı ile Hamid Sancağı Mutasarrıfı Hazinedar Hasan Paşa ve beş yüz nefer kapısı halkı ile Aydın Sancağı Mutasarrıfı Ahmed Paşa ve iki yüz nefer kapısı halkı ile Menteşe Mutasarrıfı, Hammuş Mehmed Paşa ve yüz elli nefer kapısı halkı ile Konakçı Hasan Paşa ve yüz elli nefer kapısı halkı ile

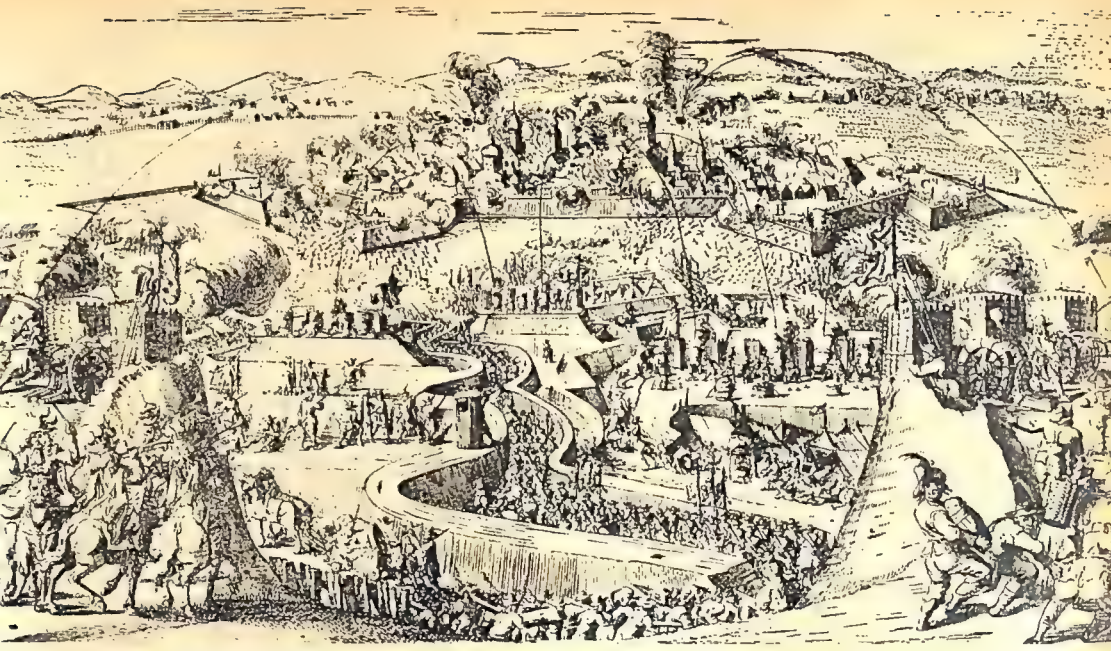

1663 yılında, Türk ordusunun Uyvar'ı muhasarasını gösteren bir gravür.

Kayseri Sancağı Mutasarrıfı Deli Dilâver Paşa ve iki yüz nefer kapısı halkı ile İçel Sancağı Mutasarrıfı Abdülmümin Paşa ve üç yüz nefer kapısı halkı ile Hersek Sancağı Mutasarrıfı Mustafa Paşa ve beş bin nefer yeniçeri ve bin beş yüz cebeci ve üç bin aşağı bölük sipahileri ile hepsi yirmi üç bin İslâm gazisi harbe hazır oldular. Cümlenin fermanları gönderildi. Onlar da hemen ordunun sağ ve sol ve Tuna yalısı tarafında Vezir Abaza Sarı Hüseyin Paşa'nın olduğu semte kadar çepçevre çevirip çadırları ile yerleştiler.

Kırım Hanı Hazretleri, muhasara başından beri Tatar askeriyle Beç'ten altı saat yukarı Tuna nehri üzerindeki taş İskender köprüsünü muhafazaya memur idi. Nemçe ve Leh askerini geçirmemeye muktedir olamayıp takım takım cümlesi geçerek İslâm askeri üzerine yürüdüler. O gün Han hazretleri köprüyü gören yüksek bir yerde kamçı elinde, kabzasını avucu ile sıkarak, elini böğrüne koymuş, at üzerinde durup kâfirlerin geçtiğini seyrederdi. İmamı yanına gidip:

— Han'ım şu bölük bölük kâfiri kırdırsanız arkası kesilmez mi idi?

Dedikte Han:

— Be hey efendi, sen bu Osmanlı'nın bize ettiği zulmü bilmezsin. Bizi bir hale koydular ki, yanlarında Eflâk ve Boğdan kâfirleri kadar itibarımız kalmadı. Bu düşmanın toplanıp geldiğini kaç defadır yazıp bildirdim. «Düşman çok, mukavemet mümkün değil, askeri ve topları metristen çıkarınız, gerekirse saf cengi edelim ve illâ selâmetle gidelim,» dedim. Serdar inadından dönmeyip söz geçiremedim. Kızarak yolladığı cevaplarda bizim kokmuş beygir eti yediğimize varıncaya kadar yazmış. Bu düşmanı kovmak benim için bir şey değildi. Bilirim ki dinimize de uymaz, hıyanettir. Amma yapmadım, onlar da görsünler, kendileri kaç akçalık adam imişler. Tatar'ın kıymetini bilsinler,» deyip atını tepti. Tatar askerini alarak, kâfirin önüne düşüp ve kollarını sallayarak, gülüp oynayarak ikindiye yakın Beç altında orduya gelip doğru Serdar otağına indi. Düşmanın halini anlattı:

— Köpek gibi arkama düşmüş, geliyor. Yürüyüşlerine bakılırsa pazar günü karşınızda olmaları gerektir, dedi.

Serdar dahi:

— Devlete ettiğin hizmet bu kadar olur, berhudar ol. Yüzün ak olsun, şekilli iltifat ettikten sonra çuhaya kaplı bir erkân samur kürk giydirip ordusuna yolladı.

Beç kuşatıldığının elli dokuzuncu cuma günü Serdar ordu etrafını yoklamak için maiyetiyle dolaşarak öğleye yakın döndü. İki namaz arası Vezir Kara İbrahim Paşa'dan adam gelip yalı tarafından ve ordunun ensesinden düşmanın üç saatlik mesafeye gelerek konduğunu haber verdi. Serdar emir verip cümle yanındakiler davul ve alem ve sipahi ve siâhdar takımı hazır oldular. Metristen haber gelip Rumeli kolunun kale ana duvarına vararak lâğım etmek üzere olduklarını bildirmişler. Serdar bu müjdeden pek sevinip seher vaktine kadar yetiştirmelerini emretti. Bu gece kâfir:

— Açlıktan öldük, ateşten tutuştuk ve yandık, bize imdada yetişin, işareti ile çok fişek attı. Gene bu gece Kırım Hanı tarafından yirmi Nemçe tutulup on dokuzu öldürülerek biri Sadrâzam ve Serdar'a gön-

derilmiş. Söyletildikte bizzat Nemçe ve Leh kıraallarının beraber olduklarını, seksen bin yaya ve kırk bin atlı asker ve iki yüz topları olup, yarın orduyu basacaklarını haber vermekle cümle İslâm askerinin hazır olmaları ferman buyurulup gece sabaha kadar herkes uyanık kaldı. Ertesi perşembe günü ki, eylül başıdır, Serdar mükemmel silâhları ile yanındakiler ve davul ve alemleri ile aylâk çadırı altına geldi. Gedikli müteferrika ve çavuşlar dahi hazine önünde muhafaza hizmetine girdiler. Bu ara Vezir Kara Mehmed Paşa'dan adam gelip kâfirin İslâm askeri üzerine hücum ettiğini bildirdi. Serdar cümle yanındakileri hazırlayıp onları kethudası Gürcü Ali Ağa ile savaşa göndererek kendisi otağında kaldı. Yeniçeri ağasını çağırıp, piyadelerle toplar önünde metrislenmelerini emretti. Bu aralık Maraş Beylerbeyisi Ömer Paşa'dan kâğıt gelip kâfir uğurludur diye cengini pazar günü edegelmekle bugün hücum etmişken gene alayları ile kale yerinde kaldıklarını bildirmekle iki saat beklenerek gerçekten de gelir gider olmadığından herkese çadırınıza varın, fakat gene hazır baş olun, diye izin verildi. Kaledeki kâfirler yardıma gelenlerin Alaman dağı eteğindeki manastır etrafına ve bağlar yanına konduklarını görünce yeniden hayat bulup iki taraftan akşama ve akşamdan sabaha kadar top ve tüfekler atılıp ve fişek şenliği ettiler ki, tarif olunmaz. Allah kahreyleye.

BOZGUN

İşbu ramazan ayının yirminci ve eylülün ikinci günü ki, pazar günü ve muhasaranın altmışıncı, Beç altında kalışın son günüdür. Saf cengi olup bozguna uğrayarak Yanık kalesi altına doğru dönüş oldu. Şöyle ki, seher vakti yüz yirmi bin piyade ve süvarisi ile kâfir Tuna yalısı tarafındaki dağ ardından yürüdü, Kara Mehmed Paşa karşı koyup harp kızışmaya yüz tuttuğu haberi geldikte, Serdar bizzat kendisi ve kethudası ve cümle maiyeti ve Şeyh Vânî Efendi ve sipahi ve silâhdar ve gedikli, ulûfeli, müteferrika ve çavuş takımı ile ata binip, Sancak-ı Şerîf'i de beraber alarak yürüdü, kâfirin top menzilinde sâyeban kurdurup durdu. Sağında sipah, daha öte Vezir Kara Mehmed Paşa, daha öte Arnavut Koca İbrahim Paşa, daha öte Bînamâz Halil Paşa, daha öte Tuna'ya doğru sonda Eflâk ve Boğdan beyleri ve solunda silâhdar, daha öte Vezir Abaza Sarı Hüseyin Paşa, ümera ve daha öte Tatar askeri ile Han hazretleri saf bağlayıp Serdar'ın önünde yeniçeri ağası, kul kethudası, hayli yeniçeri vardı. Kâfirler dahi, dağ ardında olan palangaya gelip bayırdan kara bulut gibi gök ve mora boğulmuş piyade ve süvari alaylarını gönderdi. Bir ucu Tuna kıyısı ile Eflâk ve Boğdan karşısına ve bir ucu Tatar askeri sonuna doğru, dağ ve ovayı bürüyen, öküz boynuzu şekilli; sanki bir kara sıcak katrandır ki akar ve önüne geleni çiğneyip yakar.

Yarım saat sonra Serdar, kethudası ve serçeşme ve bazı ağalar ile bir miktar ileri gidip durdu. İslâm askeri taraf taraf birer ikişer dağ üstünde çarhacı yollu elleşmeye başladı. Cenk tamam kızıştığında Serdar'ın kethudası dahi yanındakilerle düşman üzerine yürüdü, orada birkaç kelle ve bayrak alındı. Sonra kâfir hücum edip bunları yerinden kopardı. Tekrar bunlar da hücum edip kâfiri tepeye sürdü. Sonra kâfir çark-ı felekleri ile piyadelerini ileri ve atlısını arda dizip, azgın domuz gibi bunlar üzerine yürütmekle dayanamayıp aşağı virane köye indiler. Orada daki bir miktar cenk ettiler, fakat melûnlar sağdan, soldan yol bulup ve her yanda duran İslâm gazileri üzerine yürüyüp yağmur gibi kurşun yağdırmakla önce Tuna yalısı tarafından Vezir Koca Arnavut İbrahim Paşa'nın bulunduğu kol bozulmakla kâfir orduya doğru yol buldu. Solda Vezir Abaza Sarı Hüseyin Paşa dahi haylice cenk etti ise de Tatar Hanı kendisine asla yâr olmadı. Sadrâzam'la beraber bulunan asker dahi iki yandan düşmanın hücum ve galebesiyle İslâm askerinin firara yüz tuttuklarını görünce herkeste cenk kuvveti ve isteği kesildi. Leh Kıralı, doğru Sancak-ı Şerif üzerine yürüdü. Serdar ata binip sağ ve solunda kendi maiyeti ve sipahi silâhdar ocağı bozulmaya yüz tutup kendisi ortada askerin kalbi olduğundan yerinde durdu. Kâfirin hücumu şiddetlenerek, savaş ve boğuşma arta arta beş, altı saat uzayıp top tanesi ve kurşun yağmur gibi yağmaya başladı. Gördüler ki iş işten geçti, belâ deryası boyu aştı, Serdar tarafındaki asker dahi firar hali gösterip çoğu mal ve can kaygısına düşerek çadırlarına doğru can attılar. Serdar yanındakilerle cenk ederek Sancak-ı Şerîf'le birlikte otağına geldi. Hemen arkadan düşman dahi ordu çadırlarına gelip girdi. Bu an Serdar metriste olan askerlerin dışarı çıkmaları için ferman gönderdi. Pek çoğu çıkıp geldi. Düşman aylâk çadırına gelip hazine üstüne bayrak dikmişken Serdar gene gayrete gelip yanındakilerle o yerde hayli cenk edip elinde mızrakla birkaç defa kâfire hücum etti. Mektopçusu Hırvat Ali Efendi ve nice ağa ve iç oğlanı şehit olup yahut yaralanıp kendisinin kırmızı bağrılığı ve Arnavut yayası tamamen kırıldı. Fakat bahadırlığı bırakmayarak o yerden ayrılmadı:

— Bu günleri görmektense ölmek yeğdir, diye şehit olmak diledi.

Ancak Allahın kullarını ve Sancak-ı Şerîf'i korumak yolunda sipahiler ağası Osman Ağa:

— Efendim, lûtuf eyle iş işten geçti. Senin vücudun askerin ruhudur. Sen feda olursan İslâm askeri de helâk olur. Buyurun gidelim, dedi. Akşama bir buçuk saat kala yola çıktı.

Büyük, küçük üç yüz top, mühimmat, cephane, hazine, ordu içindeki mal ve eşya yerinde kaldı. Taburdaki melûnlar ise iki bölük olarak bir bölüğü Tuna kıyısından kaleye girip metrisleri ve bir bölüğü de orduyu zaptetmişlerdi. Metrislerde buldukları zayıfların kimini öldürüp kimini esir alarak, hasta ve yaralı ve elsiz ve ayaksız on bin kadar adamı bir anda kılıçtan geçirdiler. Kendi nice bin esirlerini kurtarıp bir mertebe mal ve eşya buldular ki vasfa gelmez. İslâm askerini takip etmediler. Yoksa iş müşkül idi. Öyle bir musibet oldu ki devlet kurulalı beri böyle bir bozgun görülmemiştir.

Gelecek sayımızda:
KARA MUSTAFA PAŞA'NIN İDAMI

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu ile bir konuşma

RÖPORTAJ ORHAN YÜKSEL

YAZI işleri salonunun kapısı açılınca, başımı kaldırdım. Bir gelen vardı. Kırlaşmış gür saçlı, genç görünüşlü biri. O saatte bir randevumuz vardı. Bir tarih profesörünü bekliyorduk. Fakat ben, ilk görüşte, gelenin, beklediğimiz profesör olacağını tahmin edemedim. Yanılmışım. Neşriyat müdürümüz hararetle karşılayınca, beklediğimiz misafirin geldiğini anladım.

Evet, gelen İstanbul Üniversitesi Umumî Türk Tarihi Profesörü Doktor İbrahim Kafesoğlu idi. Yapacağımız konuşma için, yazı işlerinde verdiği randevuya, birkaç dakika da önce gelmişti.

Büyük toplantı masasının başına geçtiğimiz zaman önce hal, hatır sorduk; sıcak kanlı, sempatik bir insandı Kafesoğlu. Samimî davranışları, konuşacağımız ağır mevzua da bir rahatlık, bir çeşni verdi.

Profesör Kafesoğlu, 1914 doğumlu. Arapça, Farsça, Almanca, Macarca biliyor. Kendisi aynı zamanda İslâm Ansiklopedi'nin üç kişiden mürekkep redaksiyon heyetine dahil. Üniversite'deki derslerinden başka bunlarla da uğraşıyor. Kısacası bütün zamanı dolu bir ilim adamı. Başlıca eserleri, Sultan Melikşah Devrinde Büyük Sleçuklu İmparatorluğu, Harzemşahlar Tarihi, Selçuklular Tarihi. Ayrıca henüz neşredilmemiş, fakat tamamı yazılıp bitmiş bir eseri de Umumî Türk Kültürü Tarihi. Bunlardan başka Macarca'dan iki tercüme eseri var. Macaristan Tarihi ve Şerif Baştav'la beraber çevirdiği Dünya Tarihinde Türklük.

İlk sualimiz tarih mevzuundaydı. Hoş, bütün sallerimiz tarih mevzuunda olacaktı tabiî, ilki de sonuncusu da. Ancak bu, umumiyetle tarih hakkında bir sualdi. Tarihin mahiyeti hakkında bir sual. Profesör, Tükidides'in bir sözüyle sualimize cevap verdi:

— Tükidides: «Kültür, tarihtir» der. Tarih bilgisi olan insan kültürlüdür. Hiçbir ilmi tarihten ayrı olarak mütalâa etmeye imkân yoktur. Tarih ilmine gelince, şüphesiz o, apayrı bir mevzu. Tarih üzerinde

İstanbul Üniversitesi Umumî Türk Tarihi Profesörü Doktor İbrahim Kafesoğlu Neşriyat ve Yazı İşleri müdürlerimizle konuşuyor.

konuşurken, son yüzyılda, bu ilimdeki gelişmenin üzerinde durmak isterim. Aşağı yukarı daha yüzyıl önce tarih bir ilim dalı olmaktan ziyade, basit bir bilgi seviyesinde bulunuyordu.

Tarihçiliğin gelişmesini üç safhaya ayırabiliriz. Birincisi hikâyeci tarihtir. Bu, Milât'tan 500 yıl öncesine kadar uzanır. Nakilci tarih diye de adlandırdığımız bu çeşit tarih, daha çok hikâyeye benzer. Sonra öğretici (pragmatik) tarihçilik gelir. Bunun da başlangıcı Milât'tan önceye kadar uzanır. Fakat birinciye göre çok daha devamlı olmuş, XIX. yüzyıla kadar bu alanda birçok ünlü tarihçi yetişmiştir. Bizde de Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında bu öğretici çerçeveye giren eserler verilmiştir. Ancak bu da mahzurludur. Çünkü milletleri lüzumsuz bir tefahüre sürükler. XIX. yüzyılda bütün ilimlerle beraber tarihte de büyük gelişmeler oldu ve ilmî, araştırıcı tarihçilik doğdu. Bu yeni sistem, şimdiki tarih incelemelerinin doğuşunda büyük bir dönüm noktası olmuştur.

ÇAĞ AYIRMALARI LÜZUMSUZ

— Tarih çalışmalarında beğenmediğiniz taraf var mı?

— Umumî tarihi incelerken, yapılagelen çağ ayırmalarını lüzumsuz buluyorum. Bilhassa bizim için çok lüzumsuz. Çağ tasnifi sunî bir tasnif. Tarihi ufkî olarak bölüyor, set çekiyor. Binaenaleyh bu çağları kaldırıp harman etmek lâzım.

— Peki başka bir tasnif düşünmüyor musunuz?

— Elbette tasnif lâzım. Ancak bundan sonra yapılacak tasnifin esasını meseleler teşkil etmeli. Ana mevzular teşkil etmeli. Meselâ teşkilât tarihi, hukuk tarihi, siyasî tarih, ne bileyim, tefekkür tarihi, din tarihi vesaire. Böyle bir tasnif çağlara göre yapılan tasniften çok daha mânalı ve faydalı olur. Meselâ din mevzuunu alalım. Bir cemiyetin bütün davranışlarını anlamak için din tarihini bilmek şarttır. Ancak bunu bildikten sonra bir lâyiklik müessesesi üzerinde durulabilir. Hukuk tarihi için de durum aynıdır. Bir cemiyetin bütün bir hukuk tarihine vâkıf olmadan kanun sistemleri kurulamaz. Benim görüşüme göre, cemiyetlerin tek tek, ayrı ayrı kültürleri yoktur. Bir, insan kültürü vardır. Bütün insanlara şâmildir bu. İşte tarih, bu insan kültürünü incelemelidir. Tarih bütün ilim şubelerini içine alan bir ilimdir. Bu bakımdan, iktisat, hukuk vs. tarihin hazırlanmasına yardımcı olmalıdır. Tarih demek sadece siyasî tarih demek değildir.

— Tarihte çağ tasnifinin bizim için lüzumsuz olduğunu söylemiştiniz?

— Evet, bilhassa bizim için lüzumsuz. Hattâ Avrupa tarihi için bunu nispeten doğru kabul edebiliriz. Çünkü çağlar onların tarihinin tabiî parçalarıdır. Ama bizim için böyle bir şey bahis mevzuu değildir. Aynı sistemi bizim tarihimize tatbik etmek hatadır. Meselâ bizde ilkçağ diye Avrupa'nın ilkçağı okutulur. Bu çok hatalıdır. Onların ilkçağına tekabül eden devre bizde de incelenmeli ve bu okutulmalıdır. Onlar kendi medeniyetlerinin temelini teşkil ettiği için ilkçağı okutmakta haklıdırlar, ama bizde durum aynı değildir. Kendi ilkçağımızı araştırmaya mecburuz. Kısacası biz, Türk tarihini öğretelim diye başlıyor, ve düpedüz yabancı kültür propagandası yapıyoruz. Bu şekilde giderse 50 sene daha yerimizde sayacağımıza şüphe yoktur.

— Anlıyorum. Türk tarihi çalışmalarına ve eğitimine millî bir cephe vermek istiyorsunuz.

— Elbette. Bizde en hareketsiz ilim tarihtir. Tamamen fosil halindedir diyebilirim. Halbuki, şimdiye kadar söylediklerimden de anlayacaksınız, tarih aksine aktüel bir ilimdir. Ama dediğim gibi bütün kültür müesseselerinin gelişimini incelemek, tarihe yeni bir yön vermek şartıyla.

TARİH TEKERRÜR ETMEZ

Profesör sözlerine şöyle devam etti:

— İnsanlar ve cemiyetler devamlı değişme halindedir. Bu bakımdan tarih aktüeldir diyorum. Ve gene bu bakımdan şimdiye kadar söylenegelen «tarih tekerrürden ibarettir» sözü büyük bir yanlıştır. Tarih asla tekerrür etmez; birbirine benzeyen hiçbir tarihî olay yoktur. Bunun sebebi de insanların, cemiyetlerin devamlı olarak gelişmesidir.

— Bir sual soracağım efendim. Türkiye'de tarih üzerine mühim kitaplar yazılmış mıdır?

— Elbette. Tarihçiliğimiz diğer ilim dallarına göre ileridir. Bunu Batı'dan anlamak mümkündür. Batılı ilim çevreleri bizim tarih neşriyatımızı günü gününe takip ederler. Diğer hiçbir ilmimiz için böyle bir şey söylenemez.

— Peki, halen hangi mevzularda tarih kitaplarına ihtiyaç vardır?

— Önce Türk tarihi şüphesiz. Türk tarihi üzerinde geniş eserler yazılmalıdır. Tarih okutmak medeniyettir. Ama biz maalesef daha çok başkalarının tarihini okutuyoruz.

— Meselâ liselerdeki tarih eğitimi hakkındaki fikirlerinizi sorabilir miyim?

— Liselerdeki tarih eğitimi yetersiz. Hattâ zararlı denecek derecede yetersizdir diyebilirim. Çünkü lise eğitiminde kendi tarihimize çok az yer veriyoruz. Böyle bir halin ise genç nesiller üzerinde menfi kompleksler uyandıracağına şüphe yoktur. Tarih eğitiminde Türk tarihine de dünya tarihi kadar yer veriliyor, ki bu yanlıştır.

— Yani genç nesillere tarihî zenginliğimizi etraflıca göstermek lâzım geldiği kanaatindesiniz.

— Elbette. Çünkü bizim tarihimizin zenginliğini sözle anlatmaya imkân yoktur. Felsefe tarihinde, din tarihinde, siyasî tarihte, hukuk tarihinde, daha ne bileyim, eşsiz zenginliğimiz paha biçilmez kaynaklarımız vardır.

— O halde başkalarını taklitten vazgeçelim diyorsunuz.

— Pek tabiî... Artık taklitçilikten kurtulmamız lâzımdır. Sırf bu yüzden bizde mütefekkir tarihçi yetişmemektedir.

— Tarih çalışmalarının bugünkü durumunu nasıl buluyorsunuz?

— Bir gelişme olduğu muhakkaktır. Vaziyeti elli sene öncesiyle mukayese edemeyiz. Şimdi, elli sene öncesine göre tarih çalışmaları çok gelişmiştir. Ama bu gene de kifayetsizdir. Türkiye'deki tarih çalışmaları önceleri yalnız Osmanlı çağına aitti. Sonradan Selçuklular ve Gazneliler de ele alındı. Yani birinci devre hanedan tarihçiliği idi. Sonradan da ümmet tarihçiliği oldu. Bu defa da İslâm'dan önceki devirler ihmal edildi. Eski Türk tarihi yok sayıldı. Tarihçiliğimizin üçüncü devresinde millî tarihçiliğin doğduğunu görüyoruz. Bu sayede araştırmalar çok daha gerilere götürüldü. Avrupalı tarihçilerin yaptıkları araştırma ve çalışmaların eski Türk tarihi alanında bize büyük faydaları oldu. Meselâ Uygur vesikalarının okunması, eski Türk tarihiyle alâkalı birçok hakikatlerin ortaya çıkmasını sağladı.

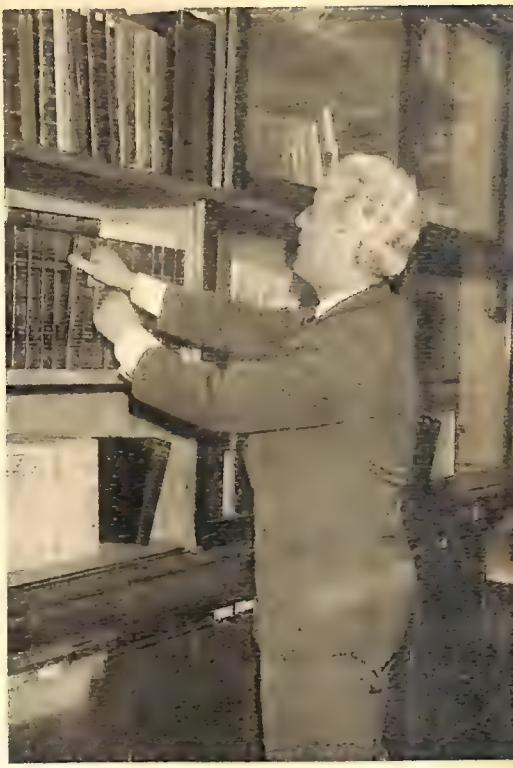

Prof. Kafesoğlu, Hayat Tarih Mecmuası kütüpanesini inceliyor.

— Peki şimdiki durum?

— Şimdi de tarih çalışmalarına iltifat ediliyor diyemeyeceğim. Tarihçiler hâdiseleri kendi çerçevesi içinde tetkik ediyorlar. Belirli vakalar üzerinde geniş, etraflı çalışmalar yapılıyor. Halbuki bu kâfi değil. Bu çalışmaları başka faktörlerle birleştirmek şarttır. Nihayet bir hâdise, insan kültürünün bir safhasıdır. Bunları bütün içinde ele alarak işlemek lâzımdır.

— Avrupa'daki tarih çalışmaları hakkında düşünceleriniz? Yani Avrupalı mütehassısların Türk tarihiyle alâkalı çalışmalarını kastediyorum.

— Avrupa'da Türk tarihine karşı alâkanın başlaması XIX. yüzyıla raslar. 1893 yılında Thomsen'in Orhun Kitabeleri'ni okuması büyük alâka topladı. Bu alâkaya muvazi olarak ilerleyen çalışmalar sonun-

da büyük eserler verildi. Bugün, bu eski alâkayı göremiyoruz.

— Neden acaba?

— Efendim müsteşrikler çalışırken daima menfaat gözetirler. Bu bakımdan, II. Dünya Savaşı'ndan sonra meydana gelen değişiklikler bu menfaatleri ortadan kaldırdı. Üstelik bizi şimdi daha çok Batılı devletler arasında sayıyorlar. Bu da müsteşriklerin alâkasını azaltmıştır. Kısacası şimdi birçok üniversitelerde Türkoloji kürsüleri olmasına rağmen, Batı'da mühim bir Türk tarihçisi yoktur.

— Biraz önce müsteşriklerin menfaat gözettiğinden bahsettiniz. Nasıl bir menfaat bu?

— Siyasî menfaat şüphesiz. Eskiden doğu ülkeleri sömürgeciliği tahrik eden yerlerdi. Batılıların gözü doğudaydı. Müşteşriklerin çalışmalarında, bu bakımdan bir menfaat gizliydi.

— Bugün ise böyle bir mesele yok.

— Evet. Sonra öğrenilecek şeylerin en önemlileri de öğrenildi.

— Üniversitelerimizdeki tarih tedrisatını nasıl buluyorsunuz?

— Tamamen değiştirilmesi taraftarıyım.

— Evet, şimdiye kadar anlattıklarınız öyle gösteriyor.

— İyi anlamışsınız. Üniversitede halen câri sistemin değişmesinde zaruret vardır. Yapılması lâzım gelen değişikliklerin başında, çağlara göre kürsü taksimi şekli var. Artık buna kökünden bir son vermek ve kürsüleri yeni sistemlere göre kurmak lâzımdır.

— Ne gibi meselâ?

TARİH EĞİTİMİNDE YENİ BİR SİSTEM

— Efendim, benim tasarladığım sistemde, meseleler ayrı ayrı değil, her memlekete, her devreye şâmil kalıplar içinde ele alınacak, kürsüler de buna göre düzenlenecektir. Meselâ bir **Türk Teşkilât Tarihi** kürsüsü kurulacak, bu kürsünün vazifesi tarih boyunca Türkler'in muhtelif memleketlerde meydana getirdikleri askerî ve mülkî teşkilâtı konu edinecektir. Bir **Türk İçtimaiyat Tarihi** kürsüsü kurulacak, bu kürsü tarih boyunca Türkler'in sosyal bünyesindeki değişiklikleri inceleyecektir. Gene benim tasarıma göre bir **Türk Kültür Müesseseleri Tarihi Kürsüsü** kurulacak, bu kürsü Selçuklu, Osmanlı ve diğer Türk kollarındaki kültür müesseseleriyle, Cumhuriyet devri eğitim müesseselerini inceleyecektir. Üniversite tarih bölümü için tasarladığım diğer kürsüler **Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Kürsüsü, Türk Tefekkür ve Din Tarihi Kürsüsü**'dür. Nihayet bütün bunlardan sonra bir de **Türk Siyasi Tarihi Kürsüsü** olacak. Bu kürsü de tarihî hâdiseleri inceleyip öğretmekle vazifeli olacaktır.

— İzahatınız beni çok tatmin etti efendim. Peki bu tasavvurlarınızı tahakkuk ettirmek için teşebbüste bulundunuz mu?

— Elbette teşebbüsüm var. Tasarımı çok etraflı bir şekilde Tarih Dergisi'nde yayınladığım gibi, broşür halinde de neşrettim.

— Bir sualim daha olacak. Üniversite reformu konusunda ne düşünüyorsunuz?

— Üniversite reformu hakkında düşündüklerimi iki kelime ile hulâsa edebilirim: İlmi millileştirmek.

— İlmi millileştirmek mi?

TÜRKİYE'DE İLMİN MİLLÎLEŞMESİ LÂZIM

— Elbette. Bizde metotla muhteva daima karıştırılmıştır. Batı'dan birçok şeyler öğreniyor, ilim metotları alıyoruz. Metodu getiren muhtevayı da beraber getiriyor. İşte hatalı olan taraf budur. Metodu alıp, bunu yerli muhtevaya, millî muhtevaya tatbik etmek lâzım.

— Ama bütün ilimlerde olur mu bu?

— Olur. Hemen hemen hepsinde olur. Tarihte olduğu gibi pedagojide, hukukta, iktisatta, hattâ tabiat ilimlerinde bile olur. Bugün bir mühendis Caracas'ta kaç tane petrol kuyusu olduğunu, bunların evsafını bilir ama, bizdeki petrol rezervleri hakkında aynı derecede bilgisi olacağı şüphelidir.

— Demek ki üniversite reformundan beklediğiniz ilmin millileşmesi.

— Evet, yoksa dekanlık üç sene olmuş, beş sene olmuş bunlar mesele değil. Tam mânasıyla millî varlığımızı bulmamız için ilmin millîleşmesi şarttır. Pedagojiyi düşünün meselâ, bunun metodunu alalım, anladım. Ama tutup da başka memleketin çocuğuna tatbik edilen bir sistemi getirmeye kalkarsak olmaz. Bizim asırlar boyunca devam edegelmiş bir terbiye sistemimiz var. Önce bunu öğrenmek, sonra da bu öğrendiklerimizden faydalanarak kendimize göre bir sistem kurmak lâzımdır. Hukuk ve iktisat için de vaziyet aynıdır. Köklü bir hukuk ve iktisat mazimiz var. Bütün bunları bir tarafa itip de, yabancı muhtevayı alınca olmuyor işte.

— Çok haklısınız.

— Sonra bir başka mahzur daha var. Halk, üniversite hocasına güveniyor; gerçek münevver saydığı üniversite hocalarını kendisinden saymıyor, görmüyor. Çünkü muhteva yabancı. Son derece zengin bir kültürümüz olduğu halde neden kendi mazimizin zenginliklerini incelemeden, yabancılarınkini benimseyelim. Biz benimsesek bile millet benimsemiyor. Benim kanaatim şu ki, ilimde milliyet şarttır. Milliyet olmazsa ilim de olmaz.

KONUŞMANIN İNTİBALARI

Bazı sohbetler vardır ki, bittiği zaman, insan üzerinde hemen hemen hiçbir tesiri kalmadığını hisseder, sanki o konuşma hiç olmamış gibidir. Bazan da tam aksine, mânevî bir şeyler dolar insanın içine, dolu dolu olduğunuzu hissedersiniz. Profesör Kafesoğlu, özlü konuşmuştu, mânalı konuşmuştu. Ve konuşmasının en dikkate değer tarafı millî kültürümüzü alâkadar eden en mühim noktalara parmak basmış olmasıydı.

Kendi kendime düşünüyordum: Hocanın konuşmasını yüzde yüz benimsemiştim. Her zaman; hepimizin hissedip durduğumuz yaraları en veciz bir şekilde ifade etmiş; bunların nasıl halledileceği hususunda, gerçekten benimsenmeye lâyık çareler ileri sürmüştü.

Veda ederken, mânevî duygularla dolu olduğumu hissediyordum.

Sultan Abdülmecid'in cenaze merasimi.

Sultan Mecid'in Mâbeyn Başkâtibi

Atıf Bey'in Hâtıraları

Yayınlayan: Mithat Sertoğlu

Sultan Abdülmecid'in ölümünden II. Abdülhamid'in tahta çıkmasına kadar geçen zaman içinde gördüklerini ve duyduklarını yazmış olan Mâbeynci Mehmed Âtıf Bey, 1836 yılında İstanbul'da doğmuştur. Babası Ağnam müdürü Ali Şakir Raif Efendi'dir.

Annesi, II. Sultan Mahmud'un hazinedarlarından, zevcesi de Sultan Abdülmecid'in cariyelerinden olduğu için sarayca himaye edilirdi. 1871'de Mâbeyn kâtipliğine alındı. 1873 yılında başkâtip oldu. İki yıl sonra ek olarak hazine-i hassa nazırlığı verildi. Sultan Aziz'in hal'inden sonra azlolundu. Üç yıl bu halde kalıp 1879 yılında Amasya mutasarrıfı, 1883 yılında Karası (Balıkesir) valisi oldu. Vilâyetin ilgası üzerine emekliye ayrılıp İstanbul'a geldi ve 1916 yılında 80 yaşında öldü.

Âtıf Bey hâtıralarını 1904'te söylemek suretiyle İbnülemin Mahmud Kemal İnal'ın babası Mühürdar Emin Paşa ile oğlu Tevfik Bey'e yazdırmış, bunları okuyup tashih etmiştir. Bu hâtıraları son Halife II. Abdülmecid de okumuş ve bazı yerlerine de notlar ilâve etmiştir.

ABDÜLMECİD HAN'IN VEFATI

Sultan Abdülmecid Han Hazretleri'nin vücutlarında bazı ârızalar vaki olduğu için tabipler tarafından kendilerine bir deniz yolculuğu tavsiye olunmuştu. Bunun için (1844)[1] tarihinde Sakız ve Midilli gibi bazı adalara denizden gidip gelmelerinden biraz müddet sonra zaıfları artmaya başlayıp kendilerinde verem alâmeti zuhur etti. Yetmiş yedi senesi kurban bayramında (haziran 1861) pek takatsiz düştüğü halde gene gayreti elden bırakmayarak Beşiktaş sarayından yeni sarayı (Topkapı Sarayı) teşrif ettiler. Oradan eşsiz bir debdebeyle Sultan Ahmed Camii'ne atla giderek bayram namazının kılınmasından sonra dönüşlerinde hayvan üzerinde iki kat elleriyle eyer kaşına yaslanıp ve bazan bineği durdurup dinlenerek muayede yerine dönebilmiş oldukları herkesin malûmu olduğu gibi alay seyrine gelenler tarafından da görülmüştü. Yer yer yol boyunda bulunan kadınlar padişahın bu melâl verici halini görünce:

— Vah Efendim... Sana ne oldu? Sen daha gençsin. Nazara mı geldin? diyerek ağlayıp sızlamışlardı.

Muayede sırasında da yerine göre kalkmak ve oturmak âdet ise de[2] zaıflar harekete engel olduğundan son derece zaıf ve halsizlikle tahtın önünde ayakta durarak bütün bendelerine «son muayedemizdir ve artık vedadır» şeklini göstermişler.

Sadrâzamın[3] işaretiyle muayede acele sona erip sonra Beşiktaş'a dönüşlerinde bayram münasebetiyle musiki faslına gelen hânendelere «Kendim ettim kendim buldum döğüneyim taş ile» türküsünü çalıp söylemelerini emir buyurdukları ve hem kendileri ağlayıp, hem de yakınları ve bendelerini ağlattıkları o vakit hizmette bulunanlardan nakledilmiştir. Kendileri pek genç yaşta tahta çıkıp delikanlılık icabı vücutlarının nahifliği ile beraber kadınlara fazla düşkünlükleri görünürde bazı hastalıklara ve otuz dokuz yaşlarında ölümlerine sebep olmuştur.

Gönüller yakıcı ölüm gününe kadar gündüzleri yatakta geçirmeyip yalnız o sabah artık harekete mecal olmadığı için bir, iki şilte serdirerek yatağından oraya naklile yatıp dalmaları üzerine bazı alâmetler zuhurundan hal anlaşıldığından acele Darüssaade Ağası (Kızlar ağası) marifetiyle Yahya Efendi türbedarı meşhur Hacı Nuri Efendi getirtilip Kur'an okumak ve Şahadet Kelimesi telkini sırasında vefat ettiler.

Zayıf vücutlu, sakalları kumral ve teni beyaz olan Sultan Mecid'in mübarek yüzlerinde yer yer çiçek bozukluğu vardı. Doğru itikatlı, namaza ve oruca devamlıydılar. Bir yere giderken bile abdest almadan çıkmadıklarını; hattâ icap ettiği zaman yıkanmaya vakit olmazsa muhakkak abdest olsun alıp öyle yattıklarını mahremlerinden duydum. Her türlü temizliğe fazlasıyla riayet ederlerdi. Talihleri mesut ve zamanları bereketliydi. Yetmiş tarihindeki (1853) Rusya seferinde

muzaffer ve gazi oldular. Güzel el yazıları vardı. Yeniledikleri Hırka-i Şerif Camii'ndeki büyük yazılar güzel eserlerindendir. Güzel rik'a (Arap harflerinin günlük yazılarda kullanılan bir stili) da yazarlardı. Zamanlarındaki öbür olaylar tarihlerden öğrenilebilir. Gayet tabiat sahibi oldukları için hoşa gidecek kurenâ (padişahın yakınında bulunanlar) kullanırlardı. Lâkin, temiz etekli ve iffetli idiler. Hattâ genç cariyelerin ve kurenânın yüzlerinde bazan insana bezginlik verecek ben ve leke gibi şeylerin tabipler vasıtasıyla giderilmesini lüzumlu görürler ve o gibi ârızaların yok edilmesine ihtimam edip kıl kadar ayıpsız ve lekesiz, şeffaf ve parlak yüzlere bakmaktan lezzet alırlardı. Ve bazı devlet dairelerinden ve mekteplerden tab'a uygun kurenâ seçilmesine Muzikay-ı Hümâyûn Ferikı (korgeneral) Necib Paşa memurdular ve bu sebeple merhuma fazla yakınlık kesbetmişti. Sonra bu yakınlık sarhoşluğunun ayılması olmak üzere feriklikten uzaklaştırılıp Kıbrıs'a kadar seyahate memur olmuştur. İrfan sahiplerince ve zevk ve vicdan erbabınca bilinir ki, böyle sadece zarafet ve güzel yaratılışa ait olan bazı işlere tabiat sahipleri irfan gözüyle bakarlarsa da asıl çoğunluk birtakım dal kıran ve çam devirenlerde olduğu için böyle şeyleri hoş görmeyip ve bir de harem dairesinin fazla masrafı ve israfı duyulduğundan ve maaşlar verilememesiyle kâğıt paranın da değerinin azalmasından dolayı saltanatlarının sonlarına doğru avam (halk ta-

[1] Hâtıraların aslında tarih yeri boş bırakılmıştır.

[2] Muayede, yani bayramlaşma törenlerinde padişahların hocaları ile yüksek derecede ilmiye ricaline ve nakibüleşrafa ayağa kalkmaları kanundu. Çavuşlar, kime ayağa kalkılacağını «hareket-i hümâyûn Padişahım! Devletinle bin yaşa» dive alkış ederek hatırlatırlardı.

[3] Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa.

Sultan Mecid'in dinlenmeye gittiği Sakız Adası'ndan bir görünüş.

bakası) arasına söz düşmüş ve artık talih yıldızlarının alçaldığına delâlet eder haller ve eserler yüz göstermeye başlamıştı.

Meselâ sudûrdan[4] Dürrî-zâde Şerif Efendi adında o vakit meşhur bir zat vardı. Zikrolunan muayedede merhumun halini görmekle hayatından ümit kesip müteessir olarak dönüşte fakirlere sadakalar verdiğini kethudâsına söylemiş ve gene kethudâsından naklolunmuştur ki bir gece adı geçen efendi rüyasında ayın iki parça olup yarısının evvelâ padişahın kucağına ve geri kalan yarısının kendi kucağına indiğini görüp merak ederek tâbir ettirmesini kethüdaya tembih etmiş. Rüyayı tâbir eden de evvelâ padişahın ve sonra efendinin vefatına işarettir demiş. Lâkin kethüda, efendiye başka şekle sokup söylemiş. Hakikaten kendisi de padişahtan sonra yaşamamıştır.

Bahsimizin dışında ise de, adı geçen efendinin nadir hallerinden bazılarını buraya derc ettik: Kendisi asîl ve necip, cömert bir zattır. Yaşlı idi. Sakallarını siyaha boyardı. Kendisi şeklini ve görünüşünü Sultan Mahmud merhuma[5] benzetirmiş. Boğaziçi'ndeki yalısından deniz aşırı bir yere gidecek olsa süslü atı da salapuryaya konulup oraya naklolunur, bazan biner ve bazan yaya yürür, ağaları kendisini takip eder, hayvan geriden yedekte gelir ve böyle İstanbul içinde de dolaşıp gezdiği görülürdü. Kendisi güzel giyimli ve ihtişamlıydı. Bir elinde kıymetli incilerle süslenmiş tesbihle salınıp gezerken saatinin değerli taşlarla bezenmiş kösteğinin şâşaası belindeki ısmarlama işi şaldan görünür ve boynuna astığı altın zincirli ve mücevher muska da göğsünde parıldardı. Bazan pek ağır ve süslü kadın elbiseleri giyip mâbeyn (haremle selâmlık arası) odasında otururmuş. Hattâ bir gün gene böyle kadın elbisesiyle ve ayağında eskiden beri kadın hamamlarında hamamcı ve natır hanımların ayaklarına giydikleri sedef işli yüksek nalınlar gibi nalın bulunduğu halde mâbeyn odasında büyük aynaya karşı göbek atarken ağaların biri nasılsa kapıyı açınca efendinin hiddetlenerek:

— Çık dışarı... Harem var! demiş olduğunu anlatırlar.

Gene naklettiklerine göre bu zatın birkaç defa fiilen Rumeli kazaskerliği vardır. Bazı dâvalarda iki tarafın yüzleştirilmesi sırasında vekayi kâtibi dâvayı anlatırken kendisinde dalıp gitme ve cezbe zuhur eder ve bir tarafa bakıp nasılsa dilini çıkarırmış ve hangi tarafa böyle işaret ederse sonunda o taraf yenilir ve mahkûm olurmuş. Hâsılı, Allah'ın cezbesine uğramış Melâmî[6]lerin ilerigelenlerinden bir zat olduğu an-

[4] Kazaskerlik derecesine kadar çıkmış kimseler.

[5] Abdülmecid Han'ın babası II. Mahmud.

[6] Bazı tarikat mensuplarında bulunan ve şahsını alçaltıp suçlamayı mânevî yükseklik için lüzumlu gören felsefe.

Sultan Abdülaziz cülûstan sonra yapılan biat merasiminde.

laşılıyor... Sırrı mukaddes olsun(!)[7].

Son günlerinde halkın diline söz düştü demiştik ya, kimse kendisinde kusur görmeyerek birbirleri hakkında kötü şeyler zannettiği gibi, sonra hepsi birden padişahların ve hükümet ile büyüklerin aleyhinde konuşmakta birlik olurlar. Bunun için halkın başında bulunanlar tarafından mümkün olduğu kadar dile düşmeyecek haller gösterilmesine itina edilmesi doğru olur. Yardım ise, Allah'tandır.

SULTAN MECİD'İN NEZAKETİ

Adı geçen padişah güzel konuşur, alçak gönüllü ve iltifat edici idiler. Hattâ altmış beş (1848) tarihinde Bâbıâlî'de yapılan huzur imtihanında Sadrâzam Reşid Paşa[8] ve bütün vükelâ ve bendegân[9] hazır oldukları halde imtihanın bitmesinden ve duadan sonra sadrâzama:

— Çocuklar güzel tahsil etmişler. Pek memnun oldum ve bizim çocukları da beraber getirdim ki onlar da tahsile heves etsinler, diyerek iltifat buyurdukları Beyazıt Rüşdiye Mektebi[10] talebesinden olarak orada mevcut bulunduğum için hatırımda kalmıştır. Fatma Sultan[11], Murad Efendi ve Abdülhamid Efendi[12] sadrâzamın sağ tarafında idiler. Gene bir ramazan ayının on beşinci günü âdetleri olduğu gibi saraydaki[13] Hırka-i Şerif ziyaretinden sonra Eski Ali Paşa civarında yeniledikleri ve inşa buyurdukları Hırka-i Şerif Camii'ne gitmişler. Mahfili[14] teşriflerinde ikindi biraz gecikmiş ve cemaat hazır ve bekliyormuş. Hemen mahfilden cemaata:

— Efendiler, sünneti kıldınız mı? diye sorup:

— Kıldık efendim, denilince:

— Öyle ise biz de sünneti kılalım da farzı beraber kılarız, diyerek alçak gönüllülük gösterdikleri herkes tarafından söylenmiştir.

Ramazanlarda çok zaman Fâtih ve Beyazıt ve Ayasofya Camileri'ni ziyaret eder, vâiz ve hâfızları dolaşırken hoşlandıkları mecliste teklifsizce oturup maiyetlerinde olan bendelerine de elleriyle otur işareti verirler, vâiz veya hâfızı dinlerlerdi. Bir ara okçuluğa heves ettiğimiz için Ok Meydanı'na giderdik. Bir gün tesadüfen kendileri de atış yerine geldiklerinde sudûrdan ve kemankeşlerden (ok atıcılardan) ihtiyar Yesârî-zâde Efendi de orada bulunarak eteklerini öpmeye varınca eteklerini vermediği gibi okşayıcı sözler söyleyip iltifat ederek:

— Sizin duanıza muhtacız. Hayır dua ediniz efendi, dediği orada bulunanların malûmudur.

---

[7] Bu cümle, ermişler ve veliler hakkında kullanılır. Hâtırat sahibi burada alay olsun diye kullanıyor.

[8] Tanzimat'ı ilân ettiren Mustafa Reşid Paşa.

[9] Padişahın şahsî mensupları.

[10] Ortaokul.

[11] Abdülmecid Han'ın büyük kızı.

[12] Abdülmecid'in oğulları Beşinci Murad ve İkinci Abdülhamid.

[13] Topkapı Sarayı.

[14] Camilerde padişahlara mahsus yer.

Sokollu Mehmed Paşa mütevellisi Şirin Bey derler bir zat vardı. Bunlar, Eyüb'de ve karşısındaki Sütlüce'de bulunurlar. Her sazdan çalardı. Vaktiyle kemankeşliğe de heves etmiş. Fakat bizim yetiştiğimiz zaman pek düşkün ve hemen bir torba kemik kalmıştı. O da haline göre yarışır, fakat ok önüne düşer. «Ya Hak» nidası ise[15] yalnız ağzı açılıyor ama, ses yok. Sesin çoğu başka taraftan zuhur eder, haberi olmaz. Arkadaşları duyar, gülüşürlermiş.

Bizim bildiğimiz vakitlerde iki okçu ve bir yaycı ve Okçularbaşı'nda bir dükkân vardı. İki kardeştiler. Büyüğü Hasan Usta, küçüğü Hımhım Mehmed Usta idi ve kemankeşlerden bazı istidatlı kimseler de hususî olarak evlerinde ok ve yay yaparlardı. Sadâret Mektubî Odası'ndan Hacı İzzet ve merhum Kâni Beyzadeler gibi. Bir de Hacı Kâvus derler biri güzel yay yapardı. Hımhım Mehmed Usta hem de usta kemankeşlerdendi. Sesi gürdü. «Ya Hak!...» nidası Ok Meydanı'nı doldururdu. Bazı dost meclislerinde bulunurdu. Ağırlık verecek kimse değildi. Fakat burnu, yüzünü biraz çirkince gösterirdi. Sesi gür ya... Şarkı söylemeye de heves eder, kendini bilenler de çaresiz hoş görürlerdi. Bir akşam meclisin birinde meşhur Türkmen Kızı türküsü vardır, iki güzel sesli kimse karşılıklı okurlarsa pek hoşa gider, yalnız da okunur; güzel sesli birisi okumaya, Hımhım Mehmed Usta da karşılığını almaya başlar. Halini bilenler çaresiz susarlarsa da, boşboğazlardan birisi:

— Amma ses... On eşek kuvvetinde bir makina! deyince Mehmed Usta keyif haliyle boşboğaza hücum ile mecliste bir dövüştür kopar.

Ev sahibi güç halle iki tarafı yatıştırmış. Ondan sonra da Mehmed Usta'ya makina diye şaka ederlerdi.

Abdülmecid'in hal tercümesini yazarken bak sözü ne kadar dolaştırdık.

Padişahın vefatı haberi dışarıya aksedince Kapdân-ı Deryâ ve Âdile Sultan'ın[6] zevci Mehmed Ali Paşa, saltanat veliahdı olan Abdülaziz Efendi'yi hususî dairelerinden alıp yeni saraya götürmüş ve merhumun na'şını da Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki mahsus mahalle nakl ile biatın yapılmasından sonra yıkanıp kefenlenerek tabutları Babüssaade[17]'de taht konulan yere götürülüp cenaze namazı kılınmış ve tezkiye yapılmıştır.

Tabut hademelerin ve ağaların başları beraberinde vükelâ, ulema ve devlet ricali atlara binmiş olarak cenazenin önünde ve hassa müezzinleri yakıcı sesleriyle Hüseynî makamından salâvat okuyarak Sultan Selim civarında hayatta iken hazırlaıkları türbeye götürülüp gömülmüştür.

İşte dünyanın sonu budur. Padişah ve dilenci bu halde müsavidir.

[15] Kemankeşler, yaylarını gerdikten sonra «Ya Hak!...» diye haykırır ve oku öyle atarlardı.

[16] İkinci Mahmud'un kızı.

[17] Topkapı Sarayı'nın üçüncü kapısı. Bu kapıdan sonra Enderun kısmı başlardı. Yeni padişahların bu kapının önüne kurulan tahta oturmaları usuldendi.

Sultan Abdülaziz Han

ABDÜLAZİZ HAN'IN CÜLÛSU

Biraderlerinin vefatı olan yetmiş yedi senesi zilhiccesinin on yedinci salı günü (25 haziran 1861) Babüssaade'ye usule göre taht çıkartılıp cülûs buyurdular. Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Paşa, Kaptan Mehmed Ali Paşa, Serasker Rıza Paşa, Şeyhulislâm Sadeddin Efendi ve Nakip[18], sudûrdan Tahsin Bey idiler. Bunlar ve öbür vükelâ ve mülkiye ve ilmiye ricali ve askerî kumandanlar biat eyledikten sonra Zât-ı Şâhâne Beşiktaş'a döndüler. Serkurenâ'lığa Ferik Galip Paşa intihap buyuruldu. Mâbeyn Başkâtibi Hakkı Bey namuslu ve doğru bir kimse olduğu için yerinde bırakıldı. Kaptan Mehmed Ali Paşa'nın öne sürmesiyle Valide Kethudâlığı[19]'na vezirlik rütbesiyle Tersane Müsteşarı Mazlûm Bey tâyin ve Hazine-i Hassa[20] Nazırlığı da memuriyetine ilâve buyuruldu. Mâbeyn Müşirliği de Kaptan Paşa'da karar kıldı. Mehmed Ali Paşa cülûsunun başında padişaha çatmış olduğu ve zaten büyük hemşirelerinin zevci bulunduğu için bu yakınlık tabiî idi. İlk cuma selâmlığı Sultan Ahmed Camii'ne yapıldı ve gene o gün Serasker Rıza Paşa'nın memuriyetinden ayrılması vuku buldu. Pek çok müddet mazul ve gözden düşmüş kalarak serveti bitip tükendi. Eski padişaha çatkın ve o vakitlerde nüfuzluydu. Bir müddet haiz olduğu ikbalin zamanın

[18] Seyyid ve şerifleri devlet nezdinde temsil eden zat.

[19] Padişah validelerinin resmî ve hususî işlerini çeviren kimse.

[20] Padişah mallarına bakan nezaret .

icabı olarak idbara dönmesi lâzım geldi.

Padişah hazretleri mevcut usule göre deniz yoluyla Hazret-i Halid[21] Türbesi'ne giderek Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi marifetiyle kılıç kuşandılar. Bazan bu merasimi nakiplerin de yaptığı varsa da nakip Tekgözlü Tahsin Bey'in yeri cennet olan hakanın merhum validesine intisabı, bundan vazgeçilmesine sebep olsa gerektir. Bu tören sırasında Mesnevîhan Hoca Hüsameddin Efendi ve Reisülkurâ[22] Hâfız Feyzullah Efendi ve Şeyh Necati Efendi ve Şeyh Süleyman Efendi de bulundular.

Kara yoluyla dönüşte alay tertip olunarak Fâtih Hazretleri'yle, babaları Sultan İkinci Mahmud'un türbeleri ziyaret edildi. Tekrar saraya varılınca sakal bırakma duası Hırka-i Şerif Dairesi'nde yapıldı ve burada eski vezirlerden Safvetî Paşa ve Hasip Paşa gibi zatlar tebrikte bulundular. Kendileri alayda eski usule göre feslerinde değerli taşlarla süslü hüma[23] ve atını saran hademenin başlarında küçük ve büyük sorguçlar ve ellerinde teberler bulunduğu halde öyle geçtiler. Eskiden beri padişahlara mahsus alaylar bayramlarda ve mevlidlerde böyle ve cuma selâmlıklarında sade idi. Zât-ı Şâhâne bundan sonra bayram ve mevlid alaylarını da cuma selâmlığı alayına uydurup öbür külfetleri terk buyurdular ve bu aralık yeşil kordonlu Osmanî nişanı zuhur etti. Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın sağlam ve namuslu olduğu herkesçe teslim edilmiş ise de, geçen devrede Mehmed Ali Paşa ile aralarında soğukluk hâsıl olup hattâ bir gün padişahın huzurunda atışmışlar. Mehmed Ali Paşa:

— Devlet hazık bir hekime muhtaç! diyerek sadrâzamın ehliyetsizliğini anlatmak istediğinden Kıbrıslı'nın canı sıkılıp mâbeyne istifa ve şikâyetini anlatan bir tezkere yazmıştır ki, mâbeyn defterinde kaydını gördüm[24].

Böylece saltanat değişmesi sırasında Mehmed Ali Paşa iktidar mevkiinde bulunarak Mazlum Paşa ile birleşip Kıbrıslı'dan mührü geri alıp Âlî Paşa'nın sadareti ilân olundu. 29 muharrem sene 78 (6 ağustos 1861) ve Meclis-i Vâlâ'dan Safvetî Paşa ayrılarak bir müddetten beri mazul olan Yusuf Kâmil Paşa reis oldu.

Bu sırada mâbeynde Conlar[25] türedi. Biri, mâbeyn kâtibi Ziya Bey'dir. Meşhur Ziya Paşa'dır. Bir de Muhtar Bey vardır. Tersanede kullanılıyordu. Yeni padişah gayet gayretli ve kara ve deniz kuvvetlerinin yenilenmesine ve çoğaltılmasına fazla himmetli olmakla bu hamiyetli maksadın elde edilmesi vesilelerini aramaktan geri durmayıp adı geçenler ve daha bazıları padişahı faal bir sadrâzam ve iş bilir vükelâ seçmeye sevk ederlerdi. Bu gibi kurenâ yanında Kaptan Mehmed Ali Paşa'nın azametiyle beraber cömertliği ve iltifat ve okşaması bol ve Mazlum Paşa'nın da sözleri tumturaklı ve kelimeleri muntazam ise de iş icabı kâfi görülemedikten başka gerek adı geçenler ve bilhassa muzika takımından ikindi nöbetine gelenler içinde padişahın gözüne çarpan Kâmil Bey hükümdarın hizmetine alınıp kendisi gayet zeki, akıllı ve yüz güzelliğine sahip, güzel ve gülümseyerek konuşması ise baldan tatlı olduğu için değer bilir padişah tabiî yakınlarına yüceltmişlerdi.

Padişahlara işlerden ve âlemin ahvalinden ağırlık ve hüzün gelmesi tabiî olduğundan zihinlerini ve hatırlarını parlatmak için zeki ve arif bir kimse ile dertleşmeye muhtaçtırlar. İnsanlarda olan benlik, hükümdarlarda tabiî daha çoktur. Bunun için böyle olan zatların ülfet edecekleri kimseler irfan sahibi olmakla beraber, güzel yüzlü olmalı ki, padişah sohbet ve ister istemez bağlılık hâsıl etsin. Sözlerini lezzetle dinlesin ve padişah olduğu halde bir bendeye bağlanmakla nefsinin aczini anlasın. İşte, Cenab-ı Hak sevdiği kulunu sadece kendi yardımıyla kendisine cezb edip muhabbetini kalbinde uyandırma yoluna böyle iletir.

Abdülaziz Han şehzadeliklerinde ramazanda birçok akşamlar Ayasofya'da iftar edip yemek yer ve teraviden sonra geri dönerlerdi. Musikiye ve her saza âşina iseler de Mevlevîlik tarikatına muhabbetlerinden dolayı ney üflemeye merakları ziyade idi. Bazı geceler harem yatak odalarında yazın pencereleri açık olduğu için hazin hazin neyle taksim yaptığını duyanların ruhu yüce âleme uçacak hale gelirdi. Bu hali herkes bilir: Kendileri keyif verici şeylere hiç bulaşmadılar, hattâ içki aleyhinde bir risaleleri vardır. Yalnız yemekten sonra kahve ve bazan da başka içecek şeyler[26] kullanırlardı.

Başkalarının arasıra teşvikıyle Kâmil Beyefendi Kaptan Paşa'ya:

— Bahriye işlerini nerede öğrendiniz? Tahsiliniz nedir? gibi sualler sormakta ve paşa sıkılmaktaydı. Mehmed Ali Paşa, eski kaptan Pabuççu Ahmed Paşa'nın hizmetinde bulunan genç ağalardan olup onun ölümünde enderun[27]'a girmiş ve Sultan İkinci Mahmud'un kurenâsından olmuştur. Rıza Paşa mâbeynci, bu da ikinci imiş. Bahriye işlerine intisabı açıklanan eski alâkasından ibarettir. Abdülmecid Han'ın cülûsunda ferikliğe, sonra damat olup bahriye nazırlığına yükselmiş ve sadrâzam da olmuştur[28]. Hiç hizmeti yok değilse de, zamanımızda böyle sathî ve noksan bilgi sahiplerinin iş görme vakti geçmiş ve tabiî yenilerin itirazı ve alaylarına hedef olmak lâzım gelmişti.

Gelecek Sayımızda

Fuad Paşa'nın Sadâreti

Ayasofya Camii ve III. Ahmed Çeşmesi

[21] Eyüb Sultan.

[22] Hâfızların başı.

[23] Çin'de yaşayan cennet kuşunun tüylerinden yapılmış kıymetli sorguç.

[24] Bu tezkereyi ben de gördüm. İstifa değil, şikâyet tezkeresidir. Nitekim kendisine teselli edici bir cevap verilmiş, lâkin kısa zaman sonra azlolunmuştur.

[25] Jön Türk demek istiyor.

[26] Şurup nev'inden şeyler.

[27] İç saray hizmeti.

[28] 3 ekim 1852 - 13 mayıs 1853.

İstanbul

Saraylarında

Adım Adım

Topkapı Sarayı

Röportaj: Erdoğan Sevgin

Fotoğraflar: Tamer Güvenç

KAPIDAN içeri girer girmez, kendimi bir renk cennetinin ortasında buldum. Yeşilin, kırmızının, sarının, morun, turuncunun, siyahın, beyazın, velhasıl yeryüzündeki bütün renklerin en güzeli, sanki Topkapı Sarayı'nın bu taş odasında toplanmıştı. Dört bir taraf padişahların, imparatorların, sultanların, kıralların yemek yedikleri renkli tabaklarla, su, içki, şerbet ve kahve içtikleri renkli bardaklarla, fincanlarla doluydu... Fayans, porselen, billûr, kristal, bakır ve gümüş... Renk renk, boy boy, çeşit çeşit... Sayıları öylesine fazlaydı ki, mahfazalara sığmamış, vitrinlerden taşıp, duvarlara yayılmışlardı!

Bir renk cenneti halindeki bu taş salon, Topkapı Sarayı girişinin sağ tarafındadır. 20 bacasıyla hemen dikkati çeker. Bir zamanlar 4 - 5 000 saray mensubunun yemeklerinin hazırlandığı bu mutfaklarda, bugün dünyanın en kıymetli porselenleri teşhir olunmaktadır.

Bunların her biri başlı başına bir servet, başlı başına bir hazinedir. Çin yapısı yeşil renkli bir «SELÂDON» vazoya, bundan 25 yıl önce, Paris'te teşhir edilirken 60 000 lira kıymet biçildiğini ve burada 4 000 adet Selâdon bulunduğunu söylemek bu kısmın kıymeti hakkında bir fikir verir her halde.

Topkapı Sarayı Porselen Dairesi'ndeki porselenler, 3 kısımda incelenebilir: Çin ve Japon Porselenleri, Avrupa Porselenleri, İstanbul Cam ve Porselenleri.

ÇİN VE JAPON PORSELENLERİ

Topkapı Sarayı Porselen Dairesi'ndeki eserlerin en kıymetlisi hiç şüphe yok ki, Çin Porselenleri'dir. Burada tam 11 000 parça Çin ve Japon porseleni var.

İlk bölmede en eski Çin porselenleri muhafaza ediliyor. Yeşil porselenler diğerlerinden daha çok. Hayran hayran bu porselenleri incelerken, kısım şefi Jale Özbay:

— Bunlara Selâdon denir, diye yeşil renkli porselenler hakkında bilgi vermeye başladı.

Şu gördüğünüz küpler, 618-906 tarihleri arasında hüküm süren Tang hanedanı devrine aittir. Bunların sanat değeri, diğerlerinin yanında çok sönük kalır. Kıymeti, en eski Çin porseleni örneği oluşundan ileri geliyor. Yeşil renkli Selâdonlar ile mavi-beyazlar, sadece bu bölmenin değil, bütün porselen dairesinin en kıymetli eserleridir. Bu mavi-beyaz ve Selâdonların 150 parçasına Topkapı Sarayı'ndan başka dünyanın hiçbir yerinde raslanmaz. Hattâ yapıldığı ülkede, Çin'de bile...

SELÂDONLARIN ESRARI

Rengini demir oksitin verdiği, yeşim yeşili Selâdonlar dümdüz yeşil bir renkten ibarettiler; üzerinde hiçbir motif yoktu. Diğer porselenlerin yanında çok gösterişsiz kalmalarına rağmen, Selâdonlar'ın sayıları acaba niye bu kadar fazlaydı? Kafamda beliren bu suali, yanı başımda duran kısım şefine sorduğum zaman, hafifçe gülümsedi:

— Galiba, dedi, Selâdonlar'ın efsanesini bilmiyorsunuz. Durun, anlatayım size. Rivayete göre Selâdonlar zehiri belli ederlermiş. Selâdon bir kabın veya bardağın içine zehirli bir yemek veya içki konulursa, kaplar hemen rengini değiştirirmiş. İşte bu yüzden, padişahlar ve devrin ilerigelen şahsiyetleri bol miktarda Selâdon tabak, çanak almışlar. Hasımları tarafından sofra başında zehirlenmemek için. Tabiî, bu bir rivayetten ibarettir. İçine zehirli bir yemek konan Selâdon bir kabın, hangi rengi aldığı şu ana kadar tesbit edilmiş değil.

KANUNÎ SULTAN SÜLEYMAN'IN PORSELEN MERAKI

Topkapı Sarayı Porselen Dairesi'nde bulunan Çin ve Japon Porselenleri, bize esas olarak 3 ana koldan intikal etmiştir. Bunlar, Yavuz Sultan Selim'in, Mısır ve İran seferlerinde ganimet olarak alınanlar, padişahlar tarafından sipariş üzerine yaptırılanlar ile hediye edilen, yahut satın alınan porselenlerdir. Bu son grupa, çoğunlukla

XVII. asırda yapılan, çok renkli bir Çin vazosu

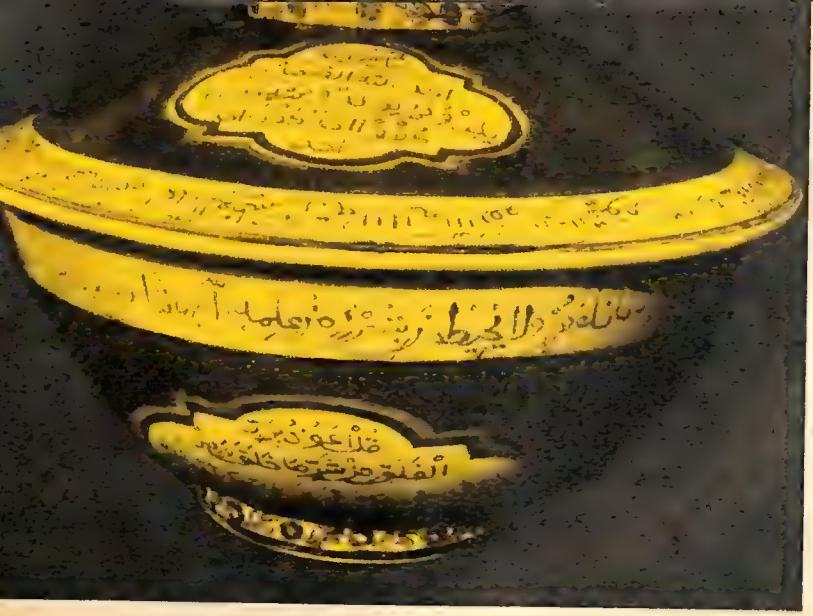

Osmanlı Padişahları tarafından Çin'de özel olarak hazırlatılan, üzeri âyet ve sûrelerle süslü bir kâse

mavi-beyaz renkli porselenler girmektedir.

Mavi-beyazlar, daha ziyade, Kanunî Sultan Süleyman devrinde saraya gelmiştir. Kanunî, mavi-beyaz porselenlere çok meraklıymış. Onun bu merakını bilen, başka ülkelerin hükümdarları veya ilerigelenleri, gönderdikleri hediyelerin başına muhakkak, mavi-beyaz porselenden yapılmış tabakları, sofra takımlarını koyarlarmış.

Porselen Dairesi, yapımı XIV. asrın 2. yarısında sona eren Selâdonlarda olduğu gibi mavi-beyaz porselenlerde de emsalsiz bir koleksiyona sahip. Vazolar, bir hayli büyük tabaklar, minimini fincanlar, sofra takımları. Bunlar, Selâdonlar gibi motifsiz değil. Üzerlerinde ejder, balık, yaprak gibi motifler var. Mavi-beyazlar, Osmanlı saraylarında daha ziyade süs olarak kullanılırmış.

ELMAS BİLE KESMİYOR

Selâdon ve mavi-beyazların en büyük özelliği, porselene renk veren yeşim yeşili ve mavinin sır altında bulunuşudur. İşte bu yüzden aradan asırlar geçmesine rağmen bu porselenler renk bakımından aynı canlılığı muhafaza etmiştir. Sırları çok kuvvetlidir. Camı bile rahatça kesen elmas, gerek Selâdonlara, gerek mavi-beyazlara asla tesir etmez.

Selâdon ve mavi-beyazları diğer porselenlerden ayıran bir özellik de şudur: Bu porselenlere parmağınızla vurduğunuz zaman duyulacak tınlamayı Selâdon ve mavi-beyazların dışında hiçbir porselende duymanıza imkân yoktur.

ÇİN İMPARATORLARI'NIN PORSELENLERİ

Porselen Dairesi'ndeki birinci bölmenin ortasında, cam mahfaza içinde, sarı renkli bir porselen takım var. Yeşil ve mavi-beyaz renkli porselenler arasında ilk bakışta hemen dikkati çeken bu takım, Çin İmparatorları için özel olarak yapılmıştır. Bundan asırlar önce yaşayan Çin İmparatorları'nın sarı renge karşı aşırı bir zaafı varmış. Bu yüzden Çinliler, İmparator sofrası için yaptıkları porselenlerde daima sarı rengi kullanmışlar. «İmparator Sarısı» denilen bu renk, diğer sarılardan ilk bakışta ayrılır.

MOTİFSİZ GİBİ GÖZÜKÜYOR AMA...

Sarı renkli porselenlerin hemen arkasında, gene cam mahfaza içinde, beyaz bir porselen takımı durmaktadır. Bunlar da, sarı renkli porselenler gibi, hemen ilk bakışta dikkati çeker.

Bir porselende beyaz renk, ne kadar süt beyazı olursa, o porselen o kadar kıymetlidir. Mahfaza içindeki bu porselenlerin beyazlığı ise ,yazıyla anlatılamayacak kadar muhteşemdi. Yanımda duran Jale Özbay'a:

— Üzerinde desen olmamasına rağmen, şahane beyazlığı şu porselenleri ne kadar güzel gösteriyor, değil mi? diye sordum.

— Hakikaten öyle, diye cevap verdi. Beyazı nefîstir bu porselenlerin. Ama «Üzerinde desen yok» derken galiba yanıldınız. Lûtfen daha yakına sokulun ve porselenlere dikkatle bakın.

Dediğini yaptım. İyice yaklaştım. Yüzüm

Avusturya (Viyana) mamulâtı porselen ibrik. Bu ibrik Avrupa porselenlerinin ilk devir imalâtıdır.

XVI. asır, çok renkli Çin porselenlerinden biri.

neredeyse cam mahfazaya değecekti. O zaman yanıldığımı anladım. Süt beyazı gibi görünen bu porselen takımın üzerinde, belli belirsiz, gri motifler vardı. Kısım şefi:

— İşte bu porselenlerin özelliği de budur, dedi. Uzaktan bakılınca beyaz gibi görünür. Motifler ancak dikkatlice bakıldığı zaman fark edilir. Rengin zamanla attığını sanmayın. Bilhassa bu şekilde yapılmışlardır.

YAKUT VE ZÜMRÜTLÜ TAKIM

Birinci bölmeyle, ikinci bölmeyi bağlayan kemerin iki tarafında, cam mahfazalar içinde, üzeri renkli taşlarla süslü, beyaz fincanlar gördüm. Bunlar da en az Selâdon ve mavi-beyazlar kadar kıymetli. Zira fincanların üzerinde bulunan taşlar, alelâde bir taş olmayıp, yakut ve zümrüttür. Eldeki bilgilere göre bu yakut ve zümrütler, fincanlara, yapıldığı zaman değil, sonradan konmuş. Bir kısmı İstanbul'da, bir kısmı İran'da, bir kısmı ise Hindistan'da...

EFSANEVÎ ÇİN SARAYI

Porselen Dairesi'ni ziyaret eden, yerli ve yabancı turistler, en çok efsanevî Çin Sarayı maketinin başında durmaktadırlar. XVIII. asır başlarında yapılıp, I. Sultan Abdülhamid'e hediye edilen bu sarayın ham maddesi, altın, gümüş, mercan ve minedir. El sanatının bir şaheseridir. Binlerce porselen içinde, gece karanlığında parlayan bir elmas gibi hemen dikkati çeker! Sarayı koruyan cam mahfazayı hafifçe sallayacak olursanız, çatıların dört bir tarafında asılı duran kampanalardan, belli belirsiz sesler çıktığını duyarsınız. Aynı anda, sarayın bahçesindeki yüzlerce yaprak da, sanki rüzgâra tutulmuş gibi, bir o yana, bir bu yana sallanıp durur...

JAPON PORSELENLERİ

Üçüncü bölmenin bir tarafı baştan başa Japon porselenleri ile dolu. Fakat Japon porselenleri, Çin porselenleri kadar kıymetli değil. XVIII. ve XIX. asırda görülen bu porselenleri dikkatle incelerseniz ilk örneklerin Çin tesirinde kalınarak yapıldığını görürsünüz. Zaman ilerledikçe Japonlar bu tesirden kendilerini kurtarmışlar, kendilerine has renk ve desenleri porselenlere aktarmışlar. Fakat bunlar gene de insanda, sanattan ziyade gösteriş için yapıldığı intıbaını uyandırıyor.

Japon porselenleri arasında üzerinde leylek motifleri bulunan bir tabak, çap bakımından, dünyadaki porselen tabakların en genişidir. Bu tabağın bir eşini, dünyanın hiçbir yerinde göremezsiniz.

Çin ve Japon porselenlerine ait istediğim bilgiyi edinmiştim. Kısım şefi Jale Özbay'a teşekkür edip yanından ayrılırken, o foto muhabiri arkadaşın resimleri daha yakından çekebilmesi için, vitrinleri açıyor, nâdide Çin eserlerini büyük bir dikkatle dışarı çıkarıyordu...

AVRUPA PORSELENLERİ

Porselen Dairesi'nin 4. bölmesinden itibaren Avrupa porselenleri yer alır. Bu kısmın şefi olan Mukaddes Fazıl'dan, Avrupa porselenleri hakkında bilgi vermesini rica ettiğimiz zaman:

— Çin porselenlerini gördükten sonra, burada hayal kırıklığına uğrayacaksınız, dedi. Zira, Avrupa porselenleri, Çin porselelerinin yanında çok sönük kalır. Gerek maddî yönden, gerek sanat yönünden. Avrupa porselenlerinin ilk örnekleri, Çin tesiri altında kalınarak yapılmıştır.

Mukaddes Hanım, bir an durdu. Düşündü. Sonra, porselenin kısa tarihçesini anlatmaya başladı.

PORSELENİN TARİHÇESİ

— Porselen yapımına yeryüzünde ilk defa VI. asırda Çinliler başlamış. İlk Çin porselenlerinin yapılış sırları, babadan oğula, toruna intikal ediyordu. Hattâ öyle porselenler görürüz ki ustası öldükten sonra

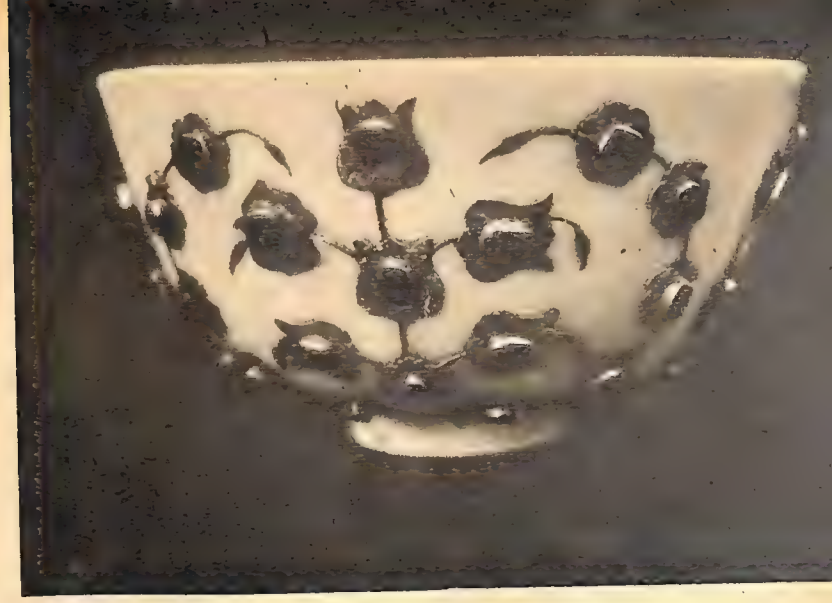

XVI. asırda yapılmış olan bu kâsenin üzeri yakut ve zümrütlerle süslüdür.

tamamen yok olmuştur. Başka porselen ustaları bütün uğraşmalarına rağmen, aynı rengi ve kaliteyi bir türlü tutturamamışlardır. Buna Avrupa porselenlerinin ilk devirlerinde de raslanır. Avrupa'da ilk porselen Alman kimyageri Bötger tarafından 1723 yılında yapılmıştır. Almanların yaptıkları bu porselenler, Çinliler'inki gibi sert porselenlerdi. Almanlar'dan sonra Fransızlar, yumuşak porseleni bulmuşlardır. Şimdi buyrun benim kısmımda bulunan porselenleri yakından görelim.

EN ESKİ AVRUPA PERSOLENİ

Avrupa porselenleri içinde en eski eser, küçücük mavi-beyaz bir kâsedir. Kâse, Alman yapısı olup, Meissen Devri'nde 1728'de yapılmıştır.

Bu mavi-beyaz kâsenin yanında, kırmızı-beyaz renkli iki kâse durur. Bunlar da ilk Avrupa porseleni örneklerindendir. 1730 yılında yapılmıştır. Form bakımından Çin porselenlerine benzer. Üzerindeki motifler, Avrupa mevzuu olup, resimler minyatür ufaklığındadır.

Porselen dairesinin 4. bölmesinde çok kıymetli eserler vardır. Pencere arkaya alınacak olursa, tam karşıda, oldukça büyük bir vazo durur. Sèvres imalâtı arasında olan bu vazo, 1816 tarihini taşımaktadır. Harikulâde beyazlığı olan bu vazo, çiçek motifleri ile süslenmiştir. Çiçek motifleri, ressam Drouet tarafından yapılmıştır.

SULTAN ABDÜLMECİD'E GÖNDERİLEN YEMEK TAKIMI

Bu vazonun hemen yanıbaşında, cam mahfaza içinde nefîs bir yemek takımı durmaktadır. Sevres imalâtı olan bu takım, 58 parçadan ibarettir. Üzerinde 2 insan motifi bulunan 2 tabak, bu takıma dahil değildir. Her tabak, dünyanın en büyük orman ve ağaç resimleri ile süslenmiştir. Bazılarının üzerinde ressamın imzası vardır.

Bu koleksiyon hakkında biraz bilgi vermesini Mukaddes Fazıl'dan rica ettiğim zaman:

— Memnuniyetle, diye söz başladı. Bu takımın kime hediye edildiği bizim kayıt larda yok. Gerçen yıl Sèvres fabrikasını gezerken, onların elindeki kayıtları inceledim. Sevres kayıtlarında bir servis takımının «1850 yılında Şark'taki bir sultana hediye edildiği» yazıyordu. Elimizde Louis Philippe devrinden kalma bir servis takımı bulunduğunu biliyordum. Bununla Sèvres kayıtları arasında bir bağ kurdum. Ve servis takımının Sultan Abdülmecid'e hediye edildiğini ortaya çıkardım.

I. ABDÜLHAMİD'E HEDİYE EDİLEN YEMEK TAKIMI

Bu yemek takımının hemen arkasında, vitrin içinde bir başka yemek takımı daha durur. Bunun da kıymeti, siyasî yönden. Çin taklidi olan bu takım, Lehistan Kıralı **Stanislaus Poniotovski** tarafından, I. Abdülhamid'e hediye edilmiştir. Fayanstır. En büyük tabağından, en küçük tuzluğuna kadar, her parçanın üzerinde, eski yazıyla şu ibare vardır: «Varşova Fabrikası'nın Osmanlı İmparatoru'na hediyesi.» Bu takımın eşi olan bir tabak Fransa'nın Louvre

İstanbul'daki ilk porselen imalâthanesi olan Eser-i İstanbul mamulâtı bir çaydanlık.

XV. asır imalâtı olan üzeri ejderha motifli bu mavi-beyaz «Hacı Şişesi»nin içine Çinliler mukaddes su koyarlardı.

Müzesi'nde, bir tabak da İngiltere'deki Victoria ve Albert Müzesi'ndedir.

Avrupa porselenleri kısmında pek çok porselen ve fayans eserler vardı. Sèvres imalâtı olan pişmiş, fakat renklenmemiş büyük biblolar, beyaz renkli Delft fayansları, çok renkli Rus porselenleri gibi.

GÜMÜŞ İŞLER

Porselen Dairesi'nde porselenlerin ve fayansların yanı sıra, gümüş, bakır eşyalar da vardır. Bunlar çoğunlukla Türk eserleridir. Porselen Dairesi'nin son bölümü bunlarla doludur. II. Abdülhamid'e tahta geçişinin 25. yılında Hindistan'dan gönderilen tebrikname mahfazaları, ibrikler, buhurdanlar, mangallar, tavus kuşu şeklindeki gümüş yazı takımı, gene II. Abdülhamid'e Şirket-i Hayriye'nin hediyesi olan, bayrağı mineden, kendisi yakut, zümrüt ve billûrdan meydana gelmiş gemi maketi, İngiliz işi şamdanlar ve daha neler neler... Bunların hepsinden bahsetmeye kalksak sayfalar dolusu yazı yazmak lâzım!.

İSTANBUL CAM VE PORSELENLERİ

Çin ve Avrupa porselenlerinin bulunduğu binanın çıkışa göre sağ tarafında İstanbul Cam ve Porselenleri teşhir olunmaktadır. Kapıdan içeri girer girmez, buranın Türk eserleriyle dolu olduğunu ilk bakışta anlarsınız. Tavandan sarkan kandiller, bakır mangallar, buraya bambaşka bir hava vermiştir.

İstanbul Cam ve Porselenleri dairesinde, cam, porselen, Lüleci çamurundan yapılmış

eserler, beyaz, renkli ve yaldızlı kristaller vardır.

İstanbul'da ilk porselen yapımına 1845 tarihinde Beykoz'da, İnciliköyü civarında küçük bir imalâthanede başlanmış. «Eser-i İstanbul» damgasını taşıyan bu parçaların çoğu, Avrupa tesirinde kalınarak yapılmıştır. İstanbul Cam ve Porselenleri dairesinde Eser-i İstanbul damgalı bir hayli eser vardır. Tutacak yerleri domates, elma, erik, fındık, biber motifleri ile süslü olan çorba kâseleri Eser-i İstanbul'un tipik örneğidir.

2. porselen fabrikamız olan Yıldız fabrikası, 1892 yılında açılmış. Bu fabrikanın imalâtında da Avrupa havası vardır.

Bölmenin sağ tarafında «Lüleci Çamuru»ndan yapılmış tabak, bardak ve biblolar durmaktadır. Oldukça kaba görünüşlü olan bu eserlerin en büyük hususiyeti sadece bize mahsus olmasıdır. XVIII. asır imalâtıdır. XIX. asırdan itibaren bu eserler ortadan çekilmiştir.

İstanbul Cam ve Porselen Dairesi'nde bol miktarda cam «Çeşm-i Bülbül»ler de bulunur. Çeşm-i bülbüller, uzaktan bakıldığı zaman, tıpkı bülbülün gözüne benzerler. Zaten isimlerini de bu benzemeden almışlardır.

Padişahın sofralarını süsleyen cam ve porselen lâledanlar ise bir zerafet timsali. Renk renk, çeşit çeşit. Bunlara bir tek çiçek konur, sofraya öyle getirilirmiş.

Kısım şefi Sabriye Altan'a teşekkür edip, İstanbul Cam Porselenleri kısmından ayrılırken, ayaklarım geri geri gidiyordu. Asırlar boyunca dünyaya hükmetmiş Türkiye İmparatorluğu'nun saray salonlarını süsleyen bu nâdide eserlerin arasından bir türlü çıkmak istemiyordum.

Gelecek sayımızda:
PORTRELER GALERİSİ

Çin Müslümanları'nın II. Abdülhamid'e hediyesi olan üzeri mineli bronz vazo.

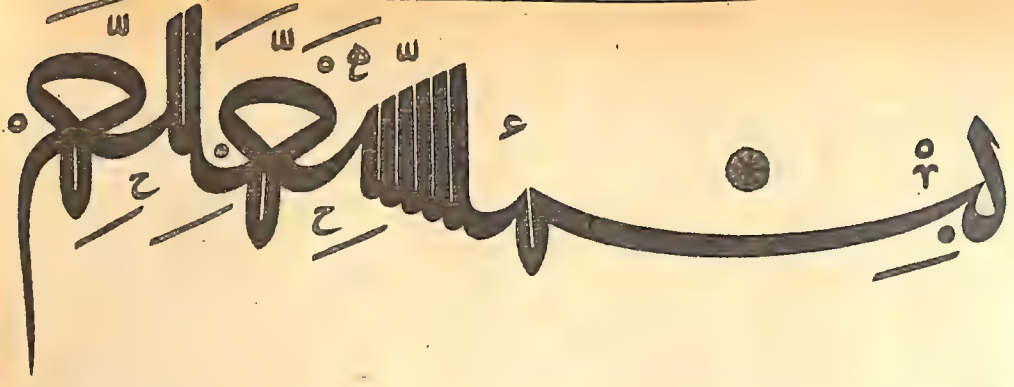

hat sanatı

YAZAN: ERDEM YÜCEL

Mehmed Şefik Efendi'nin Bursa'da Ulucami içindeki, Celi, Sülüs ve Kufi yazısı. Sayfanın üstünde: Ahmed Karahisarî'nin bir besmelesi.

TÜRK hat sanatının menşei İslâm'ın ilk yıllarına kadar inmektedir. İslâm'da kullanılan basit ve düz hatlardan meydana gelen ilk yazıya Ma'kalî ismi verilmiştir; Hicret'in ilk yıllarında, bu yazıya ait örneklere raslanır. Hazret-i Osman ve Ali'nin bizzat yazdığı Kur'ânlar'ın bu tarzdaki hat ile yazıldığı rivayet edilmektedir.

Ma'kalî yazısı, sonradan inkişaf ettirilerek, muntazam ve köşeli hatlarla yazılmaya başlandı. Bu yeni yazıya Kûfe şehrine izafeten **Kûfî yazı** ismi verilmiş ve bu yazı kısa bir zamanda bütün İslâm âlemine yayılmıştır. En eski Kûfî yazılı bir kitabe, Ravza adasında Hicrî 815 tarihli bir mikyas-ı Nil üzerinde bulunmuştur. Ayrıca Konya Mevlâna Müzesi'nde XIX. asra ait, ceylân derisi üzerine Kûfî yazı ile yazılmış bir Sure-i Meryem ve gene bu asra ait Kûfî yazılı bir de Kur'ân vardır.

ÇİÇEKLİ VE ÖRGÜLÜ KÛFÎ

Kûfî yazı üzerinde kısa bir zamanda İslâm sanatının yaratıcılığı kendini gösterir ve birtakım dekoratif unsurların ilâvesiyle çiçekli ve örgülü çeşitleri meydana getirilir. Bilhassa Selçuklular Kûfî yazının

en karakteristik ve dekoratif numunelerini ortaya koymuşlardır.

Çiçekli Kûfî yazıda harflerin kenarlarına ve aralarına birtakım yaprak ve çiçek motifleri ilâve edilmiştir. Çiçekli Kûfî'nin ne zaman ortaya çıktığını kesin olarak bilmiyoruz, fakat Kahire'de Hicrî 857 tarihli bir mezar taşında bu tarz yazı görülmüştür. Anadolu'da Çiçekli Kûfî'nin en güzel örneklerini Konya Alâeddin Camii mihrabında ve Konya Karatay Medresesi kubbesinde görüyoruz.

Örgülü Kûfî yazıda ise harflerin uçları ve araları muhtelif örgü motifleri ile doldurulmuştur. Örgülü Kûfî'nin menşei Türkistan'dır, doğudan gelen büyük Selçuklular tarafından yayıldıkları memleketlere ve Batı'ya götürülmüştür. Örgülü Kûfî asırlar boyunca gelişmeye ve yayılmaya devam eden. XI. asırda İspanya'dan Hindistan'a kadar olan saha içerisinde bu tarz yazının çeşitli örneklerine raslamak mümkündür. Örgülü Kûfî'nin en güzel örnekleri Nayin'de Mescid-i Cuma'da bir kitabe üzerinde, Radkan Künbeti'nde, Diyarbakır Sûr Kulesi'ndeki Emîr Ahmed'in kitabesinde ve Diyarbakır Ulu Camii cephesinde Hicrî 1156 tarihli bir kitabede görülmektedir.

Örgülü Kûfî yazının bu kadar gelişip yayılmasına mukabil Çiçekli Kûfî 13. asırda yavaş yavaş ortadan kalkmıştır.

SÜLÜS VE NESİH

Dik ve köşeli harflerden meydana gelen Kûfî yazının kullanılması zor olduğundan, işlek bir yazı bulmak maksadıyla İbni Mukle, X. asırda Ma'kalî ve Kûfî yazılardan parçalar alarak Sülüs ve Nesih yazılarını geliştirdi.

Sülüs yazıda, bir harfin altı bölümünden dört bölümü düz, geri kalan iki bölümü ise yuvarlaktır. Nesih yazı da sülüse benzer, fakat daha küçüktür. İki yazı arasındaki fark azdır.

Kur'ânlar, el yazması kitaplar umumiyetle Nesih yazı ile, başlıklar ve sure başları da Sülüs veya bazı hallerde Kûfî ile tezhipli olarak yazılmıştır.

Sülüs ve Nesih yazıları ortaya koyan İbni Mukle'den sonra Ali ibni Bevvâb ve Yakut Müstasamî bu yazıları ıslah ettiler.

Ali ibni Bevvâb XI. asırda Reyhânî ve Muhakkık adıyla iki yazı daha icat etti. Muhakkık, Sülüs ve Nesih arasında bir yazıdır, fakat fazla rağbet görmemiştir. Reyhânî'de ise, Nesih'in yatay kısımları daha yatkın bir hale getirilmiştir. Bu yazılar, bazı mahallî istimallerde ve bilhassa kayıtlarda kullanılmıştır.

XIII. asırda Abbâsî halifesi Musta'sım'ın kölesi Yâkut-ı Müstasamî o zamana kadar düz olan kalem uçlarını eğri keserek, yazıların daha da güzelleşmesini sağladı ve ayrıca altı çeşit yazının kurallarını tesbit etti. Aklâm-ı Sitte denilen bu altı çeşit yazı Sülüs, Nesih, Muhakkık, Reyhânî, Tevkiî ve Rik'a'dır.

Bu yazılardan, kelimelerin arası birleştirilerek yazılan Tevkiî, sonradan Osmanlı divânî yazısının esasını teşkil etmiş ve bilhassa beratlarda, menşurlarda kullanılmıştır.

Nesih yazının yuvarlak şekli olan ve harekesiz yazılan Rik'a, süratle yazılabildiğinden, Türkiye'de Lâtin harflerinin kabulüne kadar, devlet muhaberatında kullanılmıştır.

Yâkut Müstasamî'nin yazılarına memleketimizde ve Avrupa'nın muhtelif müzelerinde raslanmaktadır. Meselâ Konya Mevlâna Müzesi'nde Hicrî 696 tarihli Yâkut'un imzasını havi bir Kur'ân vardır.

Fâtih devrinde XV. asırda gelişen ve olgunlaşan Türk hat sanatının merkezi Amasya'dan İstanbul'a geçer. Fâtih devrinin en tanınmış hattatı olarak, İstanbul Fâtih Camii'nin kitabesini ve Topkapı Sarayı Bâb-ı Hümâyûn kitabesini yazan Yahya Sofi ve oğlu Ali Sofi'yi görmekteyiz.

Yâkut Müstasamî'nin talebesi Abullah Sayrafî'nin talebesi Hayreddin Mev'aşa Türkler'in ve İslâm âleminin en büyük hattatı Şeyh Hamdullah'a hocalık etmiştir.

Şeyh Hamdullah, II. Bâyezid devrinde, İstanbul'da izzet ve ikbal içinde otuz yıl yazı yazmış ve en güzel eserlerini vermiştir. İstanbul Beyazıt Camii, Amasya Bayazıt Camii ve Sultan Ahmed, Firuz Ağa camileri kitabeleri ve müzelerimizdeki çeşitli Kur'ânlar Şeyh Hamdullah'ın belli başlı eselerinden örneklerdir.

Türk hat sanatının inkişafında müstesna bir yeri olan Karahisarî Ahmed Şemseddin de kendi tarzında bir Aklâm-ı Sitte meydana getirmiştir. İstanbul Süleymaniye Camii kubbesindeki Celî yazının sahibi olan Karahisarî'yi aynı yolda yürüyen Hasan Çelebi,

Mehmed Esad Yesarî'nin bir tâlik yazısı.

Ulucami'de bir müsenna yazı.

Derviş Mehmed Çelebi ve Muhiddin Halîfe gibi hattatlar takip etmiştir.

Arap harfleri, Türk sanatında, bilhassa XV. asırdan başlayarak fevkalâde dekoratif bir hüviyete sahip olmuş ve tezhip sanatı ile birleşerek kendisine has bir sanat ekolü haline gelmiştir. «Kur'ân, Mekke'de nazil oldu, Mısır'da okundu, İstanbul'da yazıldı» sözü bu gerçeğin bir ifadesidir.

XVII. asırda çeşitli Kur'ân, hilye, cüz ve risale yazan Hâfız Osman'la Türk hat sanatı yeni bir devreye ulaşır. Bu asırda birçok hattatlar Hâfız Osman'dan ders almış ve onun yazı üslûbunu benimsemişlerdir.

XVII. asırda Türkler, bazı yazı çeşitlerini daha ortaya koydukları gibi, yabancı menşeli onları da ıslah etmişlerdir. Bunlar arasında, XII. asırda İran'da ortaya çıkan ve XV. asırda Tebrizli Mir Ali tarafından ıslah edilen Tâlik yazısını sayabiliriz. XVI. asırda gelişen bu yazıyı sonradan en iyi yazan ve en yüksek dereceye ulaştıran İranlı İmad el Hüseynî olmuştur. 1721'de İran Şahı Hüseyin Şah tarafından İstanbul'a elçi olarak gönderilen Murtaza Han, Tâlik yazının ancak İran'a has olduğunu iddia etmiş ve ayrıca İran'lı hattatlardan birisinin İmad imzasıyla yazdığı bir hattı devrin defter emini Mehmed Efendi'ye göndermiştir. Bu yazı İstanbul'da, Tâlik hattatlarına tetkik ettirilmiş ve yazının İmad'ın olmadığı anlaşıldığı gibi benzeri yazılmıştır. Murtaza Han İstanbullu hattatların yazısını gördüğünde, aslından bir farkı olmadığını itiraf zorunda kalmıştır.

TOZ YAZI

Bu devirde muhtelif yazı çeşitleri daha ortaya konmakta olup, bunlardan Divânî yazı girift bir yazıdır ve Tevkiî'nin yerine kullanılmış, fermanlar bu tarzda yazılmıştır.

Ayrıca Türkler toz derecesinde ince bir yazı meydana getirmişdi. Gubarî ismi verilen bu yazı ile pirinç tanesi üzerine yazı yazmak mümkün olabilmekteydi. Bu hat ile gayet ufak Kur'ânlar ve muskalar yazılmıştır.

Sülüs yazının kalın bir kalemle yazılmış şekli Celî ismini almıştır. Bu yazının 5 cm'den 55 cm kalınlığına kadar olan örnekleri vardır ki Ayasofya'daki çıhar-ı yâr levhaları 55 cm. kalınlıkları ile dünyanın en büyük yazı örneklerindendir.

Türkler'e mahsus diğer bir yazı şekli de Siyakat' tır. Kûfî'ye benzeyen bu hat ile, arazi, emlâk ve defter-i hakanî kayıtları yazılmıştır.

Ayrıca harfleri birbiri içine giren Müdgame isimli bir yazı ile aslan, leylek, gemi şekilleri meydana getirilmiştir. Bu yazı çeşidinde Mevlevî sikkesi şeklinde istifler ve Hatt-ül Hacer denilen odun şekillerinden ibaret çeşitli örneklere raslanmaktadır.

XVIII. asrın sonlarında, Ünyeli İsmail Efendi'nin hattı o derece güzeldi ki, yazıları Şeyh Hamdullah'ın yazılarıyla karıştırılıyordu. Talebesi Râkım, Celî'yi ıslah etmiş ve yeni bir tarzda damalı çizgilerle yazmıştır.

Türk hat sanatının son devrinde tanınmış isimler arasında Yesârî-zâde Mustafa İzzet, Mahmud Celâleddin, İzzet, Hamid, Hulûsi, Mehmed Şefik, Mustafa Râkım, Mustafa Dede ve Birinci Cihan Harbi'nde Kâbe örtüsünün yazılarını yazan İsmail Hakkı Altınbezer'in isimleri sayılabilir.

Türk hat sanatının inkişafı, Türk mimarisinin inkişafı ile daima birlikte yürümüştür. Yapılan muhteşem âbideler, aynı mükemmeliyetteki friz, mihrap bordürü yazıları, kitabelerle tamamlanmış ve âbidelerin içleri musannâ levhalarla dekorlandırılmıştır.

Mimarîden ayrı olarak da çeşitli el yazması Kur' ân'lar, cüzler, hilyeyi şerif ve icazetler hat sanatının çeşitli örnekleridir. Bugün İstanbul Topkapı Sarayı, Türk-İslâm Eserleri, Konya Mevlâna müzeleri ve İstanbul Vakıflar Arşivi Türk hat sanatının birçok kıymetli örneklerini bünyesinde barındırmaktadır.

İstanbul ve Anadolu camilerinin teberrükât eşyalarının ilmî bir tarzda araştırılması, muhakkak ki çok kıymetli yeni örnekleri ortaya çıkaracaktır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın tuğrası
Fotoğraf: Ara GÜLER

Solda Hicretin I. yüzyılında deri üzerine yazılmış ince ve kalın kûfî yazı. Sağda: Şeyh Hamdullah'ın bir sülüs ve nesih yazısı.

Matbaanın gelişmesi el yazısına olan ihtiyacı azaltmış, bunun yanı sıra, artık muhteşem dinî eserlerin yapılamayışı, hat sanatının inhitatına sebep olmuştur. Hat sanatının bu inhitatı tezhib sanatının da inhitatına sebep olmuş ve bunun yanı sıra vaktiyle Beyazıt'ta dükkânları olan kâğıtçılık, kâğıt âharcılığı, kâğıt makasçılığı, ebrûculuk, mürekkepçilik, kalemtıraşçılık ve mühürcülük de ortadan kalkmıştır.

TEZHİB SANATI

Hat ve tezhib sanatları yan yana yürüyen iki kardeş sanattır. Hat sanatı, tezhib sanatı ile bir ahenk kazanır ve kendini daha ziyade gösterir. Hattatlar eserlerini daima tezhib ile süslemişlerdir.

Türk sanatında tezhibler: Altın yaldız, bakır ve sulu boya olmak üzere üç tarzda yapılmaktadır. Ayrıca muhtelif bölge ve ırklara göre de tezhibin kendisine has karakterleri olur. Meselâ Rumeli tezhibi, Anadolu tezhibinden daha parlak olmasıyla kolayca ayrılır. Keza İran tezhibi de, İran halı motiflerini andıran şekliyle Arap tezhibinden oldukça farklıdır.

Tezhib sanatı bilhassa Anadolu Selçukluları'nda önem kazanmış ve Türk hat sanatının sonuna kadar yazı ile birlikte gitmiştir. Konya Mevlâna Müzesi'nde hattat Abdullah-oğlu Mehmed tarafından yazılan Mesnevî ,1238 tarihli Kutluğ bin Abdullah'ın yazdığı Kur'ân Selçuk tezhib ve hat sanatının şaheserleridir.

Fâtih devrinde Selçuklu tezhibi daha da inkişaf etmiş ve çeşitli renkler kullanılmaya başlanmıştır. Tezhiblerdeki motiflerin esası nebatidir. Umumiyetle bu devirde çeşitli varyasyonlar halinde nilüfer çiçeği kullanılmış ve bunun yanında oymalı yapraklar Rûmiler ve Çin bulutları görülmüştür.

II. Bâyezid devrinden sonraki tezhiblerde Rûmî ve Hatâîler belli başlı motif olarak görülür.

XVI. asrın ortalarında tezhiblerde yeşil, mavi ve turkuvaz renkleri hâkim olmuş, karanfil, lâle gibi çiçekler, bir yaprak demetinden fışkıran güller, sünbüller belli başlı motifleri teşkil etmiştir.

XVIII. asrın en tanınmış tezhibcisi, bilhassa çiçek tezhibleri yapmış olan Ali Çelebi'dir. Kendisinin 18 parça imzalı eseri ve Topkapı Sarayı'nda muhtelif eserleri mevcuttur.

XVIII. asrın diğer tanınmış lâke tezhibcisi Ali Üsküdârî'dir. Tezhiblerinde esas olarak altın yaldız, siyah ve karmen kırmızısı hâkimdir, tâli derecede de yeşil, beyaz, mavi ve turuncuyu kullanmıştır. Bu renkler arasında nar, nilüfer, nilüfer koncası, enginar yaprağı, Hatâî, Çin bulutu gibi motifler de bulunmaktadır. Ayrıca motiflerin etrafı yaldızla tahrirlenmiştir.

Nâbî divanından öğrenildiğine göre III. Ahmed'in yazdığı murakkaâtın kabı, şair Nâbî'nin İbrahim Paşa'ya takdim ettiği divanın kabı Ali Üsküdârî tarafından yapılmıştır.

TUĞRALAR

Tuğrakeşlik, ayrı bir Türk sanatı olmakla beraber, hat sanatıyla çok yakından ilgilidir. Büyük tuğrakeşlerin çoğu, aynı zamanda büyük hattatlardır. Türkler'e mahsus bir sanat olan «tuğra çekme» de hattatlarımız, büyük şaheserler ortaya koymuşlardır. Bunlardan birkaçının fotoğrafını veriyoruz. İlk tuğra rivayete göre I. Sultan Murad Hudâvendigâr tarafından yaptırılmıştır. Sonradan her padişah devrinde biraz daha gelişen tuğralarda yazı istifi, gittikçe daha komplike ve girift, fakat daha güzel ve mânalı olmuştur.

3 HAZİRAN

İki Amerikalı astronot Gemini-4 kapsülü ile fezaya fırlatıldı. Feza gemisinin kaptanı Mc Divitt, gemiyi idare ederken, diğer astronot Edward White kapsülden dışarı çıkmış ve 20 dakika müddetle feza boşluğunda dolaşmıştır. White fezada dolaşırken, yeryüzündeki doktorlar astronotun kalp atışını ve tansiyonunu devamlı olarak kontrol etmiştir.

4 HAZİRAN

A. B. D.'nin bir peyksavar savunma sistemi kurduğu açıklandı. Açıklandığına göre, yapılan denemede, fırlatılan ve dünya çevresinde mahreke oturtulan bir hedef peyki, atılan peyk avcısı bir füze tarafından tahrip edilmiştir. Hedef peyki tahrip edildiği zaman dünyadan 250 km. yüksekte bulunuyordu. Amerikan yorumcuları Ruslar'ın fırlatacakları peyklere hidrojen bombaları yerleştirme tehdidinin artık önemini kaybettiğini söylemişlerdir. Peyksavar füzelerinin şimdiye kadar her hangi bir Rus casus peykine karşı kullanılıp kullanılmadığı açıklanmamıştır.

7 HAZİRAN

98 saat havada kalan A. B. D. astronotları dünyaya döndüler.

8 HAZİRAN

Üç kişilik bir arabulucu heyeti, Dominik'te bir koalisyon kurulması için gayret sarfediyor.

9 HAZİRAN

A. B. D. askerleri Viet-Nam'da ilk defa hücuma geçti. Amerikalılar şimdiye kadar sadece savunma yapıyordu.

10 HAZİRAN

Cezâyir'de toplanacak olan Afrika-Asya devletleri zirve konferansı için hazırlıklar yapılıyor.

12 HAZİRAN

Yurttaki zararlı faaliyetleri inceliyen bakanlar, Millî Emniyet'ten bu hususta bilgi istedi.

15 HAZİRAN

Dominik'te Anayasa kuvvetleri ile, Amerikalılararası barış gücü kuvvetleri arasında çarpışmalar başladı.

16 HAZİRAN

Buğday fiyatlarında yapılan artırmaya paralel olarak İstanbul'da gramaj düşürülmek suretiyle ekmeğe zam yapıldı. Şimdi bir ekmek 620 gram.

19 HAZİRAN

Cezâyir'de ihtilâl çıktı. Albay Hayri Ebumedyen idaresindeki silâhlı kuvvetler, cumhurbaşkanı Bin Bella'yı devirerek idareyi ele aldılar. Ebumedyen Cezâyir savunma bakanıydı.

20 HAZİRAN

Hazırlıkları ilerleyen zirve konferansının zamanında yapılacağı bildirildi.

22 HAZİRAN

İhtilâlin ertesi gününden itibaren Cezâyir'de eski başkan Bin Bella'nın lehine nümayişler başladı. Gittikçe ilerliyen nümayişlerde 30 kişinin öldürüldüğü bildiriliyor. Bin Bella'nın âkıbeti meçhul.

24 HAZİRAN

Cezâyirde kargaşalıklar devam ediyor. Konferans iki gün geri bırakıldı.

● Amerikan uçakları Kuzey Viet-Nam topraklarına ağır bir hava hücumu yaptı ve bu hücum sırasında Kızıl Çin sınırına 100 km.'ye kadar yaklaştılar.

25 HAZİRAN

Birleşmiş Milletler Teşkilâtının kuruluşunun 20. yıldönümü kutlandı.

26 HAZİRAN

Cezâyir'de kargaşalıkların devam etmesi üzerine zirve konferansı tehir edildi. Söylentilere göre eski başkan Bin Bella ihtilâl günü öldürülmüş.

● Dominik ve Viet-Nam'da çarpışmalar devam ediyor. Viet-Nam savaşına son vermek için şimdiye kadar yapılan bütün teşebbüsler, hiçbir neticeye ulaşmadı.

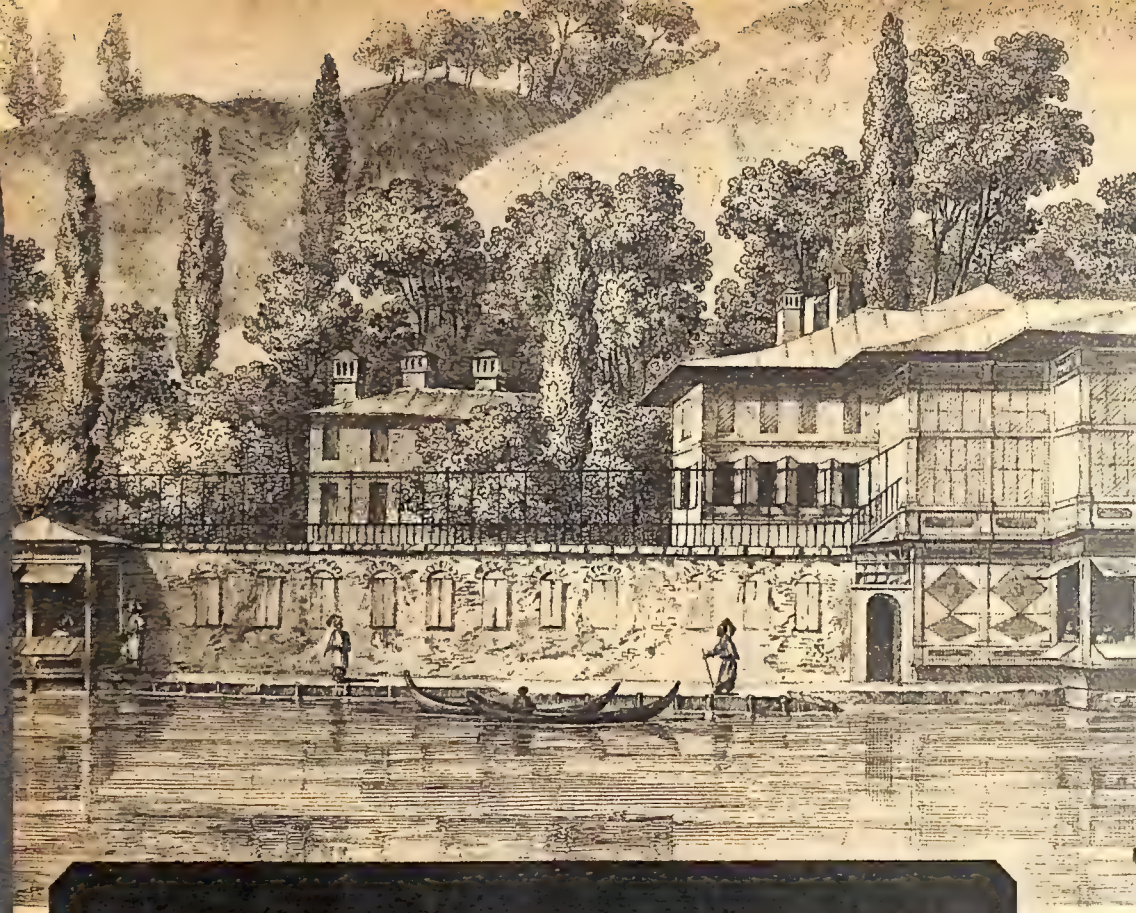

OSMANLILARDA DEVLET GELİRİ

YAZAN: P. G. İNCİCİYAN

XVIII. Asrın Sonunda Osmanlı Devleti

8 — OSMANLI DEVLETİNİN GELİRİ

Osmanlı memleketlerinin en zengin memleketler arasında olduğu hakikati son zamanlarda daha ziyade meydana çıkmıştır. Çünkü III. Sultan Mustafa devrinden beri vuku bulan iki üç çetin savaş esnasında diğer Avrupa hükümetlerinin yaptığı gibi hariçten istikraz aktedilmedi. On yedinci Milâdî asrında Osmanlı Devleti'nin senelik geliri bazılarınca 15 milyon kuruş[*] olarak tahmin edilmekte idi. Gelirin tanzim ve muhtelif rüsum ve vergiler konduktan sonra bu yekûn 36 milyona çıkmıştır. Üçüncü Selim'in tahtta oturduğu bu zamanda ise rüsum ve vergilerin daha da arttırılmasıyla gelirin daha ziyade arttığı rivayet edilmekle beraber hesap kayıtları mazbut olmadığından devletin serveti son muharebelerden evvelki hale nispetle daha düşüktür.

[*] Bir kuruş, bir altının üçte iki değerindeydi. Ancak bu devirde bir altının bugünkü satınalma değerini bulmak için, takriben 5 ile çarpmak lâzımdır (H. T. Mecmuası).

Memleketin serveti bir taraftan Hindistan'a akmasaydı daha fazla olacaktı. Çünkü bilhassa Hindistan'dan Osmanlı memleketlerine getirilen külliyetli eşya karşılığında hiçbir metâ ihraç edilmeyip bunlar Venedik altını ile ödenmektedir. Bu yüzden hudut dışına giden para 30 milyon kuruştan ziyade tahmin olunur. Bununla beraber bu miktar çok görülemez. Çünkü memleketin nüfusu 30 milyon olarak takdir edildiğine göre 30 milyon kuruştan nüfus başına senede bir kuruş isabet etmektedir. Hindistan emtiasını istihlâk etmeyenlerin adedi çok olmakla beraber meselâ bilhassa büyük şehirlerde oturan ve muhtelif milletlere mensup kadınlarla Türk erkeklerinin kullandığı tülbent için sarf edilen paralar nazarı itibara alınırsa, takribî hesapla müstehlik başına bir değil, iki, üç kuruş isabet edeceği anlaşılır. Buna gene Hindistan mallarından olan sevâî ve şal gibi şeyleri de ilâve etmek icap eder. Bizzat Hac farîzasını eda edemeyen Müslüman ekâbir tarafından Sürre Emini vasıtasıyla Mekke-i Mükerreme'ye gönderilen külliyetli altın ile ha-

cılar tarafından hediye olarak veyahut Hind emtiası satın almak suretiyle orada bırakılan parayı da hatırlamak lâzımdır. Bir de Osmanlı memleketleri İtalya gibi iyi ekilmiş olsaydı serveti daha çok olacaktı.

BEYTÜLMÂL'İN GELİRİ

Beytülmâlin başlıca geliri dörttür. Evvelâ: Memleketin altı mahallinde bulunan altın ve gümüş madenlerinin hasılatı, bu madenlerden çıkarılan cevherin miktarı her sene bir değildir. 1204 hicrî senesinde 6 274 okkadan biraz fazla iken 1205 tarihinde 5 751 okka olmuştur. Halbuki maden ocaklarında devamlı çalışıldığı zamanlarda bu miktar 12,15, hattâ 18 bin okkaya çıkardı.

İkincisi: Reâyâ'dan alınan vergi. Önceleri işbu vergi üç derece olmak üzere alınıp zenginlerden 48 dirhem, orta hallilerden 24 ve daha düşük seviyede olanlardan da 12 dirhem gümüş, yahut bu miktar gümüşün bedeli alınır ve bu suretle senede 4 000 kese gelir temin edilirken İkinci Sultan Süleyman devrinde Vezir-i âzam Köprülü-zâde Fâzıl Mustafa Paşa tahsilâtta kolaylık olmak için mezkûr üç derece üzerine üç nevi kâğıt ihdas eyledi. Bu kâğıtlara tarih konduktan sonra mühürlenir ve her sene başka başka renkte olmak üzere değiştirilir ve bu kâğıtlar mukabilinde zenginlerden 4, ortalardan 2 ve daha aşağısından 1 şerîfî altını alınırdı. Tahsilât işleriyle vazifeli olanlar da tahsil ücreti olmak üzere birinci derece mükelleflerden 10, ikinciden 8 ve üçüncüden 4 para alırlardı. Bu suretle vergi hasılatı 4 000 keseyi aştı. Bu usul önce İstanbul'da, sonra Edirne ve Bursa'da ve sonra diğer şehirlerde tatbik edildi. İşbu 1804 senesinde vergi kâğıtlarının fiyatı arttırıldı. Birinci derecede bulunanların kâğıtları 11'den 12 kuruşa çıktığı gibi diğerleri de bu nispet ölçüsünde arttı. Bugün vergi kâğıtlarının adedi 1 600 000'i aşkındır. Lâkin mükellefler bu adetten pek fazladır. Çünkü birçok köylerde aynı kâğıt birçok kimselere satılarak beherinden bedeli tahsil olunduğu halde kâğıt ancak köyden çıkacaklara verilir. Bu suretle bir kâğıtla mütaaddit mükelleften vergi alınır. Birçok yerlerde dahi, bu arada Ege Denizi adalarında vergi kâğıt mukabilinde tahsil edilmez ve herkesten ödemekle mükellef olduğu paralar alınıp bulunduğu mahalden diğer mahalle gideceklere vergi kâğıdı yerine birer tezkere verilir. Bu tahsil şekli Anadolu'nun uzak yerlerinde, bu arada Doğu Anadolu'da dahi tatbik edilmektedir.

Üçüncüsü: Devlet mallarının, yani hükümet tarafından satılan emlâk veya sair şeylerin hasılatı. Bu emlâk çok çeşitlidir.

1. **Malikâneler:** Bunlar sahibinin vefatında veresesine intikal etmeyip hazineye avdet eden emlâk olup Defterdar kapısında hazine tarafından satışa çıkarılır. Şu kadar ki işbu emlâk sahiplerinin erkek evlâdı satış sırasında en yüksek fiyatı verdikleri takdirde diğerlerine tercih olunurlar. İki veya üç kişi birlikte alırlarsa bunlar müşterek olurlar. Her bir malikânenin getirdiği kâr ile beş, altı sene zarfında muaccele olarak verilmiş olan ferağ bedeli itfa olunabilir. Ancak malikânenin mutasarrıfları mîriye senelik bir vergi ile harb zamanında dahi cebelî adı verilen hususî bir vergi vermekle mükelleftirler. Bu vergi mülkün hâsılatı üzerinden olmayıp ferağ bedeli üzerinden yüzde on nispetinde ve üç senede bir defa tahsil olunur.

2. **Mukataa:** Bundan maksat sahipleri evvelâ hükümete veya eşhasa maktu ve muayyen bir şey vermek ve kâr ve zarar kendilerine ait olmak üzere başkaları tarafından idare edilen malikânelerdir. Buna İtalyanca **appalto** denir. Mukataayı, yahut malikâneyi veya zeâmeti ihale alana mültezim ve bu muameleye de **iltizam** adı verilir. Osmanlı idaresinde mukataalar pek çoktur. Çünkü hükümeten başka malikâne sahipleri de her sene mart veya nev'ine göre muharrem başında malikânelerini muayyen bir fiyatla ihale ederler. İhaleyi alanlar emlâk sahibinin yerine kaim olarak sene sonuna kadar gelirini alırlar. Malikânelerini kendileri idare ederler pek az olup bu suretle ihale etmeyenler taraflarından başkasını memur ederler. Mukataaya merbut olup İstanbul'da mevcut olan arazi mülktür, yani vereseye intikal eder. Çünkü sahiplerinin vefatından sonra hazineye dönen malikâne İstanbul'da yoktur.

3. **Zeâmet ve tımar** ki askerî hizmetlerden bahseden onuncu fasılda izah olunacaktır.

4. **Sehim:** Emlâkin dördüncü nev'ine sehim denir ki yukarıda anlatılan emlâkin kısımlarından ibarettir. I. Abdülhamid devrinde Defterdar ve Vezir Kâhyası olmuş olan Pepe Hasan Efendi mütaaddit kimselerin aynı malikâne veya mukataa veyahut gümrük varidatını kısım kısım alıp satabilmesi usulünü ilk defa olarak koydu. Bu takdirde kısımlardan her biri bir sehim olur. 20, 25, 26 kese muaccele ile alınan her sehim senede 4,5 kese kâr getirir. Mütaaddit esham bir senetle alınamadığı gibi mütaaddit kimseler aynı sehimi bir senetle alamayıp ayrı ayrı senetlerle tasarruf ederler. Sahipleri vefat ettikçe sehimler de malikâneler gibi mahlûl olur.

Dördüncüsü Gümrük Rüsumu: Devletin varidatının dördüncüsünü teşkil eden gümrük rüsumu sonradan arttırılmıştır. Devletin gelirinin ve parasının idaresi defterdar efendiye verilmiştir. Bu hususta defterdar efendinin salâhiyeti büyük ve hattâ mutlaktır. Pâyesi vezirdir. Vezir-i âzam gibi kendine mahsus sarayı ve Kapısı var ki Saray-ı Hümâyûn ile Paşakapısı arasında inşa edilmiş büyük bir binadır ve **Defterdar Kapısı** tesmiye olunur. Devletin alacaklarını borçlulardan tahsil ve borçlarını alacaklılara ödemek dahi vazifelerindendir. Defterdar Kapısı'nın binası büyük hesap işleriyle meşgul kalemlere ve memurların ikametine mahsus mütaaddit daire ve odaları vardır. Çeşitli vazifelerine göre taksim edilmiş olan işbu kalemlerin adedi yirmi altı olup kalemlerin başında bulunanlara **hoca** denir. Hacegân hocanın cem'idir.

Her kalemin kendi vazife ve ehemmiyetiyle mütenasip miktarda kâtibi olup bunlardan bir kısmına

II. Sultan Osman'ın tuğrası
Fotoğraf: ARA GÜLER

kalfa denir. Müptedilere dahi **şâkirt** adı verilir. Kalfanın doğrusu halife olup vekil, halef mânasına gelir. Her kalemde yedi kalfa bulunur, bunları ve diğer kâtipler ile şakirtleri mutlak surette defterdar tâyin eder. Hacegân sınıfının memuriyet müddeti bir sene olduğundan sene dolunca vazifesine nihayet verilen hocaların yerine başkalarının tâyini ve kalemdeki diğer müstahdemlerin ilerlemesi kıdem ve sıra ile olur. Her kalemin **kesedar** denilen hususî bir kâtibi olup bunun vazifesi mensup bulunduğu kalemin evrakını toplamak ve üzerlerine hocasının veya defterdar efendinin hususî işaretini koymak ve bu evrakın gideceği yere gönderilmeden defterdar efendi tarafından görülerek hakkında hususî emirler alınması gerekenler var ise alıp serbestçe defterdar efendinin huzuruna takdim etmektir. Kesedar hükümet işlerinde nüfuz sahibi bir zattır. Defterdar Kapısı gün, yani her pazartesi ve çarşamba tatil ise de mühim ve acele işler için kalem kalfaları ve kesedarlar kendi evlerinde çalışırlar, keza Mektupçu Efendi ile hacegân ve bazı kalem kesedarları dahi mezkûr iki tatil gününde Defterdar Kapısı'nda kalıp iş ile meşgul olurlar. Senede üç defa yeniçerilere yapılan maaş dağıtma vakti yaklaştığında maaş dağıtma gününden 20, 30, yahut 40 gün önce defterdar efendi maiyetindeki memurlar ve mühim kâtiplerle beraber sarayın gelir dairesinde bulunan hazineye giderek tatil olan pazartesi ve perşembe günleri de dahil olduğu halde orada kalır ve parayı alacakların sayısına ve vazife müddetlerine göre taksim ve hesapları tanzim etmekle meşgul olur. Şimdi de yukarıda adı geçen 26 kalemden bahsedelim:

DEFTERDARLIK TEŞKİLÂTI

1. **Büyük Ruznâme Kalemi:** Diğer kalemlerin başlıcası olduğundan **baş kalem** denildiği gibi, devletin bütün tahsilât ve ödemelerinin hesabıyla ve padişah emrettikçe her sene devlet varidatının hal ve vaziyetini tanzim ve hazırlaması dolayısıyla **mizan** dahi denir. Devlet parasının tahsilât ve ödemeleri için iki memur bulunup tahsilât işleriyle meşgul olana **sergi kalfası** ve ödeme yapana **veznedarbaşı** denir. Bunlar sarayın Hazine-i Âmire denilen gelir dairesinde daima hazır olup her ikisi de Hazine-i Hümâyûn'a her gün giren ve oradan çıkan paranın hesabını yapar ve her akşam vezir ile defterdar efendiye ve işbu kalemin hocası olan **büyük ruznâmeci efendi**'ye o hesabı gösterirler. Bir de muhasebeci olup bu kalemi daima mürakabe ve nezaretinde bulunduran **sergi nazırı**'nın maiyetinde vazife görür ve bilhassa askere maaş dağıtıldığı günlerde onun defterini tutar.

2. **Baş Muhasebe Kalemi:** Sıra itibarıyla yukarıda bildirilen büyük ruznâme kaleminden sonra gelir ise de hakikatte diğer bütün kalemlerden daha çok ehemmiyetlidir. Çünkü silâhlar, istihkâmlar ve her bir ocağın harp alet ve edavatına; devletin mukataalı malikânelerinin; taşraların alelâde vergilerinin; Anadolu ve Rumeli hudutlarının muhafaza masraflarının; ümenayi erbaa (dört eminler) denilen şehremini, tersane emini, matbaa emini ve arpa emininden ibaret olan dört eminin senelik masraflarının; darphane eminine; Tophane nazırına; İstanbul, Selânik ve Gelibolu'da fabrikaları bulunan baruthane eminine ait defterler ve hesaplar bu kalemde saklanır. Keza bütün mukaveleler, devletin nazırlar veya alelâde şahıslar ile ve Osmanlı veya ecnebi kimselerle olan hesapları ve evrakı bu kalemde bulunur. Her bir hesap bu kalemde kaydolunup devletten para alacak olan zat evvelâ bir miri tezkere göstermelidir. Başmuhasebecinin veya defterdarın mührünü taşıyan bu kâğıdı tasdik etmek üzere Vezîr-i âzam da kendi hususî işaretini koyar ve bu tasdik olmadıkça kalem devlet hesabına hiçbir ödemede bulunamaz. Bu kaleme diğer üç küçük kalem bağlı olup her birinin ayrı bir kalfası vardır ki, birincisine **mahkâne kalfası** denir ve vazifesi Defterdar Kapısı'nın muhtelif kalemlerinde cinsleri ve teferruatı yazılı olan devlet malikânelerinin umumî hesabını tutmaktır. İkincisi **zimmet kalfası** olup devletin alacaklarının hesabını tutar. **Muhallefat** kalfası denilen üçüncü kalfanın vazifesi de vezirlerin, paşaların, beylerin, ağaların, efendilerin ve diğer bütün devlet erkânı ve hususî şahısların servet ve parasının hesabını tutmaktır. Çünkü bunların malları öldükten sonra veya daha ölmeden müsadere edilip hazineye alınabilir. Nitekim bazı memurlara ait malların müsadere olunması kanunen lâzım geldiği gibi bazılarının hakkında da çıkan bir emir üzerine bu yolda muamele olunur.

3. **Anadolu Muhasebesi Kalemi:** Muhtelif malikânelerin; Akdeniz adalarının muhafazasına memur askerlerin maaşlarının; adetleri altmış bini aşan ve muhtelif sınıflara mensup vazife sahiplerine verilecek maaşların defterleri ve listeleri bu kalemde mahfuz olduğu gibi taşrada olup da maaşları bulundukları mahallerin devlet malikânelerinden verilenlerin isimleri yazılı defterler dahi burada saklanır. Bu itibarla işbu kalemin vazifeleri ve işi pek fazladır.

4. **Süvari Mukabelesi Kalemi:** Enderun ağalarının gelirlerine; saray kapıcılarının maaşlarına; İstabl-ı Hümâyûn müstahdemlerinin ve altı bölük süvarilerinin maaşlarına ait defterler bu kalemde saklanır. Mezkûr süvari bölüklerinden her birinin birer hususî kâtibi bulunup bunlar kalemdeki hacegâna muadildir. İlk iki bölüklerin kâtiplerinin Defterdar Kapısı'nda hususî odaları olup Bölükât-ı Erbaa denilen geri kalan dört kalemin kâtipleri ise bölükbaşılarının yanında bulunurlar.

5. **Sipahi Kalemi:** Sipahi bölüğüne mahsus kalemdir. Sipahilerin maaşlarına ait isim listeleri burada görüldükten sonra Süvari Mukabelesi kalemine gönderilip orada tasdik kılınır ve başkâtip tarafından tasdiki göstermek üzere üzerlerine bir «M» vaz edilir ki **Mestur** kelimesinin ilk harfidir.

6. **Silâhdar Kalemi:** Süvarilerden silâhdar denilen zata mahsus ve onun işleriyle meşgul olan kalemdir.

7. **Haremeyn Muhasebesi Kalemi:** Evkaf mütevellilerinin tevliyetine; şeyh, kâtip, imam, müezzin, kayyum gibi cami müstahdemlerinin vazifelerine; İstanbul ve Rumeli'de bulunan diğer hususî vakıflar ve Rumeli'deki Haremeyn vakıfları ile Galata ve diğer semtler voyvodalarının mukataalarına ait hesap defterlerini tutmakla vazifeli olup İstanbul ve Rumeli

XIX. Yüzyılın başlarında Kâğıthane kasrı.

camilerinin müstahdemlerine verilen intihap tezkereleri dahi önce bu kaleme gelir ve bu tezkereler maliye kalemine gönderilerek beratları alınır.

8. **Cizye Muhasebesi Kalemi: Cizye** veya **Haraç** denilen vergilerin hesapları bu kalemde görülüp her sene cizye vergileri kâğıtları bu kaleme gelir. İşbu kâğıtlardan her biri cizye muhasebecisi ile defterdar efendinin devletten bu nevi vergiyi iltizam almış olan **Haraççıbaşı**'nın mühürlerini taşır.

9. **Mevkufat Kalemi[*]:** Devletin bütün eyaletleri tarafından verilmesi âdet olan ve **Avarız** ve **Bedeli Nuzul** adı verilen vergilerin; İstanbul'da ve hudut boyundaki şehirlerde ambara alınmış bulunan ve satılık olan şeylerin; muhtelif asker bölüklerine Kapı tarafından tevzii âdet olan erzak ile sefere giden paşaların, erkânın, hacegânın, kâtiplerin, ağaların, velhasıl bütün mülkiye ve askeriye ve mahkeme memurlarının aldığı **tayinatın** hesaplarıyla meşgul olur. Bu kaleme diğer üç küçük kalemler bağlı olup her birinin birer kalfası vardır. 1 — **Kalemiye Kalfası:** Devlet malikânelerinin yüzde on nispetinde olan vergisini alıp, bu verginin üçte ikisi vezire ve üçte biri de defterdar efendiye aittir. 2 — **Menzil Kalfası:** Devlete ait bütün menzilhanelerin ve 3 — **Aded-i Ağnam Kalfası:** Hayvanattan alınacak mukataaların hesaplarını görür. Kapı'nın büyük tezkerecisi aded-i ağnam kaleminin hocası ve küçük tezkereci dahi kalfasıdır.

10. **Maliye Kalemi:** Defterdar Kapısı'nın en mühim kalemlerinden olup bütün şeyh, imam ve cami müstahdemlerinin ve vakıf mütevellilerinin ve gallei vakıftan **cihet,** yani maaş alan bütün şahısların beratları ve devlet gelir ve parasına ait olarak Osmanlı memleketlerinin her tarafına gönderilen fermanlar bu kalemden verilip işbu berat ve fermanlar defterdar efendinin mührüyle tuğray-ı hümâyûnu ve reis efendinin mührünü haiz bulunurlar. Bu kaleme bir de **Piskopos kalemi** merbut olup kalfası kâhya kâtibidir ve Osmanlı memleketlerinde bulunan Rumlar'la Ermeniler'e mensup olan bütün kilise ve manastırlara patrik, metropolit ve piskoposlara ait hususların defterleri ve hesaplarıyla meşgul olur.

11. **Küçük Ruznâme Kalemi:** Kapıcılar'ın, çaşnigirlerin, gedikli zaimlerin, büyük gemiler kaptanlarının, gemi müstahdemlerinin ve kalyoncu denilen tayfaların hesapları ve defterleri bu kalemde bulunur.

12. **Piyade Mukabelesi Kalemi:** Piyade ve Padişah'ın hizmet-i hususiyesine mahsus askerlerin, yani yeniçeri, cebeci, topçu ve top arabacılarının hesaplarıyla meşgul olup sipahiler gibi bunların da ayrı ayrı ve hacegân sınıfından birer kâtibi bulunur ve her biri yeniçeri ağasının dairesinde vazife görürler. Ancak dördüncü sınıf hacegân arasında en başlıcası olan yeniçeri kâtibi kendi evinde vazifesini görebilir, maiyetinde yedi kalfa, iki kesedar ve yüzden fazla kâtip bulunur.

13. **Küçük Evkaf Muhasebe Kalemi:** Camilerle imarethane müstahdemlerinin iaşe işleriyle meşgul olur.

14. **Büyük Kale Kalemi:** Bosna ve Belgrad gibi hudut boylarındaki kalelerin muhafazasına memur ve **yerli neferat** denilen askerlerin adet ve isimleriyle hesaplarını tutar.

15. **Küçük Kale Kalemi:** Mora ve Arnavutluktaki askerlerle meşgul olur.

[*] Metinde menkufat suretiyle zikredilmekte ise de mevkufat olduğu anlaşılıyor, «Mütercim.»

16. **Maden Mukataası Kalemi:** Kıbti denilen Çingenelerin vergilerinden; Ergani ve Keban mevkilerinde bulunan altın ve gümüş madenlerinden; tütünden alınan **resm-i duhan** denilen vergi ile; Eflâk ve Boğdan beylerinin verdiği senelik vergiden; İstanbul, Edirne, İzmir, Gelibolu, Sakız ve diğer yerlerde bulunan büyük gümrüklerden; Meyvahoş denilen gümrükten, İstanbul, Selânik ve diğer yerlerdeki duhan, yani tütün gümrüklerinin varidatından alınan mukataa ile meşgul olup işbu kalemin hocası Mektupçu Efendidir.

17. **Sâlyâne Mukataası Kalemi: Derya Beyleri** denilen çekdiri beylerinin sâlyânları, yani maaşlarıyla eski Kırım Hanları Giray Hanedanından Kalgay sultanın sâlyâneleri işlerine bakar ve Mektupçu başkalfası bu kalemin hocasıdır.

18. **Haslar Mukataası Kalemi:** Padişahın zatına mahsus olup **Hass-ı Hümâyûn** denilen ve ilk Osmanlı padişahlarının zaptettiği arazinin hasılatından beşte biri olup bunlardan Valide Sultan'a mahsus olanlar dan gayrısı sonradan Harameyn malikâneleri ile birleştirilmiş olan; ayrıca **Emlâk-i Hümâyûn** denilen ve hukukan veya sahiplerinin vârissiz vefat etmeleri hasebiyle padişahın hukuku tasarrufuna giren ve avdet eden arazi, metrukât, ev ve sair binalardan ibaret bulunan malikânelere; sultanlara yani padişahın hemşirelerine ve hatunlara, yani padişahın haremlerine, vezirlere, kapı erkânına ve taşra paşalarına tahsis edilmiş olan ve **Has** denilen aidata; Yenişehir fenerindeki hususî gümrüğün mukataasına; Arabistan ve Suriye tütünlerinin; pamuk ve pamuktan mamul basma mukataasına ait defterler bu kalemde bulunur.

19. **Baş Mukataa Kalemi:** Kilya, Dağhamamı, Rusçuk, Silistre, Yergöğün ve saire nezaretlerinin, Filibe, Tatarpazar, Tosya ve sair çeltiklerin (işbu mevkiler senelik ocâklık namıyla başka bir vergi daha verir ler); Akâli, İnezi, Selânik ve diğer tuzlalarının; bütün Osmanlı hududu içinde balık avlama ve Karadeniz iskeleleri gümrükleriyle büyük Mirahurun nezaretindeki **Koru Ağalığı** denilen ve hasılatının bir kısmı **Ceyb-i Hümâyûna** ait olan orman muhafızlarının mukataaları defterleri dahi bu kalemde saklanır.

20. **Haremeyn Mukataası Kalemi:** Anadolu'da bulunan bütün haremeyn vakıf ve malikânelerinin işleriyle meşgul olup, Anadolu camilerinin müsdahdemlerinin intihap tezkereleri önce bu kaleme verilir. İşbu tezkereler üzerine Maliye kaleminden berat verilir.

21. **İstanbul Mukaataası Kalemi:** Tırhala, Selânik ve Yenişehir feneri mukataası; İstanbul ve Edirne'nin umum erzakının; ipek mizanı vergisinin; Simkeşhane, yahut Sırmakeşhanede gümüş ve altın teller hazırlığı üzerine konmuş resmin defterleri bu kaleme aittir.

22. **Bursa Mukataası Kalemi:** Bursa ile Hüdavendigâr sancağının mukataa hesapları ile vazifelidir.

23. **Avlonya Mukataası Kalemi:** Avlonya ve Eğriboz mukataaları hesaplarıyla meşgul olur.

24. **Kefe Mukataası Kalemi:** Osmanlı idaresinde bulunduuğ vakit Kefe'nin ve Anadolu'nun bazı sancaklarının mukataası hesapları bu kaleme aittir.

25. **Tarihçi Kalemi:** Defterdar Kapısı'ndan gönderilen bütün berat ve fermanlara tarih koymak ve devletin borçlarını bazı geliri havale ile karşılamak suretiyle ödenmesine dair olan ve **sebeb-i tahrîr** denilen emirnameleri göndermek işbu kalemin vazifeleri arasındadır.

26. **Defterdar Mektupçusu Kalemi:** Buna kalemden ziyade **Oda** denir ve diğerleri arasında en meşhurlarındandır. Çünkü ister miriye, ister haremeyne ve ister valide sultana ait Has olsun, devlete ait malikânelerin **Mülknâme-i Hümâyûn** denilen beratları ve keza Defterdar Efendi tarafından paşalara, Mirimiranlara, Mirlivalara, mütesellimlere, mültezimlere ve taşrada bulunup devlet gelirinin tahsiline memur diğer zatlara gönderilecek bütün evrak ve kalemde yazılır. Defterdar Efendi'nin salâhiyeti içinde bulunan hususlar hakkında Vezire veya Kapıya takdim olunacak arz, telhis ve takrirler dahi buradan kaleme alınır. Defterdar Mektupçusu, Defterdar Efendi'nin vekili makamında olup tâyini de Kapı tarafından olmayıp doğrudan doğruya Defterdar Efendiye ait olduğundan kendisi hacegân sınıfına mensup olmakla beraber kalemi veya odası diğer kalemlerden hariçtir.

DEFTERDAR KAPISI ERKÂNI

1 — **Mîrî Kâtibi:** Mekke müderrislerinden olup Rumeli Kazaskeri tarafından teklif ve tâyin olunur ve devlet ile mültezimler arasında çıkan ihtilâfları ve devletin alacaklı veya borçluları veyahut malları hazine tarafından müsadere edilen şahıslara ait olduğu makamlar aleyhinde açtıkları dâvaları mezkûr kazasker namına hal ve fasletmekle mükelleftir.

2 — **Baş Bakı Kulu:** Devlete borçlu bulunanları borçlarını ödemeye davet ve mecbur etmek vazifesi baş bakı kuluya ait olup bir hapishanesi ve maiyetinde 60 bakı kulu vardır ve borçlarını ödemeyenleri defterdar efendinin emri üzerine hapse sokar. Bu itibarla, Defterdar Kapısı'nın Çavuşbaşısı demektir. Baş bakı kulu, defterdar efendinin maslahatgüzarı sıfatıyla mîrî kâtibi tarafından icra edilen muhakeme sırasında devletin haklarını koruyucu sıfatıyla hazır bulunur.

3 — **Haraç Baş Bakı Kulu:** Baş Bakı Kulu'nun haiz olduğu salâhiyeti Haraççı başının vazifesine dahil olan vergiler hususunda haizdir. Her ikisi de **Ağa** unvanıyla anılıp maliye kalemine mensupturlar ve maliye tezkerecisiyle beraber bilhassa merasim günlerinde önden gitmek suretiyle defterdar efendiye refakat ederler.

4 — **Mîrî Dellâl Başısı:** Mahlûl olup da satışa çıkarılacak malikâneleri ilân etmekle mükellef olup hem Defterdar, hem de Paşakapısına mensuptur.

İlk 25 kalemlerin hocaları her bir kalemin baş kalfası ve kesedarları ile birlikte Saray-ı Hümâyûn'da toplanan ikinci derece divanını teşkil edip işbu divanın âzası sayılırlar. Mezkûr hâcegân usul gereğince eflâtunî softan **üst kürkü** giyip mevkileri aşağıda bulunan diğerleri ise **çuha ferâce** giyerler. Her iki baş bakı kulları divanda ispatı vücut etmeye mezun olup, birincisi üst kürkü ve ikincisi dahi **bol ekli** giyer.

Barbaros Tekrar Cezayir'de

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları

ÖZET:

Barbaros eşsiz kahramanlıkları sayesinde Akdeniz'e hâkim olur. Tunus'u, Cezâyir'i ele geçirir. Tlemsen kalesini zapteder. Ancak Cezâyirliler'in memnuniyetsizlik göstermesi üzerine, onlara bir ders olsun diye ülkeyi terk eder. Çok geçmeden Cezâyirliler geri dönmesi için yalvarmaya başlarlar. Barbaros önce gitmek istemez; sonra gönlü olur.

Cezâyir'de esirlerin çalıştırılması.

EVVEL baharda tekneleri yağlamaya, donatmaya, onarmaya başladık. 15 parçayla sefere çıktım. Önce Ceneviz Körfezi'ne geldim. 14 gün bu kıyılarda dolaştım. 21 gemi ele geçirdim. Hepsini Cicelli'ye yolladım. Sonra Messina Boğazı'na geçip Venedik Körfezi'ne girdim. Üç parçalık bir filo gördüm. Rüzgâr gibi önümüzden kaçardı. Ardına düştüm, yetiştim. Meğer bizim Sinan Reis'in gemileriymiş. Sinan Reis, kadırgama geldi, ellerimi öptü, sevincinden ağladı. Çoktan görüşmemiştik. Sinan'ı da peşimize takıp Venedik Körfezi'nden çıktık. 9 parça kâfir gemisi daha zaptettik. Böylece bir ay içinde ele geçirdiğimiz kâfir gemilerinin sayısı otuzu buldu. Kimi çuha, kimi ibrişim, kimi bal, kimi buğday, kimi biber yüklüydü. Biri de ağzına kadar asker doluydu.

Cezâyir'den de bizi çağırıp dururlardı. Nihayet Sinan Reis'i çağırdım, dedim ki:

— Baka Reis, âkıbet öyle görünür ki, bize Cezâyir yolu açılmıştır. Bu kış, Cicelli'de geçirdiğimiz son kış olsa gerektir. Allah izin verirse, evvel baharda Cezâyir şehrine gitmemiz mukarrerdir. Artık Cezâyir'de İbnü'l-Kaadî'yi isteyen tek kişi kalmamıştır. Hafta geçmez ki Cezâyir'den bir heyet gelip bizi şehre davet etmesin. Fazla naz âşık usandırır. Demiri tavında dövmek gerek. Teşebbüse geçmemizin zamanıdır. Seni burada bırakacağım. Ailem, gemilerim, leventlerim sana emanettir. Ben Cezâyir'e gideceğim. Sana oradan ne şekilde emredersem, ona göre hareket edersin.

Sinan Reis:

— Baş üstüne paşam, deyip çıktı. O kış çok çalıştım. Gemileri donattım. Topları onardım. Günler tez geçti. Bahar geldi. Âlem lâlezâra döndü. Cezâyir şehrinden ve ülkenin başka yerlerinden yeniden heyetler gelmeye başladı. Hepsi, Cezâyir şehrine dönüp ülkenin idaresini yeniden ele almam için yakarıyorlardı. Heyetlerden biri bana hediye olarak tarife sığmaz derecede güzel al renkte bir kısrak getirmişti. Pek makbûlüm oldu.

Cicelli'den kalktık. Yanımda 12.000 levendim vardı; 4.000'i atlı, gerisi yaya idi. Cicelli'de Sinan Reis'le sadece 300 levent bıraktım. Yolda peşimize yüzlerle, binlerle bedevî atlısı katıldı. Bizimle beraber Cezâyir'e girmek istiyorlardı. Şehre çok yaklaşmıştık ki, İbnü'l-Kaadî'nin adamlarıyla karşılaştık. Gözdağı vermek için derhal taarruz emrettim. 800'ünü kılıçtan geçirttim.

İBNÜ'L-KAADÎ'NİN ÖLÜMÜ

İbnü'l-Kaadî, Cezâyir'e yaklaştığımı haber alınca, korkusundan dudakları çatlamış. Gerçi 12.000 atlısı ve 8.000 yayası vardı. Ancak bu askerin bize silâh çekmeye hevesli olduğu şüpheliydi. Çekseler bile, bu kuvvet, bizi durdurmaya kâfi değildi. Nitekim İbnü'l-Kaadî, bir gece baskınıyla taliini denemek istedi. Cezâyir'e üç konak yerde çadır kurmuşken ordugâhımıza baskın verdi. Ancak, 185 asker ve 97 at zayi edince kaçtı. Bizim tarafta bir tek şehit bile yoktu. Sabah olunca İbnü'l-Kaadî tekrar taarruz etti. Askeri ceng eder gibi görünüyor, aslında hayatını muhafaza etmek için kâh kaçıyor, gâh dağların ardına saklanıyordu. Hâsılı gayetle acayip bir ceng oldu. Akşama kadar sürdü. İbnü'l-Kaadî'nin kumandanı Kara Hasan — ki eskiden levendim olup bana isyan etmişti — öldü. Bunun üzerine İbnü'l-Kaadî'de mecal kalmadı. Kaçmak isterken, bana taraftar

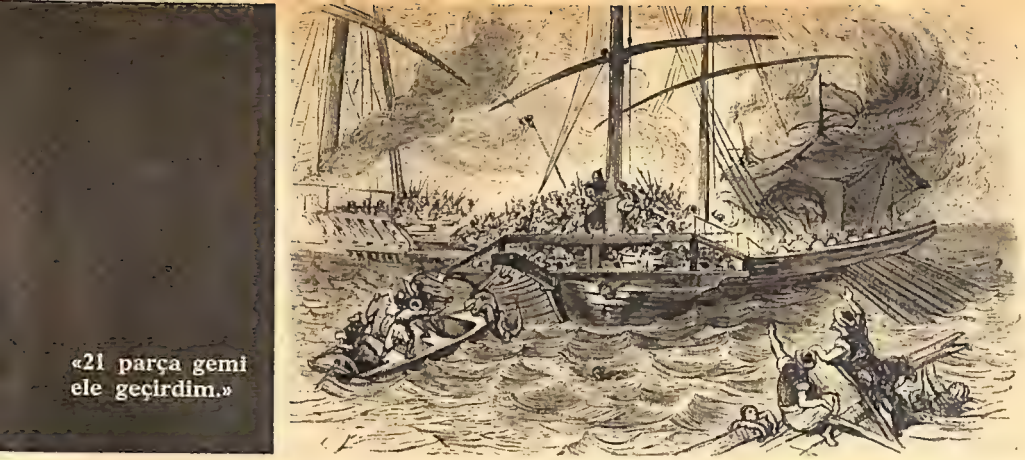

«21 parça gemi ele geçirdim.»

Arap şeyhlerinden biri İbnü'l-Kaadî'ye öyle bir mızrak savurdu ki, mızrak sînesinden girip sırtından çıktı. Şeyh, âsinin kellesini kestirip bana gönderdi. İbnü'l-Kaadî'nin bindiği kısrakla 100 duka verip şeyhi mükâfatlandırdım. Kısrak gayetle değerliydi. Su içinde 1.000 duka[*] ederdi.

İbnü'l-Kaadî ölünce, askerleri silâhlarını atıp zemine kapandılar. Bu zavallılara eziyet etmekte mâna yoktu. Cümlesini affettim. Salıverdim, gittiler. Bir kısmı hizmetime girmek için çok yalvarıp yakardılar. Kabul ettim. Bu Araplar'ı nizama almaya fazla imkân yoktu. İtaat nedir bilmezlerdi. Bir devletin tebaası olarak yaşamanın kudret ve nimetini öğrenememişlerdi. Böyle gelmişler, böyle giderlerdi. Ancak Anadolu'dan gelen bazı leventlerim vardı ki, İbnü'l-Kaadî'nin hizmetine girmişler, Türk' lüğün yüzünü kara eylemişlerdi. Hepsi gelip boyunlarını büktüler, ellerini kavuşturup huzurumda durdular. Türkler, Araplar gibi yere kapanmayı bilmedikleri için, bu vaziyetleri, teslimiyet mânasına geliyordu. Kararlarımı gayet çabuk almak itiyadımdır. Ancak eski leventlerimin karşısında bir an tereddüt ettim. Bazıları mazide büyük hizmetler etmişler, çok yararlık göstermişlerdi. İçlerinde İspanyol kaptanlarının başlarını kesmiş, gemilerini zaptetmiş olanlar vardı. Eski yoldaşları olan binlerce levendim de ardımda saf saf duruyor, heyecan ve merakla vereceğim emri bekliyorlardı. Bunları affetmekte birkaç mahzur vardı. Biri, bu lûtfum İstanbul'da nasıl karşılanır, bilmiyordum. Çünkü bu leventler benim şahsımda, şevketlû hakanımıza isyan etmiş sayılırlardı. Ancak bir anda gelen içten bir duyguyla:

— Cümlenizi affeyledim, dedim; silâhlarınızı alıp kuşanınız. Hepsinin gözleri doldu. Mahcubiyetle yerden silâhlarını alıp kuşandılar. Ardımdaki leventlerin de yüzünde memnuniyet ifadesi vardı. Anladım ki, eski yoldaşlarını affettiğime sevinirler. Bu kararımın isabetli olduğunu sonradan hâdiseler ispat etti. Affedilen leventler, büyük fedakârlık göstererek mazideki cürümlerini örtmeye çalıştılar. Hemen hepsi şimdi şehit olarak ölmüştür. Tanrı rahmet eyleye!

CEZÂYİR'E GİRİŞ

Bütün bu işlerden sonra yürüyüş emri verdim. Bir saat sonra büyük Cezâyir şehrine girdik. Bütün ilerigelenler, sûrların dışında istikbalimize gelmişlerdi. Azîm alkış oldu. Büyük tezahürat arasında sokaklardan geçip eski yerlerimize gelip konduk. Sinan Reis'e gemileri ve ailemi alıp Cezâyir'e gelmesini emrettim.

Sinan Reis, 35 pare gemiyle Cicelli'den çıktı. Cezâyir'e girince cümle toplarını ateşleyip şehri selâmladılar. Ben de Cezâyir kalesindeki topları ateşlettim.

Bütün Cezâyir ülkesinde nizam ve intizamı temin etmek için çalışmaya koyuldum. Tlemsen beyi Abdullah, ben Cezâyir'den çekilip gidince kendi adına sikke kestirmeye başlamış, padişahımızın adını sikkelerden kaldırmıştı. Kendisine nâme yazdım. Dedim ki:

— Tez sikkeleri Halîfe-i Rûy-i Zemîn adına kestirip vergi borcun olan 30.000 dukayı Cezâyir'e yollayasın. Hazret-i Peygamber'in halifesi olan hakanımız Sultan

[*] Bugünkü satın alma değeri takriben 600.000 TL.

Süleyman Han'ın adını sikkelerden kaldırmakla büyük günaha girdin. Derhal tecdîd-i iman eyleyesin. Yoksa seni İbnü'l-Kaadî'den beter ederim.

Emîr Abdullah, nâmemi alınca yırtıp atmış. Bunun üzerine ben de Abdullah'ın oğlu Emîr Muhammed'i desteklemeye karar verdim. Emîr Muhammed, babasına âsi olmuş, 2.000 atlıyla dağa çıkmıştı. Babasını kovup Tlemsen tahtına oturmak isterdi. Bir ordu düzüp Tlemsen üzerine gittim. Yolda Emîr Muhammed geldi, elimi öpüp orduma katıldı. Meğer Abdullah da Tlemsen'den çıkmış, üzerimize gelirmiş. Mâzûna mevkiinde karşılaştık. Abdullah'ın ordusunu kolayca dağıttım. Âsi Tlemsen emîri esir düştü. Huzuruma getirdiler. Hemen başını vurdurdum. Oğlu Muhammed'i hıl'atleyip Tlemsen beyi yaptım. 400 levendi yanına katıp Tlemsen'e gönderdim. Emîr Muhammed, babasının birikmiş vergi borcu olan 90.000 dukayı[*] 400 levendime teslim edip Cezâyir'e gönderdi. Tlemsenliler, yeni emîrlerinden gayetle memnundular.

Bu sıralarda leventlerim, İbnü'l-Kaadî'nin karındaşı oğlu olan Ferhad'ı yakalamışlar. Huzuruma getirdiler. Af diledi. Affettim. Kabîlesinin başına gitti. Oradan 20.000 duka gönderip bundan böyle sadık bir kulum olduğunu, amcasının isyanıyla hiçbir alâkası olmadığını bildirdi. Halbuki amcasının isyanına o da katılmıştı. Ferhad'la bir anlaşma yaptım. İznim olmadıkça Kabîliye dağlarından inmeyecek, her yıl Cezâyir'e 10.000 altın, 1.000 deve, 1.000 sığır, 2.000 koyun, 100 katır, 20 binek atı gönderecekti.

Cezâyir'e dönünce, donanmayı, küçük filolar halinde gazaya gönderdim. Cümlesinin başına Sinan Reis'i tâyin eyledim. Önce 6 parçalık bir filo gazadan döndü. Hayırlı gaza olacağını bir gece önceden rüyada görmüştüm. 6 teknem, 6 kâfir teknesini yedeğinde getiriyordu. Kâfir teknelerinden biri ağzına kadar barut, kurşun, gülle ve 60 adet tunç top yüklüydü. Buna gayetle sevindim. Çünkü cepaneye ziyade ihtiyacımız vardı. Topların her biri 18 ilâ 24 okka çekiyordu. İkinci kâfir teknesinden zift, katran, direk ve kereste, üçüncüsünden zeytin, zeytin yağı, peynir ve bal, dördüncüsünden şeker çıktı. Diğer ikisi de değerli mallarla doluydu. İlk filodan sonra diğer filolar da zengin ganimetle Cezâyir'e döndüler. 35 pare teknemden hiçbiri hasara uğramamıştı. Bunun için Tanrı'ya azîm şükürler eyledim.

İspanyol kâfiri, Cezâyir limanının 300 metre açığındaki kayalık üzerinde kudretli bir kale yapmıştı. «Penon» derlerdi. Bu kaleye birkaç yüz muhafızla birkaç top koymuşlardı. Kale kumandanı Don Martin de Vergas, yaşlı bir asılzade idi; eskiden namlı kaptanlardandı. İspanyol kâfiri buraya fazla asker yerleştiremezdi. Zira kayalık, bir avuç içi kadar yerdi. İçecek sularını bile Balear Adaları'ndan getirirlerdi. Eskiden İspanyol kâfiri buradan Cezâyir limanını topa tutar, Cezâyirliler'e istediğini yaptırırdı. Şimdi bizden korkularından böyle haltlar yiyemez olmuşlardı. Fakat gene de limanın ağzındaki bu kayalığı İspanyol'un elinde bırakmak tedbire uygun düzmezdi. Don Martin'e kaleyi teslim edip çekilip gitmesini teklif eyledim. Reddetti. Bunun üzerine bombardımana başladım. Toplarımız 20 gün geceli gündüzlü kaleye gülle attı. Nihayet kayalığa çıktım[*]. Don Martin, 700 askeriyle bir müddet döğüştükten sonra teslim oldu.

«KÂFİRİ TOPA KOYUP ATTIRDIM»

Böylece Penon elimize geçti. Vaktiyle İspanyollar, Cezâyir şehri camilerinde ezan okunurken, minarelere topla nişan alıp yıkarlardı. Bu işi sırf keyif için yaparlardı. Biz Cezâyir'e yerleşince bu eğlencelerinden vazgeçmişler ve buna gayetle üzülmüşlerdi. Nice minare yıkan ve nice müezzinin kellesini uçuran topçubaşıyı huzuruma getirttim:

— Bre kâfir, dedim; keskin nişancı imişsin. Bir gülle ile bir minare yıkarmışsın. Gör şimdi top atışı nasıl olurmuş!

Kâfiri bir topa koyup deryaya attırdım. Yardımcısı olan on adet topçunun da başını kestirdim. Diğerlerini zindana attırdım.

Bu belâlı kayalığın bizim için hiçbir lüzumu yoktu. Cezâyir mahzenlerindeki 30.000 kâfir esirini topladım. Kayalığı lâğım koyarak attırdıktan sonra, kayalıkla liman arasını taşla doldurttum. Limanın ağzına da çok büyük bir mendirek yaptırdım. Bu suretle Cezâyir, mahfuz, güzel bir liman oldu.

Penon kayalığındaki kalesini almam İspanya kıralı Karlos'u gayetle kızdırdı. Bu haberi getiren zabitin başını vurdurdu. Dedi ki:

— Kale almak, benim gibi, Gran Sen-

[*] 54 milyon TL.

[*] 2 mayıs 1529. Bu sırada Kanunî, Viyana seferine çıkmıştı, Edirne'deydi.

Brendizi'nin bir gravürü:
Boğaziçi'nden bir görünüş.
Fotoğraf: H. A. GÖKSOY

İbnü'l-Kaadî ile aralarında şiddetli savaşlar geçti.

yor[*] gibi büyük imparatorların işidir. Barbaros gibi derya hırsızı bir adam nasıl benim kalemi alır? Fransa Kıralı gibi bir hükümdarı esir edip Madrid zindanlarına atan ben, bu korsanla başa çıkamadım. Sebep, general ve amirallerimin gayretsizliğidir. Yüzümü kara ettiniz. Cümleniz huzurumdan defolun!

Eskiden beri âdetim, esir düşen kâfir zabitlerini, kaptanlarını, valilerini, rahiplerini, sanatkârlarını yanıma çağırıp onlarla konuşmaktı. Bir esiri sorguya çeker gibi değil, bir dostumla sohbet eder gibi konuşur, bu şekilde daha iyi malûmat alırdım. Bazan Avrupa'da bile kimsenin bilmediği saray esrarına dahi bu şekilde vâkıf olurdum. Gerçi Akdeniz ülkelerinin hepsinde casuslarım vardı. Fakat esirlerle konuşup malûmat almak, bazan daha faydalı olurdu. Kıral Karlos'un sözlerini de, böyle bir vesileyle öğrendim. Görüştüğüm İspanyol esiri, Kıral Karlos'un şimdi Barselona'da olduğunu, Ceneviz'e hareket etmeye karar verdiğini söyledi. Ceneviz Cumhuriyeti, Avrupa'nın birçok ülkesi gibi, Karlos Kıral'ın hükmündeydi. Karlos Kıral'ın büyük-amirali Andrea Doria, Cenevizli idi.

Penon kayalığının elimize düşmesinden ve derya ile bir edilmesinden haberi olmayan bir İspanyol filosu, kale için mühimmat getiriyordu. Kayalığı göremeyince, yanlış yere geldik sandılar. Bu zanlarını henüz tashih etmişlerdi ki gemilerim tarafından sarıldılar. Ağzına kadar cepane ve mühimmat dolu 9 İspanyol harp gemisi bütün Cezâyir halkının gözleri önünde 15 gemim tarafından zaptedildi. Bu uzun zaman için İspanyollar'a artık destursuz Cezâyir kıyılarına yaklaşamayacaklarını gösterir bir hâdise oldu. İspanyol gemicilerinin çoğu kılıçtan geçirilmişti. 355'i teslim olup Cezâyir mahzenlerine gönderildi.

Bu sıralarda büyük kaptanlarımdan Sinan Reis hastalandı. Bu yıl seferin idaresini Sinan'ın yerine Aydın Reis'e verdim. Aydın, derya işlerinde ve bahadırlıkta Sinan'dan da ileri bir gazi idi. Kendisini çağırdım. Dedim ki:

— Oğlum Aydın, bu yıl Batı Akdeniz'i sen gezeceksin. Sebte Boğazı'na dek gidecek, İspanyol kâfirine zinhar göz açtırmayacaksın. Dönüşte Endülüs kıyılarını tut. Gırnâta Dağları'na[*] sığınmış din kardeşlerimizden ne kadarını taşıyabilirsen gemilere doldur, sağlıcakla Cezâyir'e getir. Duam berekâtı seninle biledir. Tedbiri elden bırakma!

— Baş üstüne paşam, diyen Aydın, veda edip yanımdan ayrıldı. 10 pare tekneyle limandan çıktı. Septe Boğazı'nda[**] gezinirken beş pare kâfir teknesine rasladı. Dev gibi kadırgalardı. Büyük ceng oldu. Hepsi zaptedildi. Aydın, kadırgaların içlerine levent koyup Cezâyir'e gönderdi. Henüz sefere çıktığının on birinci günüydü kiğ bu beş parça ganimet kadırga lima-

[*] Avrupalılar'ın Türkiye hakanına verdikleri ad. «Büyük Türk» de derlerdi.

[*] Sierra Nevada Dağları ki, İspanya'nın en yüksek tepesi (3.481 metre) buradadır. İspanyol zulmünden kaçan İspanya Müslümanları'nın başlıca sığınaklarındandı.

[**] Cebelitârık Boğazı ki, Akdeniz ile Atlas Okyanusu'nu birleştirir. Cezâyir şehrinin 750 km. güneybatısındadır.

İspanyollar'a karşı büyük zaferler kazandılar.

na girdi. Çok sevindim. Çünkü gayetle güzel harp tekneleriydi. Diğer taraftan Aydın, seferine devam ediyor, Güney İspanya kıyılarındaki bütün şehirleri ve kasabaları dolaşıyor, topa tutuyor, ganimet ve esir alıyor, bulabildiği Müslüman'ı kurtarıp filosuna yüklüyordu. Gemilerde artık Müslüman mültecilerden iğne atacak yer kalmamıştı.

İspanya kıralı Karlos, Aydın Reis'in binlerce Endülüslü'yü gemisine aldığını duyunca, en büyük amirallerinden «Portondo» nam kâfiri, Reis'in yolunu kesmeye memur etti. Portondo bu işe muvaffak olursa, 10.000 duka mâkâfat alacaktı. İspanya kıyılarında bir yerde Portondo, üstün filosuyla Aydın Reis'in filosunu bastı. Reis, yanında bulunan büyük denizcilerden Kazdağı Sâlih Reis'le tanıştıktan sonra, iyi muharebe edebilmek ve manevra yapabilmek için, Endülüslü muhacirleri kıyıya çıkarttı. İspanyollar'ın işini bitirince gelip kendilerini alacağını söyledi ama, zavallı Endülüslüler'in akılları başlarından gideyazdı. Zaten çoğu kadın ve çocuktu. Feryat ve figan içinde ağlaşıp çığrışmaya başladılar. Gemilerden inmek istemediler. Aydın ve Sâlih Reisler, zorla çıkarttılar. Zira bir teknede gayri muharip efrat, hele kadın ve çocuk bulunursa âkıbet yamandır, muharebe iyi netice vermez.

Amiral Portondo çok yaklaşmıştı. Aydın ve Sâlih, hızla düşmanın üzerine gittiler. Büyük cenk oldu. Dev gibi 7 İspanyol kadırgası zaptedildi. Gayetle zalim bir kâfir olan ve Müslümanlar'a yapmadığını bırakmayan Portondo ve bütün kaptanları öldüler. Böylece Hıristiyanlar'ın «Şeytandöven», Türkler'in alay olsun diye «Kâfirdöven» dedikleri Aydın Reis, tilkiyi yuvasından çıkartacak derecede ince zekâsıyla meşhur olan Sâlih Reis'in yardımıyla, büyük bir zafer kazandı. 375 kâfir esir alındı. Gerisi kâmilen kılıçtan geçirildi. Müslüman forsalar kurtarıldı. Kıyıda heyecanla deniz cengini seyreden Endülüslüler tekrar gemilere alındı. Bu minval üzere donanma, Cezâyir'e vardı.

Aydın gelip elimi öptü. Kendisini bu sıralarda vefat eden eski yoldaşım Sinan Reis'in yerine donanma kumandanı yaptım. Sâlih Reis de onun muavini oldu. Aydın'ı, İstanbul'a göndermeye karar verdim. Zaten gençliğinde İstanbul'da donanmada kaptandı. Sultan Bâyezid Han Cennetmekân onu, mütehassıs olarak Mısır Memlûk Sultanı'nın hizmetine göndermişti. Aydın, Mısır'dan Cezâyir'e gelmiş, ağam Oruç'un maiyetine girmişti.

İstanbul'a gitmek üzere on pare kadırga hazırlattım. Hepsini gelin gibi donattım. Her teknede 200 levend vardı. Forsaları en güçlülerinden seçtim. 300 esir seçtim. Bunları Aydın, hakanımız Cihan Sultanı Süleyman Han'a takdim edecekti. Kadırgaların seren direklerini baştan başa gerçek Venedik altın yaldızıyla kaplattım ki, güneş vurdukça görünen haşmetleri, tavsif edilemezdi. Çok uzak mesafeden parıltıları seçiliyordu. Bütün reisler gelip elimi öptüler. Sonra top atarak Cezâyir limanından çıktılar.

Gelecek Sayımızda:
AYDIN REİS İSTANBUL'DA

Mayola

Çeviren: Eser Tutel

Deniz Banyoları

ın 135 Yıllık Gelişmesi ve

1900 yılında çorapsız giyilen bu mayo, plâj kıyafetlerinde ihtilâl yapmıştı. Bugünün sexkinisi bile o derece şaşkınlık uyandırmıyor.

BUGÜN, bütün dünyada, yaz aylarının rakîpsiz eğlenme ve dinlenme vesilesi olan deniz banyolarının yüzyılı biraz aşan bir tarihi var. Bu kadar kısa zamanda, böylesine yaygın bir eğlenceye daha raslanmamıştır, diyebiliriz. Çünkü ilk defa Fransa'da başlayan deniz banyoları yüzyıl içinde bütün dünyaya ve her çeşit tabakaya yayılmış, yaz aylarının başlıca eğlencesi haline gelmiştir.

En müşkülpesent doktorlar bile bugün, hastalarına deniz ve güneş banyolarını çekinmeden tavsiye ediyorlar. Halbuki eskiden denize ancak bazı hastalıkları tedavi etmek maksadıyla girilirdi. Bu hastalıkların başında kuduz gelirdi. Eskiden Fransa'da kuduz bir köpek tarafından ısırılan birinin, en kısa zamanda denize sokulmamışsa, kudurup öleceğine muhakkak nazarıyla bakılırdı. Köpeğin kuduz olduğu anlaşılmışsa, ısırılan kimse hemen yakalanır, elleri, ayakları tor-top bağlanarak ite kaka zorla denize sokulurdu. Paris gibi, denizle ilgisi olmayan büyük şehirlerdekiler ise hemen bir posta arabasına bindirilir ve Le Havre limanı yakınlarındaki Dieppe şehrine götürülürdü. Orada denize sokulan kimse «bir dua süresi boyunca» suyun içinde tutulur, böylece kuduzdan kurtulacağına inanılırdı. Ne kadar çok denize sokulursa, hastanın kuduzdan o kadar çabuk ve kesinlikle kurtulacağı sanılırdı.

Fransızlar'ın ünlü ansiklopedilerinden Akademi Sözlüğü'nün 1718 tarihli baskısında, Deniz Banyosu maddesinde şu satırlara raslanır: «Kuduz bir köpek tarafından ısırılan kimseyi tedavi etmek için en etkili usuldür.»

Bugün yeryüzünün en güzel ve en büyük deniz tesislerinin bulunduğu Dieppe kasabasının kıyıları eskiden bir çeşit kuduz tedavi merkeziydi. Gün geçmezdi ki, oraya kuduz köpek tarafından ısırılmış bir hasta getirilmesin! Tabiî bu arada Paris gibi büyük şehirlerde oturan zenginler de gelmez değillerdi. Ama sandığınız gibi denize girip güneş banyosu yapmak için değil; sadece deniz havası alarak ciğerlerini açmak, bir de taze balık ve istakoz yemek için...

Başlangıçta erkekler, yalnız gittikleri Dieppe ve benzeri kasabalara, sonraları eşlerini de götürmeye başladılar. Karı-koca el ele tutuşup, büyük bir hayranlık içinde denizin uçsuz bucaksız manzarasını seyrederler, sonra da iskarpinlerini çıkartarak ayaklarını suya sokarlardı.

SİLİNDİR ŞAPKALI DENİZ KIYAFETİ VE İLK MAYOLAR

Fransa'da, XVIII. Louis devrinden kalma bazı resimlerde ayakkabılarını çıkartıp, paçalarını sıvamış bir halde, başlarında silindir şapkayla denize giren er-

1911 yılında bir plâj manzarası. Günümüzün bikini mayolu güzeli bu plâjda boy gösterse, her halde uzaydan gelmiş bir yaratık sanılırdı.

kekler görülür. Bu resimlerde, erkeklerin yüz ifadeleri son derece ciddidir. Yüzlerinden denize hoşça vakit geçirip eğlenmeye gittiklerine inanmak epey zordur.

İlk mayolara 1820-1830 yılları arasında rastlıyoruz. O sıralarda sayıları bir hayli çoğalmış olan moda mağazaları, halkın denize girmeye başladığını göz önünde bulundurarak, mayo diyebileceğimiz bir çeşit deniz kıyafetini piyasaya çıkardılar. 1818'de Dieppe'te kadınların serjden eteklik, taftadan, kabarık bir çeşit başlık ile denize girmeleri moda olmuştu. İki yıl kadar sonra da Kuzey Fransa kıyılarında, özellikle Caen'de, kadınlar siyah merinos kumaşından bol paçalı bir pantolon, üzerlerine de aynı kumaştan bolca bir gömlek giyerek denize girmeye başladılar. Muslin, ıslanınca vücudun şeklini ortaya çıkardığı için bu kumaştan yapılmış bir kıyafetle denize girenler kimine göre yüz kızartıcı, kimine göre de komik bazı sahnelere sebebiyet veriyorlardı. Ama başlarında taftadan başlıkla ve uzun kollu gömleklerle denize girmenin hareketleri zorlaştırdığını fark etmiş olacaklar ki bundan vazgeçtiler. «Çıplak kolları ve açık başlarıyla deniz banyosu yapmaya gelen Parisli genç ve

güzel kadınlar birer deniz kızını andırıyorlardı,» diyenlerin bugünkü deniz kıyafetini görseler, bu kadar cömert konuşmayacakları meydandaydı.

MÜTECESSİS BAKIŞLAR KARŞISINDA...

Denize girenlerin çoğaldığı ve deniz banyolarının bir moda haline geldiği yıllarda, kumsalların etrafı daima bir meraklı kitlesi tarafından çevriliyordu. Meraklı bakışlar karşısında suya girip çıkmak, buz gibi suyun değmesiyle neşe çığlıkları atarak kendini denizin dalgaları arasına fırlatmak şüphesiz pek kolay değildi. Bunun için kadınlar zaten kat kat olan elbiselerinin altına, ayrıca bir de yün gömlek giymek zorunda kaldılar. Elbiseler ıslansa bile, kalın ten fanilâsı, kumaşların vücuda yapışmasına bir dereceye kadar engel oluyordu. Kaldı ki kumaşlar da ekseri koyu renkli olanlar arasından seçiliyordu.

Dieppe'in tanınmış şahsiyetlerinden Kont Rodolphe Apponyi, 1828 yılında kaleme aldığı bir makalede, «Kadınların deniz banyosu yaparken giydikleri kıyafet hiç de zarafetlerine yakışmıyor,» diye yazıyordu. «Üzerlerindeki kalın yünlüden gömlekle, aynı kumaştan bol paçalı uzun pantolonları, hele başlarındaki taftadan başlıklarıyla gerçekten pek komik oluyorlar...»

Kıral Louis-Philippe devrinden itibaren plâjlar eskisine göre daha kalabalıklaşmaya başladı. Lokomotif icat edilmiş, tren gün geçtikçe büyük önem kazanmaya başlamıştı. Eskiden posta arabasıyla günlerce süren yolculuk, lüks vagonlarda hem daha kısa zamanda, hem de daha kolay şartlar altında yapılıyordu. Artık Paris'ten trene binip de deniz kenarında birkaç gün geçirmek için Dieppe'e gidenlerin sayısı eskisine nazaran daha fazlalaşmıştı.

Moda evleri bunu göz önünde bulundurarak yeni tip mayolar hazırladılar ve bunları düğmeler ve dantellerle süslediler. 1837'de Paris'te yayınlanan «Petit Courrier des Dames» adlı derginin bir yazarı bir makalesinde mayolardan şu şekilde bahsediyordu:

«Ah, şu kadınlar! Her şey gibi mayoları da modaya uydurdular. Birinin giydiği mayonun benzerini bir başkası giymiyor... Üzeri, kenarları en pahalı dantellerle süslü muslinden deniz kıyafetleri içinde Parisli kadınlara hayran olmamak gerçekten imkânsız. Başkent'ten kalkıp Dieppe'e gelen kadınlar, beraberlerinde çeşit çeşit deniz

Yukarıdaki gravür 1850 yılında Fransa'daki Dieppe plâjını tesbit ediyor. Aşağıda: 1830 yılının son mayosu.

kıyafeti getiriyorlar. Organdiden, muslinden, daha birçok pahalı ve güzel kumaşlardan yapılmış mayolarından başka, hasırdan örülmüş incecik şapkalar, yüksek ökçeli botlar ve daha bin türlü şey var yanlarında... Evet... Parisli kadınlar her yerde olduğu gibi güzelliklerini ve zarafetlerini burada da ortaya koyuyorlar.»

SEYYAR PLÂJ KABİNELERİ

O yıllarda bugünkü gibi plâj tesisleri mevcut olmadığından denize gireceklerin, — hele kadınların — soyunup giyinmeleri gerçekten halledilmesi güç bir meseleydi. Deniz kıyısına gidenler orada bu iş için özel olarak yapılmış seyyar kulübelerden kiralarlardı. Seyyar kulübe dediğimiz, aslında tek at tarafından çekilen, etrafı ve üzeri tahta kaplı bir çeşit arabaydı. Arabacı atın başından tutarak arabayı deniz kenarına kadar getirir, hattâ sığ yerlerde sular atın karnına gelecek kadar da denizin içinde ilerlerdi. Böylece deniz banyosu yapmak isteyenler kumlar üzerinde fazla yürümeden, arabadan sarktıkları gibi sulara atlayıverirlerdi.

Başlarında bereleri, bellerinde kuşakları, dizlerinin hemen altına kadar uzanan pantolonlarıyla bu yüzyılın başlarındaki kadınların deniz kıyafeti, bugünkü görüşümüze göre gerçekten çok komikti. Genç kızlar ve kadınlar sığ suda kollarını açıp birbirlerinin ellerinden tutarlar, neşeyle şarkı söyleyerek döner, çeşitli oyunlar oynarlardı.

1900 yılında denize girmek isteyen her kadın vücudunu tamamen kaplayan üzeri kırmalı, tercihen koyu renk, veya siyah bir mayo ile, aynı renkten uzun bir çorapla ayakkabı giymek zorundaydı. O sıralarda en ileri görüşlü kimseler bile yakın bir gelecekte kadınların denize girerken kollarını, bacaklarını, hattâ vücudun büyük bir kısmını tamamen açıkta bırakan iki parçalı mayolar giyeceklerini akıllarından bile geçiremezdi.

DEĞİŞME HAREKETİNİN ÖNCÜSÜ

Kadın mayolarının üzerindeki lüzumsuz fazlalıkları kaldırıp, tek parçalı mayoyu Avustralyalı kadın yüzücü Annette Kellerman yaptı. Kellerman vücudu iyice saran, eskilerine nazaran oldukça sade bir mayo yaptı ve bunu giyerek denize girdi. Bütün erkeklerin şaşkınlık, kadınlarının ise dehşet dolu nazarları karşısında denize girdiği zaman yıllardan 1910'du.

Ama gene de denize girerken ayakkabılarını ve çoraplarını çıkartabilenler, ancak çok cesur kadınlar oluyordu. Yaz günü yünlü mayoyla denize girmek epey sıkıntılı olduğundan mayo imalâtçıları yünlüler yerine ince basmaları tercih etmeye başladılar. Birinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği yıllarda mayolar daralmasına epey daralmıştı, ama boyları gene eskisi gibi uzundu ve altına çorap giymek mecburiyeti var-

Deniz banyolarının revaç bulduğu sırada Fransa'da seyyar plâj kabinleri.

dı. Avustralyalı kadın yüzücü Annette Kellerman mayonun altına sıkı bir korse giymeyi icat edince bu moda da daha öncekiler gibi çabucak yayılıverdi. Artık denize giren hiçbir kadın korse giymeden edemez oldu.

1920 yılında, vücuda sımsıkı örülmüş mayolarla yepyeni bir çığır açıldı. Bu yeni mayoların yakası bir hayli açıktı; fakat gene de uzun çorap âdetinden vazgeçilmemişti. Kadınların çorap giymekten vazgeçmeleri için dört yıl kadar daha beklemek gerekti. Fakat gene mayolar tek parçalıydı ve mayoların paçaları diz kapağına dört parmak kalıncaya kadar iniyordu.

Fakat ne var ki kadınlar denize artık el ele tutuşup döne döne şarkı söylemek için değil de, yüzmek için gitmeye başlamışlardı. Onlar da artık erkekler gibi spor yapıyor, yüzme yarışlarına katılabiliyorlardı. Bu da, mayoların biraz daha açılmasına ve yüzmeye müsaade edecek şekilde daha kısa ve daha açık yapılmasına imkân verdi.

EN UCUZ EĞLENCE: DENİZE GİRME

Amerika'da iktisadî krizin başlamasıyla birlikte çıplaklığa da epey rağbet arttı. Ama ne var ki, kadınlarla erkeklerin mayoları birbirinden pek de farklı değildi. Amerika'da yalnız kriz devrinde 12 milyon mayo satıldı. Halk, denize girmenin en ucuz eğlence olduğunu fark etmişti. Başta New York olmak üzere birçok şehirlerde plâjlar gözle fark edilecek şekilde kalabalıklaştı. Brooklyn gibi çoğunlukla fakirlerin oturduğu semtlerden tramvaya, araba vapuruna, daha başka vasıtalara binerek plâjlara akın eden işçi, amele gibi dar gelirliler, sırtlarına evde yapma mayolarını geçirdikleri gibi, denize giriyor, beraberlerinde getirdikleri soğuk yiyecekleri yiyor, çocukları kumdan kuleler, evler yaparak oynarken, kendileri de gölgelik, serince bir yerde kestiriyordu.

1926 yılında Gertrude Ederk, Manş'ı geçeceği zaman, iki parçalı, oldukça açık bir mayo giyince, kelimenin tam mânasıyla yer yerinden oynadı. Kadın yüzücü, bu mayoyu gerçi kolay yüzebilmek için seçmişti ama, öteki kadınlar da yüzmesini ister bilsin, ister bilmesinler hemen onu taklit ederek kendilerine iki parçalı mayolar dikmeye başladılar.

GÖĞÜSLERİN AÇILMASI EPEY SÜRDÜ

Açık sırtlı, tek parçalı mayolar 1932 yıllarında pek revaçtaydı. Ama ne var ki bacakların tamamen açıkta bırakılmış olmasına rağmen kadınlar, göğüslerini açmakta pek cüretkâr davranmıyorlardı. Şöyle hemen her tarafı açık (yani bugün kapalı saydığımız) mayolar Amerika'ya Fransa'dan geçti. Bu mayoları ilk defa vitrinlerinde teşhir eden mağazaların önünde biriken erkekleri ancak polis kuvvetiyle dağıtabildiler.

İkinci Dünya Savaşı sırasında mayolar, özellikle kadın mayoları baş döndürücü bir hızla açılmaya başladı. O kadar ki 1942 yılında, alt kısmı şort biçiminde, üstü de geniş kenarlı bir sutyeni andıran mayolar tereddütsüz mecmua kapaklarında bile yer almaya başladı. Eğer yirmi yıl kadar daha önce bu mayolardan bir giyen olsa, polis tarafından tevkif edileceği şüphesizdi.

VAR İLE YOK ARASI MAYOLAR

Günümüzün bikinileri, monokileri, hattâ sexykinileri, mutaassıp halk arasında, bacakları ve göğsün üst kısmını açıkta bırakan ilk mayolar kadar bile dehşetle karşılanmadı. Bundan sonra daha ne kadar küçüleceğini şimdilik kimse bilmiyor. Bazı moda ressamları bu hususta: «Artık kesecek parça kalmadığı için daha açılacağına pek ihtimal veremiyoruz,» diyorlar.

Günümüzün bikinilerini dikenli tele benzetenler de yok değil. Onlara göre bikini mayolar bir araziyi çeviren dikenli telden farksız. Çünkü hem araziyi muhafaza ediyor, üstelik de görüşe engel olmuyor.

ERMENİ MESELESİ

Son aylarda çeşitli menfi propagandalara âlet edilen Ermeni meselesinin iç yüzü

Yazan: Erdoğan Arıpınar

650 yıl, Osmanlı topraklarında yaşayarak tamamen Osmanlı olan Ermeni adındaki bu Hıristiyan topluluktan bütün Türk tarihçileri (Millet-i Sâdıka) olarak bahsederler. Ermeniler Türk toplumu içinde kendilerini hiç yabancı hissetmemişler, onlara bu hissi verdirecek hiçbir olay vukua gelmemiş, devletin her kademesinde görev almışlar, içlerinden edebiyatçılar, müzisyenler, mimarlar, idare ve tıp adamları çıkmıştır.

Türk topraklarında Ermeni meselesinin doğuşu 3 mart 1878 tarihini taşıyan Ayastafanos antlaşması ile başlar. Osmanlı ordularının yenilgisi üzerine İstanbul kapılarına kadar gelebilme şansını bulan Grandük Nikola'dan faydalanmayı uman Ermeni Patriği Narses, bir heyetle, Rus Prensini karşılamaya koşmuş; o güne kadar hiç bahsedilmeyen «Ermeni İstekleri»nin yerine getirilmesini talep etmişti. Aslında bunları gerektirecek en ufak bir hâdise yoktu.

3 mart 1878'de imzalanan Ayastafanos antlaşmasının 16. maddesinde, bilâhara 13 temmuz 1878'de imzalanan Berlin antlaşmasının 61. maddesinde Ermeniler'in yaşadıkları vilâyetlerde ıslahat yapılması, Müslüman halka karşı müdafaa edilmeleri kayıtları vardı. Osmanlı Devleti iç işlerine ve bilhassa içteki Hıristiyan tebaaya yabancıların karışmasına karşı idi. Sırf bu istekleri susturmak için İngiltere ile 4 haziran 1878'de imzaladığı Kıbrıs antlaşmasının 4. maddesinde ıslahat hareketinden bahsetti.

Ruslar'ın gayesi ise, Ermeni hükümranlığı değil, bu perde arkasından, yavaş yavaş nüfuzu altına giren Kuzey Kafkasya ve Doğu Anadolu topraklarında yaşayan Ermeniler'i Ruslaştırmak, Ortodokslaştırmak idi. 650 yıldır millî dillerini kaybetmeyen, millî mezheplerini devam ettiren Ermeniler'i böyle bir tehlike beklemekteydi.

Berlin antlaşmasından hemen sonra Ermeni milliyetçiler, İsviçre'de **çan sesleri** anlamına gelen **Hınçak** komitesini kurdular, beş-altı ay sonra da komiteyi İngiltere'ye taşıdılar. İngiltere'nin bu konuda görüşü önceleri kışkırtmaktan çok, idare etmek; zaten olmayan bir «Ermeni Meselesi»ni ortaya çıkartmamak idi. Fakat 1880'de İngiliz seçimlerini Liberal Parti kazanıp William Ewart Gladstone iş başına geçince, İngiltere'nin tutumu da değişti. Ruslar'a

Propaganda vesikası: Ermeni hayallerini açıklayan bu harita, Beyrut'taki bir nümayiş sırasında dağıtılmıştır.

düşman olan Hınçaklar, Rus emellerinden de (İngiltere'nin desteği ile) faydalanmaya kalkıştılar. Böylece ilk hayalî Ermenistan kuruldu. Bu hayalî ülkenin hudutları içine, Osmanlı idarî teşkilâtında Altı Vilâyet (Vilâyât-ı Sitte) adı verilen Erzurum, Van, Diyarbekir, Sıvas, Bitlis bölgesi giriyor, bu mıntakanın sınırları içinde bugünkü Erzincan, Van, Hakâri, Erzurum, Ağrı, Muş, Bitlis, Siirt, Elâzığ, Mardin, Diyarbakır, Bingöl, Malatya, Amasya, Sıvas, Tokat ve Giresun ve Ordu'nun bir kısmı bulunuyordu. Hınçak komitesi çabuk teşkilâtlandı. İstanbul'da, Haleb'de, İzmir'de şubeler açtı ve her yoldan tethişe başladı.

ERMENİLER BİRBİRİNE DÜŞÜYOR

Türk topraklarında ilk Ermeni olayı 1893 yılında Van gölünün batısında Muş ve Diyarbakır ovaları arasındaki Sasun kasabasında vukua geldi. Muş valiliğine İstanbul'dan gelen bir yazıda vilâyet gelirinin fazlasından 500 liranın yollanması talep edilmişti. Vali bunu bölgeye koyacağı yeni bir vergi ile halletmek istedi. Bu karara Sasun bölgesi Ermeni köyleri itiraz ettiler. Bâb-ı Âlî'ye telgrafla müracaat ettiler. Hükümet valiye vergi alınmaması için emir verdi. Kültürsüz ve inatçı bir kişi olan vali buna kızıp civar Müslüman köylerin Ermeniler'le arasını açmaya çalıştı. Hınçak ve Taşnak komiteleri bunu ganimet sayıp Ermeni köylerine (Türkler yapıyormuş hissi vererek) baskınlar yapıp katliâma başladılar. Olay yerine hükümet askerî birlik sevk etmek zorunda kaldı. İsyan bastırıldı, vali azledildi. Fakat: Hınçak ve Taşnak teşkilâtı olayı Avrupa halk oyuna «Türkler Hıristiyanlar'a cihat açtı» şeklinde yaydılar. Osmanlı Devleti yabancı müdahale olmasın diye bir tahkik heyeti kurdu, fakat bu heyete Fransız, İngiliz ve Rus delegelerini de almak zorunda kaldı.

DÜRÜST BİR DİPLOMAT

Heyette Fransa'yı temsil eden dış işleri bakanı Gabriel Hanotaux Muş'taki tetkiklerinin sonucunu büyük bir açık gönüllülükle yazdı. Bir Ermeni meselesinin var olmadığını, bunu, Berlin antlaşmasının sunî olarak yarattığını belirtti. II. Abdülhamid bu doğru sözlü delegeyi murassa imtiyaz nişanı ile taltif etti.

Ayastefanos (Yeşilköy)ta General İgnatiyef'in; sulh antlaşmasını Grandük Nikola'ya getirişi.

İngiliz delegesi Lord Salisbury ise bu açıklamaya karşı ateş püskürdü.

Mayıs 1895'te üç devlet Bâb-ı Âlî'ye bir muhtıra verdiler. Bunda Berlin antlaşmasının tatbiki, Doğu illerine beşer yıl müddetle valiler tâyini, yerli belediye meclisleri kurulması, bu tâyinler yapılırken üç devletten fikir alınması vs. hususlar yer alıyordu. Osmanlı Devleti İngiltere'nin donanma taarruzu tehdidine rağmen 3 haziran 1895'te bu istekleri toptan reddetti. II. Abdülhamid ıslahata taraftar görünen Sadrâzam Cevad Paşa'nın ısrar etmesi üzerine de 11 haziran 1895'te Küçük Said Paşa'yı sadrâzam yaptı.

ERMENİ VAKASI

Muhtıranın reddi üzerine Ermeni Patriği İzmirliyan İstanbul'daki Ermeniler'i 30 eylül 1895 pazartesi günü ayaklandırdı. Yüzlerce Ermeni Bâb-ı Âlî'ye doğru yürüyüşe geçtiler. Önlerine çıkan bir subayı da öldürdüler. Olaya ilk defa asker, sonra zaptiye müdahale etti. Ermeniler silâh gücü ile dağıtıldılar. Fakat 9 ekime kadar tecavüzlere devam ettiler. Sivil halktan, zaptiyeden ve tecavüzde bulunan Ermeniler'den ölenler oldu.

8 ekim 1895 günü de Trabzon'da ufak çapta bir Ermeni hareketi olduysa da bastırıldı.

Bu ayaklanmada gerekli tedbiri almayan Sadrâzam Mehmed Said Paşa azledildi. Yerine, 1 ekim 1895'te İngiltere'ye meyliyle tanınan Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa tâyin edildi. Kâmil Paşa'nın padişahın yetkilerini kısıcı mahiyette olan ve Fransız sefirinin fikrini aldığını belirterek sunduğu lâyihayı padişah beğenmedi ve 7 kasım 1895'te Halil Rıfat Paşa sadarete tâyin edildi.

BANKA VAKASI

İstanbul'da Ermeniler'in çıkardıkları ikinci olaya tarihçiler **Banka Vakası** derler. İlkinden on ay kadar sonra meydana gelen hâdise 26 ağustos 1896 günü Osmanlı Bankası'nda vukua geldi. Ermeni Patriği Mıgırdıç İzmirliyan tahrik edici davranışlarından ötürü azledilip yerine Bartelomeo adlı bir rahip atanmıştı. Bunu bahane eden komitacılar halkı kışkırttılar. Komitacılar iş vakti Osmanlı Bankası'na teker teker sızdılar, sonra etrafa ateş etmeye ve saldırmaya başladılar. Ermeni dilekleri yerine getirilmediği takdirde bankayı havaya uçuracaklarını beyan eden mütecavizlerin yakalanması çok sürmedi. Bu sırada bir grup da bombalarla Bâb-ı Âlî'ye taarruza ve Sadrâzam Halil Rıfat Paşa'yı öldürmeye teşebbüs etmişti. Türk ve Müslüman halka da taarruz cüretini gösteren mütecavizlere halk mukabelede bulunmaya başladı. İstanbul bir harp meydanına döndü. Cuma selâmlığına giden birliğe atılan bomba büyük kayıplara sebebiyet verdi. İnzibat kuvvetleri olayı bastırınca Avrupa'dan sırf bu iş için gelen komitacılar bir Fransız vapuru ile firar ettiler.

Troşak-Taşnak Cemiyeti bu olaydan sonra 7 maddelik bir bildiri yayınlayarak Ermenistan adını verdikleri bölgede muhtar bir idare istediler. İngiltere, Rusya ve Fransa'nın desteği ile buna katıldıysa da Osmanlı hükümeti genel af ilân edilmesini, bu bölgeye Hıristiyan vali veya mutasarrıf tâyini, bir genel müfettiş gönderilmesini öngören kararname ile yetindi. II. Abdülhamid bu kararı da uygulamadı.

İLK NETİCELER

Ermeni meselesini güden her iki ülke de daha ziyade kendi çıkarları için gayret ediyorlardı. İngiltere'

nin de, Rusya'nın da gayesi Trabzon vasıtasıyla batıyı doğuya bağlayan ticaret yoluydu. Rusya, Ermeniler'i kendi kültürü içinde eritmek ve Ortodokslaştırmak, İngiltere ise ortaya attığı bir Protestanlık olayı ile Ermeniler'i millî mezheplerinden ayırmak yolunu tutmuştu. (Bu iki davranışta da kısmen muvaffak olunmuştur. Bugün dünyada yaşayan Ermeniler'in ancak 1.828.000'i millî Ermeni mezhebi olan Gregoryan kilisesine bağlıdır.)

Bu davranışlar 6,5 asırdır yan yana kardeşçe yaşayan iki toplumun Türkler ve Ermeniler'in arasında düşmanlık tohumları ekmekten başka bir işe yaramamıştır.

PADİŞAHA SUİKAST

Ermeni problemi dokuz yıl içinde daha da gelişmiş, ilk hürriyet hareketleri ile biraz perdelenmiş, 21 temmuz 1905 cuma günü cereyan eden suikast olayı ile yeniden sahneye çıkmıştır.

İstanbul'da Singer şirketinde çalışan bir Belçikalı anarşistin hazırladığı plâna göre Avrupa'dan gelen Taşnak komitesi idare heyeti üyelerinden Hristofor Mikaeliyan (diğer adı Samoil Kayın) adlı bir Rus Ermenisi ile kızı Robina ve bir de Rus Ermenisi özel bir araba yaptırmış ve içine 20 kiloya yakın çelik parçaları ve patlayıcı bir madde koymuşlar; Yıldız'a giderek cuma selâmlığında Hamidiye Camii'nin kapısına yanaşmışlardır. Üç defa tecrübe edilen plân 21 temmuz cuma günü tam tatbik edilmiş, Sultan Abdülhamid'in çıkış vaktine göre bomba ayarlanmıştır. Fakat padişah koridorda Şeyhulislâm Cemâleddin Efendi'ye iltifat etmek için biraz kalınca bomba patlamıştır.

Bu olayda 26 kişi ölmüş, 58 kişi yaralanmıştır. Yapılan tahkikat sonunda diğerleri kaçtığından, Belçikalı yakalanmış ve olay meydana çıkarılmıştır.

Suikast komitesinin plânına göre; padişah öldürüldükten sonra Osmanlı Bankası, Galata Köprüsü, Bâb-ı Âlî havaya uçurulacak, çıkacak kargaşalık üzerine davet edilecek İngiliz ve Rus orduları Ermeniler'in emellerini tahakkuk ettirecekti. Olayı mütaakıp yapılan aramada bütün kiliselerin birer cephanelik haline getirildiği tesbit edildi. Pek çok tevkif yapıldı.

ADANA'DAKİ ERMENİ VAKASI

Haçlı seferlerinden sonra Ortaçağ'da ortaya çıkan Kilikya Ermeni Krallığı 1375'te Memlûk Türkleri tarafından ortadan kaldırılmıştı. Bu olaydan 534 yıl sonra İttihat ve Terakki Partisi'nin kuruluş sırasında temasta bulunduğu Taşnak komitesi Adana'da bu krallığı yeniden kurmak hayaline kapıldı. 31 Mart Vakası'ndan bir gün sonra 14 nisan 1909'da Adana Ermeni piskoposu Muşeg Meşrutiyet'in ilânından faydalanarak silâh ithal edip donattığı Ermeniler'i ayaklanmaya teşvik etti. Çeteler halindeki silâhlı Ermeni grupları Türk mahallelerini yakmaya, rasgeldiklerini öldürmeye ve işkence etmeye başladılar. Bunun üzerine yerli Türk halkı savunmaya başladı. 25 nisanda Adana'da Ermeniler tekrar taarruza geçince halk sert şekilde karşı koyup mütecavizleri püskürttü. İki taraftan da çok ölenler oldu. Piskopos Muşeg İskenderiye'ye kaçtı. Olay gene dışarıya «Türkler katle başladılar» şeklinde aksedince, İttihat ve Terakki'nin gösterişçi ve Taşnaklar'a evvelce ümit veren hükümeti harp divanı kurup işi örtbas etmek için 50 mâsum Türk'ü ve arada 3 Ermeni'yi idama mahkûm etti.

ISLAHAT MUKAVELENAMESİ

Ermeni komitacılar Osmanlı topraklarında yıllardır rahat yaşayan Ermeni tebaayı kan dökmeye zorlayadursunlar Rusya yılda bir, iki defa Berlin antlaşmasının 61. maddesini ileri sürmekteydi. Bâb-ı Âlî'nin buhranlı günleri arasında yapılan bu tazyik neticesini verdi. 8 şubat 1914'te Sadrâzam Said Halim Paşa'nın Yeniköy'deki yalısında (Doğu İllerinin Yabancı Müfettişler Tarafından Islahını Öngören) bir mukavelename imzalandı. Fakat I. Cihan Harbi'nin çıkması bu anlaşmanın tatbikine mâni oldu.

SEVKİYAT KANUNU NİÇİN ÇIKTI?

31 ekim 1914'te Rus orduları Doğubayazıt'ın kuzeyinden sınırı geçerek ilerlemeye başladılar. Bunda

Grandük Nikola, Ayastefanos'ta Arakel Dadyan adlı bir Ermeni'ye ait olan bu evde kalmıştı.

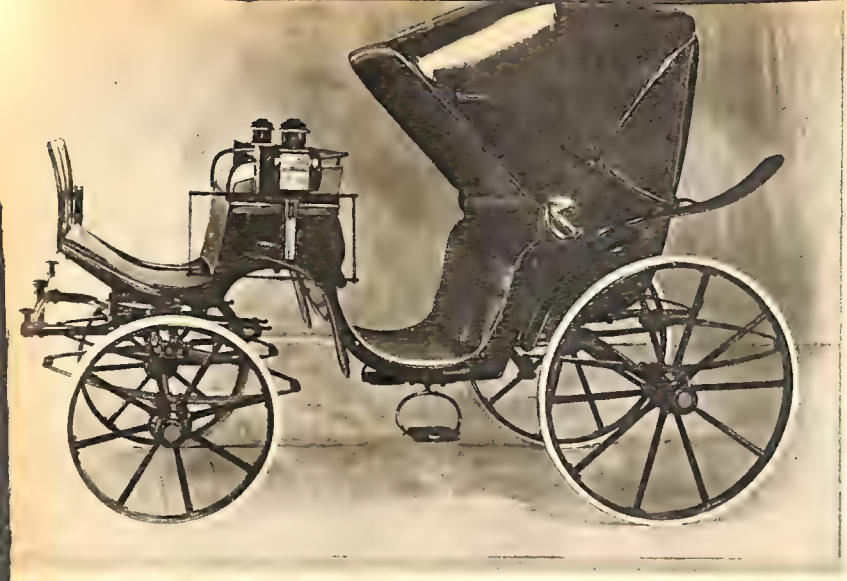

Sultan Abdülhamid'e yapılan suikastte, patlayıcı maddeler bu arabaya doldurulmuştu.

yerli Ermeniler'in rolü çok büyüktü. 6,5 asır Osmanlı topraklarında yaşayan bu topluluk Türk ordularını arkadan vurarak, Rus ordularına kılavuzluk ederek, casusluk ederek ve yerli Türk ve Müslüman halka akla gelmedik işkencelerde ve saldırılarda bulunarak Türk ordularını kendi topraklarında müşkül vaziyetlere sokuyor ve batıya yürüyen büyük Türk göçüne sebep oluyorlardı.

Bu olaylar üzerine mayıs 1915'te **Sevkiyat** veya **Tehcir Kanunu** adı verilen (ve şimdi mâsum insanlar pozunda, bu kanunun 50. yıl dönümünü anan Ermeni toplulukların, zarar veremeyecekleri bölgelere naklini öngören) kanun çıkarıldı.

Sarıkamış'a kadar sokulan Rus orduları işgal ettikleri Türk topraklarında idareyi Ermeniler'e vermişlerdir. Her ilin özel tarihinde bu günler utanılacak katliâm ve feci olaylarla doludur. 11 ocakta 1916'da Köprüköy üzerinden taarruza geçen Rus orduları; Türk orduları karşısında yerli sabotajlarla da ilerleme imkânı buldular. 15 şubatta Erzurum, 3 martta Bitlis, 18 nisanda Trabzon, Muş, Gümüşane ve 24 temmuzda Erzincan, Ruslar'ın eline düştü. Ruslar derhal bu şehirlere başta Van, Bitlis, Muş olmak üzere birer Ermeni mutasarrıf tâyin ettiler. 4 yıla yakın süren işgal zamanında doğunun bü kahraman şehirlerinde (Erzincan, Erzurum, Muş, Van, Bitlis, Kars) Ermeni komitacılar Türk nüfusunu sürerek, öldürerek %83'ten %45'e kadar düşürdüler. Aynı hal Kafkasya'da da olmuş, 1897'de %52'si Türk olan Erivan'da Türk nüfusu 1920 başında %4,3'e düşmüştü.

SEVR VE ERMENİSTAN

4 mart 1919'da Sadrâzam Damat Ferid Paşa İtilâf devletlerine hoş görünmek için (Sevkiyat Kanunu)nu en iyi şekilde uygulayan ve göçen Ermeniler'i muhafaza ettiren Boğazlayan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıfı vekili Kemal Bey'i bu olayın suçlusu göstererek idama mahkûm ettirdi ve 8 nisan 1919'da Be yazıt meydanında astırdı.

Olaydan bir yıl sonra 20 nisan 1920'de imzalanan Sevr antlaşmasına göre Tirebolu, Erzincan, Bitlis son hudut olmak üzere doğu, Ermeniler'e verilmişti. Bu kararı derhal uygulamaya kalkan komitacılar, 10 temmuzda kurdukları bir Ermeni alayı ile Adana'ya girdiler. 19 nisan 1919'da gene uydurma bir ordu ile Kars'ı işgal eden Ermeniler tedhişlere başladılar.

ERMENİ HİKÂYESİNİN SONU

Atatürk'ün önderliğinde topyekûn İstiklâl Savaşı'na katılan Türk milleti, 23 Nisan 1920'de Ankara'da B.M.M. açıldıktan hemen sonra Ermeni meselesini ebediyen halletti. B.M.M. 15'inci Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'yı 9 haziran 1920'de Doğu Cephesi Kumandanlığı'na tâyin etti. 24 eylülde Ermeniler tekrar Türk topraklarına saldırınca Kâzım Karabekir kuvvetleri 28 eylülde katî taarruza geçtiler. Ermeniler büyük bir bozguna uğrayarak Kars, Sarıkamış ve Gümrü'yü bıraktılar ve 18 kasım 1920'de barış istediler. Yapılan muahede 2/3 aralık 1920'de Gümrü'de imzalanan barış antlaşması ile kesinleşti. Böylece 1878'de yabancı teşviklerle doğan, 6,5 asır yan yana yaşayan halkı birbirine kırdıran Ermeni meselesi de 42 yıl sürdükten sonra nihayete erdi.

Bugün dünya üzerinde 3.086.000 Ermeni vardır. Son istatistiklere göre, Rusya'da: 1.250.000; Türkiye'de: 77.000; Suriye'de: 154.000; Lübnan'da: 97.000; Irak'ta: 15.000; Ürdün'de: 2.000; İsrail'de: 1.000; İran'da: 55.000, Mısır'da: 20.000; Fransa'da: 20.000; Kıbrıs'ta: 4.000 (E.O.K.A. baskısından çoğu göçmen olmuştur); Polonya'da: 10.000; Bulgaristan'da: 5.000; Amerika Birleşik Devletleri'nde: 101.000; Kanada'da: 5.000, Brezilya'da: 10.000; Arjantin'de: 10.000 Ermeni yaşamaktadır.

MAGNA CARTA

BÜYÜK ANAYASA

Cromwell, 1663'te silâh zoruyla Avam Kamarası'nı feshetmişti. Yukarıdaki gravür bu olayı hicvediyor.

MAGNA Carta, 1215 haziranında silâh kuvvetiyle, Kıral John'a imza ettirildiği zaman, müstebit idareye son verilmiş, kıralın hakları hudutlandırılmıştı. Kıral John, Magna Carta'yı imzalamakla, kendi istibdat idaresini kötülemiş, istikbalde de, bütün hükümdarların, hürriyet prensiplerine bağlı kalmalarını sağlamıştır. Daha ileri tarihlerde, insanlara çeşitli hak ve hürriyetler tanıyan anayasalar, gelişmiş bir şekilde, fakat Magna Carta'nın ruhuna uygun tarzda hazırlanmıştır.

Magna Carta, bir bakıma John'un idaresine karşı bir reaksiyonun ifadesiydi. Kıral John, bütün hukuk kaidelerini, kendi lehine bozuyor, baronların, lordların arazilerini ellerinden alıyor, tahtını kuvvetlendirmek amacıyla, cinayetlere başvurmaktan kaçınmıyor, her türlü kötülüğü yapıyordu. Magna Carta'yı imzalamış olmakla beraber, gelmiş geçmiş en kötü İngiltere kıral'larından biri olarak tanınmaktadır.

Çaresiz kalan arazi sahipleri, 1212 tarihinde, Kıral John'u katletmek istediler. Fakat, kötü kıral, suikasttan kurtulabilecek kadar da kuvvetliydi. Zayıf bir insan değildi. İdareyi yakından takip ediyor, her şeyi çabuk öğreniyor, devlet işlerini yürütüyordu. Fakat, kötü karakterli, merhametsiz, itimat edilmez bir insandı. Bu yüzden, toprak, arazi sahibi kimseler, baronlar, halk, hep birlikte kıral John'a karşı birleştiler ve kendisini, uzun süren bir mücadeleden sonra mağlûp etmeye muvaffak oldular. Magna Carta (Büyük Anayasa) da, bu şekilde, zorla imzalattırılmış oldu.

Yukarıda solda: Magna Carta'yı imzalayan Kıral John'un mührünün iki yüzü; sağda: Kıral John'un, Worcester katedralindeki heykeli.

Magna Carta'nın, 63 maddesi, derebeylerin, hür bir şekilde yaşamalarını, insan haklarının sağlanmasını öngörmektedir. Bu maddeler sayesinde, kıralların, hak ve salâhiyetlerini suiistimal etmeleri önlenmekteydi. Elde edilen haklar arasında, şunlar vardı:

Magna Carta'nın orijinali ve kopyaları

Kilise için serbes seçimler, Londra'nın ve diğer liman ve şehirlerinin hürriyetlerinin dokunulmazlığı; deniz aşırı ticaret hürriyeti; aşırı vergilerin indirimi; adaletin, sıkı bir şekilde ve hakkaniyetle tatbiki; 39. maddede, aynen, şunlar kaydedilmekteydi:

> **«Mevcut kanunlara uygun ve herkese tatbik edilen adalet çerçevesi dışında, hiçbir hür insan tevkif edilemeyecek, hürriyetlerinden mahrum bırakılmayacak, öldürülmeyecek, memleketten sürülmeyecek, kanun dışı insan olarak ilân edilmeyecektir. Ve kıral da, her hangi bir şahıs aleyhinde, her hangi bir tedbir alamayacaktır.»**

40. maddede de, kıralın hiç kimseye para ile adalet tevzi etmeyeceği, adalet haklarından hiç kimseyi mahrum bırakmayacağı kaydedilir.

Kıral John, Magna Carta'yı imzaladıktan sonra, bu anayasada mevcut maddelere riayet etmek hususunda dikkatli davranmaya başlamıştır.

Magna Carta'nın etkileri

19 haziran, 1215 tarihinde, Runnymede'de imzalanan Magna Carta'nın orijinali, bugün mevcut değildir. Fakat, imza töreninden hemen sonra hazırlanan 4 kopya mevcuttur. Bunlardan British Museum'da bulunan iki nüshadan biri, kısmen yanmış ve okunmaz hale gelmiştir. Diğer iki kopya da, Lincoln ve Salisbury katedrallerin-

dedir. Her kopya, birer parşömen kâğıdın üzerine yazılıdır. Bu dört suretin altlarında, orijinaline mutabık bulunduğuna dair kıraliyet mührü vardır. Fakat bugün, bu mühür, ancak nüshaların birinde okunabilmektedir.

Magna Carta'nın getirdikleri

1216 yılı ekim ayında kıral John öldükten sonra, tahta çıkan III. Henry de, Magna Carta'yı tasdik etmiştir. 1225 tarihinde, gene III. Henry zamanında, Magna Carta'nın müphem noktalarını açıklayan ilâveler yapılmıştır. Daha sonra, mütaakıp 200 yıl zarfında, Magna Carta'ya 37 defa ilâveler yapılmış ve bu anayasa, tasdik edilmiştir. 1297 yılında, en son değişikliklerle beraber, Magna Carta, bir anayasa düstur kitabı haline getirilmiştir.

Magna Carta bugün de yürürlüktedir

Bir anayasa mütehassısı profesör, Magna Carta hakkında, şunları söylemiştir: «Magna Carta'nın büyüklüğü, 1215 yılında yaşayan çiftçiler için, daha sonra, siyasî liderler yönünden, hâkimler, avukatlar için ve asırlardan beri, İngiltere'de gelmiş geçmiş insan kitleleri için taşıdığı derin anlamla ölçülmelidir.»

Magna Carta, imzalandığı tarihten evvelki hükümdarların, tahtlarından halka hitap ettikleri sırada yaptıkları vaitlerin, yazılmış, kanun haline getirilmiş bir ifadesidir. Magna Carta, imzalandıktan iki asır sonraya kadar, toprak sahiplerinin, halkın, gelmiş geçmiş hükümdarlara karşı haklarını savunmak için kullandıkları kalkan olmuştur. XV. asır başlarında, Magna Carta'nın, imzalandığı tarihteki noksanlarını düzeltmek amacını güden maddeleri, pek eskimiş, lüzumsuz hale gelmiştir. O tarihte, İngiltere'de parlâmento sistemi kurulmuştu ve şimdiki modern tarzına uygun olarak, Magna Carta'yı da içine alan kanunlarla, insan haklarının savunmasını üzerine almıştı. XVI. asırdaki insanlar, kıraliyeti, kötü bir müessese yerine, koruyucu, sevilen bir müessese olarak görmeye başlamışlardı. Bu durumda, kimse, kıral John'a zorla imza ettirilen, Magna Carta'yı hatırına bile getirmiyordu. Meselâ, William Shakespeare, 1596-97 yılları arasında yazdığı Kıral John isimli eserinde, Magna Carta'dan hiç bahsetmiyordu.

XVII. asırda, kıral ile parlâmento arasındaki mücadele yüzünden, Magna Carta, yeniden ortaya çıktı ve İngiltere'deki hürriyet haklarının, çok eski yıllarda yazılmış bu anayasa ile kabul edilmiş bulunduğu kırala hatırlatıldı. Stuart hanedanının taleplerine karşılık, parlâmento, Magna Carta'ya dayanarak, yeni kanunlar hazırladı ve hükümdarları, bu kanunlara uymaya zorladı.

Magna Carta, yalnız İngiltere'de insan haklarının kalkanı olmakla kalmadı. Bütün dünyada, insan haklarının, hükümdarlara karşı savunulması için bir bayrak olarak kullanıldı. Bilhassa, daha önce İngiltere'nin hâkimiyeti altında kalmış hür memleketlerin anayasalarında, Magna Carta'ya geniş çapta yer verilmiştir. Meselâ, Amerika'nın anayasalarında, devamlı olarak, Magna Carta'nın muhtelif maddeleri, özellikle 39. maddesi yer almıştır. Bugün İngiltere Milletler Caiması'na dahil bulunan hür devletler, Magna Carta'nın, kendilerine, İngiltere'nin en güzel mirası olduğunu kabul etmektedirler.

İkinci Dünya Savaşı sırasında, Lincoln katedralindeki Magna Carta'nın kopyası, harap olmaktan kurtarılmak amacı ile, Washington'da, Amerika Kongre Kütüpanesi'ne nakledilmişti. Orada kaldığı müddet zarfında, Magna Carta'yı, 15 milyon insan ziyaret etti ve inceledi.

İnsanların, mahkeme huzurunda, yargılanmadan ve âdil hükümler dışında cezalandırılamayacakları prensipleri, bugünkü modern hürriyet prensiplerinin, hürriyet anlayışının, 750 yıl önce ortaya atılmış ilk temelleridir.

Müstemleke idarelerinde, her zaman, müstemlekeci devletlere karşı gelen milletler, Magna Carta prensiplerine dayanıyorlar, bu anayasa prnsiplerinin tatbikini istiyorlardı.

Meselâ, bugün bile, Avustralya'da, Amerika'da ve daha birçok yerde, yargıçlar, bazı kanunların tatbikatını, «Magna Carta'ya aykırı olduğu gerekçesi ile» reddetmektedirler. XVII. asırda, Magna Carta'nın etkisi azalmaya başladığı sıralarda, İngiltere'den başka memleketlerde, tam aksine, Magna Carta ruhu canlanmaktaydı. Bu anlayış dahilinde, birçok memleket, kendi hürriyet prensiplerini, diğer kanunlarını, Magna Carta prensiplerine dayamak suretiyle hürriyet ve istiklâl için mücadele etmek imkânını buldular.

NEW YORK

Dünyanın En Büyük Şehrinin Dünü ve Bugünü

Çeviren : Mazhar Kunt

New York'un Holândalılar tarafından kuruluşundan sonra 1626'da vali Peter Minuit, Manhattan adasını Kızılderililer'den satın aldı. Evvelâ bu muamelede alıcıların çok kâr ettikleri sanıldı. Halbuki bu işten asıl kârlı çıkanlar satıcılar olmuştur.

Gerçi Holândalılar, adayı sadece 25 florine almışlardı ama, çok geçmeden ada sahiplerinin, başka bir aşirete mensup olduğu anlaşıldı. Holândalılar, ister istemez haklarını silâhla müdafaa etmek zorunda kaldılar, bu da onlara epey pahalıya mal oldu.

Tabiî o tarihte bu işleri gören adamların aklına, günün birinde dünyanın başşehri olacak bir belde için çok dar bir yer seçtikleri gelemezdi. İşte bu yüzdendir ki bugün, New York sakinleri bulutlar arasında oturmakta ve şehrin gövdesine nispetle çok küçük olan bir adanın bütün rahatsızlıklarına katlanmaktadırlar.

Manhattan'ın kuşbakışı görünüşü.

Solda: Brooklyn Köprüsü'nden New York; aşağıda 34. Cadde ve Empire State Building'in bir görünüşü.

1898 yılına kadar New York, Harlem, East ve Hudson nehirleri arasında sıkışık kalmıştı. O tarihte belediyenin verdiği bir kararla köprülerin ötesinde teşekkül eden mahalleler de şehre katıldığından New York'un nüfusu iki misline, yüz ölçümü on misline yükseldi. Böylece Manhattan, Brooklyn, Queens, Bronx ve Richmond'un birleşmesiyle New York ortaya çıkmış oldu.

1950 sayımında New York'un nüfusu sekiz milyona çok yaklaşmıştı. Fakat 1960'ta nüfus sayısı azaldı ve 7 milyon 892 binden 7 milyon 710 bine düştü[*].

New York'u bir bakıma İstanbul'a benzetebiliriz. Meselâ, Üsküdar, Kadıköy, Beşiktaş vs. başlıbaşına birer şehir hüviyetinde oldukları halde bunlar İstanbul şehrinin bir parçası sayılırlar. New York, bu bakımdan İstanbul'un dev bir benzeridir. Orada New York şehrinden sayılan kısımlar, sadece şehrin ilçeleri değildir. Aynı zamanda başka eyaletlerdeki şehirlerin bir kısmı da New York'tan sayılır. Meselâ New York'a komşu bir eyalet olan New Jersey'in en önemli şehri Jersey City, New York'un bir mahallesi gibidir. Bu iki şehir arasında iki tane tünel vardır. Bu sayede o şehirde oturanlar için, iki eyaletin iki ayrı şehri arasında gidip gelmek Kadıköy'le Köprü'ye gidip gelmekten daha kolaydır. Aynı şekilde bir kısım New York'lu da komşu bir eyalet olan Connecticut'ta oturur.

Tıpkı İstanbul'un ilçeleri gibi, New York'u meydana getiren beş ilçe de tamamen birbirine girift olmuş durumdadır. Bunlardan Manhattan, aynı adla anılan adanın üzerindedir ve New York'un kalbidir, asıl New York'tur. Diğer dört ilçe ise Brooklyn, Queens, Bronx ve Richmond'dur. Jersey City, Newark gibi New Jersey eyaletinin en önemli şehirleri de New York'un bir parçası gibidir ki, şehrin dev bir görünüş almasının başlıca âmili de budur.

Avrupalılar'ın çoğu, New York'un hakikî karakterini pek anlamaz, Manhattan'ı bir zenginlik merkezi, şehrin öteki kısımlarını da fakir ve orta halli insanların oturduğu basit mahallelerden ibaret sanır. Halbuki şehrin en zengin kısmı Queens'dir. Brooklyn ise en genişidir. New York'ta mevcut sekiz milyon ağacın yarısı Brooklyn'dedir.

New York'un ada olmayan tek kısmı, Bronx'un da bir hususiyeti var: Mezarlık-

[*] Uzak banliyöleriyle beraber şehrin nüfusu 21 milyonu bulur (1965). Yazıda bu «En Büyük New York=Greater New York»tan değil, şehrin merkezinden bahsediliyor.

lar hep oradadır ve yüzeyinin beşte birini işgal ederler ama, mezarlıkların çokluğuna rağmen, Bronxlular koca şehrin gene de en keyifli ve eğlenmesini en iyi bilen insanlarıdır.

Brooklyn'e gelince, o büsbütün başka bir âlem, kaderin haksızlığına uğramış bir mahalle ama, 2 milyon 740 bin nüfuslu bir mahalle!...

Richmond, bir bakıma New York'u teşkil eden beş kısmın en garibidir: Nüfusu sadece 150 bin... Bu bakımdan devler ailesi içinde göze bir tuhaf görünür.

MANHATTAN

Muhakkak ki New York, her şeyden evvel Manhattan demektir. Borsanın bulunduğu Wall Street, meşhur Broadway, Times Square, Fifth Avenue, Central Park, Harlem, Rockefeller Center, Madison Square, Birleşmiş Miletler Sarayı vs. hep bu kısımdadır.

New York'ta bulunan her şeyin en büyüğü, en görülmemişi gene Manhattan'da bulunur: 102 kat ve 375 metre yüksekliğindeki Empire State Building orada; dünyada metre karesi en pahalı olan arsalar, tiyatro ve eğlence yerlerinin en muhteşemi orada; paranın en çok bulunduğu, kitabın en fazla basıldığı yer oradadır.

Manhattan'da pek çok insan sokakta kendi kendine konuşur. En fazla haydutluk vakaları orada görüldüğü gibi en çok sayıda hayvan hastanesi de gene oradadır. Fakat Manhattan'ın metroları kifayetsiz, temizlik işleri berbat ve posta servisi çok kusurludur.

Manhattan'ın başlıca özelliği diklik, yüksekliktir. Başka türlüsü de olamaz zaten: Çünkü yer kıtlığından ancak göklere doğru yayılmak imkânını bulmuşlar...

New York'ta yüksekliği yüz metreyi aşan 107 binadan 98'i Manhattan'dadır.

BROADWAY

New York şehri durmadan karakter değiştirir. Daha elli yıl evvel Madison Square beldenin en şık merkezi ve gece hayatının âdeta kutbu iken, bugün bu caddede akşamın yedisinden sonra in cin top oynar.

1900 yılına kadar tiyatro ve opera merkezi Broadway değil, Bowery idi. Şimdi burası bir sarhoş ve serseri yatağı olmuştur.

5. Cadde uzun müddet bir milyonerler diyarıydı. Fakat o büyük konaklardan çoğu teker teker yıkılarak yerlerini lüks mağazalara bıraktılar. 5. Cadde şehri âdeta ikiye böler: Doğu kısmı çok revaçtadır. Batı bölgesinde oturmak ise düpe düz bir züldür. O derece ki, Hudson'a bakan güzelim Riverside Drive, sırf batıda bulunduğu için Yahudiler'in ikametine terk edilmiştir.

Wall Street borsanın bulunduğu sokak, Broadway ise tiyatrolar caddesidir. Makina ve alet Canal ve North Street'te satılır. Kitapçılar da 4. Cadde'nin 250 metrelik sahasına sıkışmışlardır.

Elbise satan mağazalar Altıncı, Dokuzuncu, Otuzuncu ve Kırk İkinci sokaklar arasını işgal ederler. Bazı mağazalar yılda yarım milyon elbise çıkarırlar. Bunların çoğu biçki işini elektrik testereleriyle yaparlar, çünkü bu testereler 500 elbiseyi birden biçebilir. Fiyatlar 3 dolârla 10.000 dolar arasında değişir. Tabiî 10 bin dolâr, kürkler için bahis konusudur.

GARMENT CENTER

Elbise mağazaları gayet dar bir sokağa sıkışmıştır. Fakat bunları büyük otel ve eğlence yerleri dolaylarından başka yere nakletmek bir türlü mümkün olmuyor. Müşteri meselesi...

İş saati sonlarında «Garment Center» denilen bu elbise mahallesi bir mahşeri andırır: Orada konuşulan Amerikanca daha ziyade Almanca'ya çalar. Yiddiş konuşan Yahudiler de pek çoktur, çünkü burada Yahudiler fazladır. Sayı bakımından onları İtalyanlar takip eder.

MODERN BABİL KULESİ

New Yorkta Dublin'deki kadar İrlandalı (550 bin); Roma'dakine yakın İtalyan (1 milyon 100 bin); Stuttgart'taki kadar Alman (500 bin); Gorky'deki kadar Rus

New York'taki Birleşmiş Milletler binası.

(900 bin); İsrail'deki kadar Yahudi (2,5 milyon); Afrika'nın her hangi bir şehrinden fazla Zenci (800 bin) bulunmaktadır.

Merkezî New York'ta bulunan 8 milyon insandan beşi yabancı memleketlerde doğmuş veya dışarıdan gelmiştir. Bu şehirde 51 millet mensupları yaşar... Hemen hemen dünyanın bütün milletleri New York'ta temsil edilmektedir.

Gazeteler arasında Almanca, İtalyanca, Çince, Macarca, Rusça, Hırvatça olanları çoktur...

Bu şehirde her dil konuşulur, her cins insan, her çeşit yemek bulunur. Amerikalılar derler ki: «New York'ta en fena şekilde temsil edilen yalnız bizleriz, çünkü sade bizlerin bu şehirde bir konsolosluğumuz yok.»

Londra veya Paris'te senelerce yaşasanız Yahudi bayramlarından haberiniz olmaz. Halbuki burada bu bayramlar şehrin manzarasını değiştirir. New York'ta her millet kendi çevresinde kalır ve bu yüzden memleket âdetlerine çok güç ve çok geç intibak eder.

DÜNYANIN EN BÜYÜK ZENCİ ŞEHRİ

Harlem'e mânasını veren, şehirde işgal ettiği yerdir. Harlem uzak veya kenar bir mahalle değildir. Manhattan'ın bir parçasıdır ve Central Park'la hemhuduttur. Milyonerlerin 5. Caddesi bittiği yerde o başlar.

Harlem'in gayet yeni bir mahalle olduğu pek bilinmez. Daha 1889'da Oscar Hamerstein orada bir opera kurmuştu. Bu opera kurulduktan sonra bir hayli bina inşa edildi, fakat 1901'de patlak veren buhran üzerine birçok ev boş kaldı.

İşte bunun üzerinedir ki Filip Mayton isimli bir emlâk tellâlı, ev sahiplerine şu tavsiyede bulundu: Evlerinizi Zenciler'e kiralayınız!

Neticede Zenciler buraya öyle bir akın ettiler ki, eski sakinlerden kimse dayanamadı. Lennox Caddesi'nde oturan zenginler hemen tası tarağı toplayarak gittiler. Fakat bu güzel ve konforlu mahalleye yerleşmiş bulunan Alman ve İrlandalılar bir hayli inat ettiler. Tabiî inat ve ısrarları netice vermedi ve 1910 yılında Harlem'de bir tek beyaz kalmamıştı.

Söylendiğine göre Harlem'in 117. Sokağı'nda kiralar Park Caddesi'ndekilerden çok daha yüksektir.

Harlem'deki sıkışıklığı insanın aklı almaz: 600 bin kişi orada alt alta, üst üste, yan yana yaşar. Ve bu yerin yüzeyi iki kilometre kare bile değildir!

Yaz geceleri insanlar taraçalarda, yangın merdivenlerinde, damlarda, kaldırımlarda uyur. Ama New York'un o acı kışı çöktü mü, bütün bu halk izdihamın yorgun düşürdüğü duvarlar arasına sıkışmaya mecbur olur.

Harlem'de zengin de vardır, fakir de. Orada ticaret, bankacılık, sigortacılık âleminde büyük servetler yapmış Zenciler'e raslamak mümkündür. Fakat Harlem'de zengin olmanın en harcı âlem çaresi sanattır. Caz Kıralı Duke Ellington, «blues» mucidi William Handy ve trompet ilâhı Louis Armstrong hep bu yolla namlarını dünyaya yaymışlar ve servet yapmışlardır.

Boks da Siyahîler'in inhisarına girmiş gibidir. Harlem'de zenginler, gösterişi severler. Cadillac arabası satanların en iyi müşterilerinden çoğu bu mahallede oturur.

Kadınların hepsi de parlak renkleri severler. En fazla düşkün oldukları kürk «Hermin»dir. Erkeklerine gelince, onlar da uzun purolara, kalın ve göz alan yüzüklere, yakut kol düğmelerine, beyaz ayakkabılara ve yeşil kravatlara bayılırlar.

DÜNYANIN İŞ MERKEZİ

Yirmi sene önce Harlem, eğlenmek isteyenlerin uğrak yeriydi. İçki yasağı zamanında burada kanun bir türlü uygulanamadı. O tarihlerde Harlem'de meşhur gece kulüpleri vardı. Fakat bunlardan eser kalmadı.

Meşhur Broadway'in 1865 yılında çekilmiş bir fotoğrafı.

Günümüzün New York'u «renk» dâvasında Amerika'nın en liberal eyaletidir. Zenciler'e her türlü hak tanınmış olup, resmî evrakta renk kaydı bile yasaktır. Hattâ New York'ta Zenciler, beyazlarla pekâlâ evlenebilirler. İş hususuna gelince, Siyahîler'e her türlü teminat tanınmıştır.

Bugün kalbi Manhattan'da atan New York'un bu vaziyette yaşamaya devam etmesi imkânsız gibidir. Şehrin mutlaka baştan aşağı değişmesi lâzımdır.

New York, eskiden Amerika'yı Avrupa'ya bağlayan bir bağdı. Fakat, bilhassa kesif muhaberet hareketleri sırasında kendini belli eden bu rolü artık nihayet bulmuştur.

Buna mukabil New York'un ticaret piyasası olarak önemi daima bakidir. Gayet geniş sahalar işgal eden limanı, Birleşik Amerika limanlarının en büyüğüdür.

Şurası muhakkak ki New York Amerika'nın ne kalbi, ne de merkezidir. New York sadece Atlantik kıyılarında, memleketin içerileriyle irtibatı pek de mükemmel olmayan bir limandır. Fakat bu büyük şehrin, XVIII. asrın sonundan beri muhafaza ettiği baş mevkii elinden kaçırmak üzere olduğunu gösteren her hangi bir emare de henüz sezilmemektedir.

Tarihte Garip Olaylar

DEFTERDARLIĞIN YEDEK CAMLARI

XVII. yüzyılın başlarında, birbirini kovalayan harpler sebebiyle başgösteren malî kriz, defterdarlığı gümüş paranın ayarını düşürmeye mecbur etmişti. Ancak, içine fazla miktarda yabancı maden karıştırılan gümüş paralara esnaf itibar etmiyordu. Böylece para değerinde bir düşme meydana gelmişti. İşte bu sıralarda, halk, yeniçeriler, sipahiler, paranın eski değerini kaybetmesinden müteessir olarak defterdarlığa giderek camları taşlarlardı.

Bu hal, zamanla o kadar sıklaşmaya başladı ki, defterdarlıkta lüzumu hissedilmeye başlandı. Yeni bir başdefterdar vazifesine başlıyacağı zaman, defterdarlığın bütün yedek camlarını da beraber götürürdü.

ÇADIRI BAŞINA YIKILAN SADRÂZAM

Osmanlı İmparatorları, bir sefer sırasında hareketlerinden memnun olmadıkları sadrâzamı çadırını başına yıktırmak suretiyle azlederlerdi. Bu çeşit azli ilk defa tatbik eden Fâtih Sultan Mehmed'dir. Fâtih, Karaman seferi sırasında Sadrâzam Mahmud Paşa'yı (İstanbul'da bu adla anılan cami, hamam ve çarşıyı yaptıran meşhur Mahmud Paşa) çadırını başına yıktırarak azlettirmiştir. Bazı kaynaklar bu gözden düşmeye, Mahmud Paşa aleyhine çevrilen entrikaların sebep olduğunu kaydeder.

Çadırı başına yıkılarak azledilen bir başka sadrâzam da Hersek-zâde Ahmed Paşa'dır. Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran dönüşünde; Amasya civarında, halkın, yeniçerilerin yağmacılığından şikâyeti üzerine gazaba gelen padişah, Sadrâzam Hersek-zâde ile Vezir Dukakinoğlu Ahmed Paşa'yı, çadırlarını başlarına yıktırarak azletmiştir. Ahmed Paşa bu olaydan altı ay kadar sonra idam edilmiştir.

Çadırın direklerini söktürerek yıktırmanın iktidardan düşme alâmeti olması, İslâm'dan önceki zamanlardan kalma bir Türk âdetidir.

İSTANBUL'DA İLK KAHVE

XVI. yüzyılın ortalarına kadar Türkiye'de kahvenin adı dahi bilinmiyordu. Kahvenin ilk defa İstanbul'da kullanılmaya başlaması hakkında üç ayrı tarih vardır: 1554, 1555, 1561. Rivayete göre iki Suriyeli ilk kahveyi İstanbul'a getirmiş ve birer kahvehane açmışlardır. Sonradan bunu başka kahvehaneler takip etmiştir.

İlk açılan kahvehaneler İstanbul'da okur yazarların, devrin kibarlarının ve münevverlerinin devam ettiği birer kültür merkezi halindeydi. Buralarda, kahve içilir, satranç, tavla oynanır ve sohbet edilirdi. İmparatorluk başkentinin kahvehaneleri âdeta birer kulüp halindeydi. Kahvelerin gördüğü bu rağbet, bazı kimseleri itiraza sevk etti. Kahvenin haram olduğu telkinle çalışıldı. Ama bu telkinler pek itibar bulmadı. Fakat gene de III. Sultan Murad zamanında bir ara kahvehaneler kapatıldı ve kahve yasağı çıktı. Buna rağmen gözden uzak yerlerde çalışan kahvehaneler, daima müşteri buluyordu. Fakat ulemanın kahve iptilâsı üzerine, kahvenin helâl olduğuna dair fetvalar çıkarılmış ve kahve serbes bırakılmıştır.

DUVARA GİREN PATRİK

Fâtih'in İstanbul'u zaptı sırasında bir kısım halk ve asker kaçakları Ayasofya'ya dolmuş ve mâbedin tunç kapılarını kapatarak bir nevi savunma haline geçmişlerdi. Şehre giren Türk ordusu bu muazzam mâbede gelip de kapıların içeriden kapatıldığını ve açılmadığını görünce, baltalarla sökerek kapıyı açtılar. Bizans Patriği bu sırada içeride âyin yapıyordu.

Ancak mağlûp Rumlar, bu hususta hemen bir hurafe uydurmaktan geri kalmadılar. Türk askerleri Ayasofya'ya girdiği sırada gûya birdenbire mihrabın bulunduğu yerdeki duvar açılmış ve patrik buraya girerek gözden kaybolduktan sonra duvar tekrar kapanarak eski halini almış. Hurafe burada kalsa gene iyi. Rumlar, Türkler İstanbul'dan ayrılıp da, Ayasofya tekrar kilise olunca duvarın yeniden yarılarak patriğin meydana çıkacağı ve yarı kalan âyine devam edeceğine inanmış-

lar. Bu hurafeye inananlar belki şimdi de patriğin çıkacağı günü bekliyorlardır. Kıyamete kadar vakitleri var!

ÂKIBETİ BİLİNMEYEN HÜKÜMDAR

Tarihte belki de son Bizans İmparatoru Konstantin gibi, âkıbeti hakkında çeşitli rivayetler dolaşan bir hükümdar daha yoktur. İstanbul'un fethi sırasında öldüğü muhakkak olan İmparator Konstantin'in ne şekilde öldüğü, cesedinin ne olduğu hakkında ondan fazla rivayet vardır. Rivayetlerin hemen hepsi Konstantin'in şerefli bir asker gibi çarpışarak öldüğü merkezindedir. Bazı rivayetlerde kafasının kesilerek Fâtih'e götürüldüğü söylenir. Bazı kaynaklar ise kesik başın, Anadolu'ya gönderilerek teşhir edildiğini nakleder. Nakledilen rivayetlerden biri, imparatorun sûrlardan kaçan Bizans askerlerinin ayaklarının altında ezilerek öldüğü, diğeri de Haliç'e doğru kaçarken öldürüldüğü merkezindedir.

Batılı kaynaklar Fâtih'in, Konstantin'in cesedini teşhis ettirdikten sonra merasimle defnettiğini yazarlar.

İDAM EDİLEN PADİŞAH ENİŞTESİ

Kanunî Sultan Süleyman, hak ve adalet âşıkı olarak tanınmıştır. Büyük hükümdarın bu uğurda en yakınlarını bile cezalandırmakta tereddüt etmediği bilinmektedir. Bu şekilde cezalandırılanlardan biri, Kanunî'nin kızkardeşi ile evli olan Ferhad Paşa'dır. Ferhad Paşa zalimliğiyle tanınmıştı. Cinayetlerinin en büyüğü olarak Dulkadir hükümdarlarının sonuncusu Şehsuvar-oğlu Ali Bey'i, oğulları ve bütün maiyeti erkânıyla beraber öldürmesi gösterilir. Yavuz'dan, ondan sonra da Kanunî'den itibar gören ve takdir kazanan Ali Bey'in gözde olması Ferhad Paşa'yı kıskandırmış, çeşitli iftiralarla onu Kanunî'nin gözünden düşürerek idamına fetva almıştır. Bunun üzerine, Ferhad Paşa, Şehsuvar-oğlu Ali Bey'i karargâhına davet etmiş, o da oğulları, torunları ,akrabaları ve maiyeti erkânıyla birlikte bu davete icabet etmiştir. Hattâ bu gidiş sırasında oğullarının hep beraber gitmelerinin doğru olmadığını hatırlatmalarına rağmen ihtiyar kahraman hiçbir şeyden şüphelenmediği ve kendisine inancı tam olduğu için, bu ihtarı nazarı itibara almamıştır.

Ferhad Paşa, böylece çevirdiği entrikalar sonunda Ali Bey ailesini tepyekûn ortadan kaldırmış ve bir rivayete göre kesik başını Kanunî'ye göndermiştir.

Bundan sonra da zalimane hareketlerine devam eden Ferhad Paşa'yı, Vâlide-Sultan idamdan kurtarmış ve kendisi, rütbesi indirilerek Semendire sancak beyliğine tâyin edilmiştir. Ancak burada da aynı zalimane hareketlerde bulunması üzerine Kanunî artık onu affetmemiş, Edirne'ye çağırarak idam ettirmiştir. Bir rivayete göre de, izinsiz olarak geldiği İstanbul'da idam edilmiştir.

BİZANS'TA BİR GÜZELLİK MÜSABAKASI

Bazı Bizans hükümdarları müstakbel zevcelerini güzellik müsabakasının sonunda seçerdi. Bu şekilde evlenen beş hükümdar olduğu bilinmektedir. Bunlardan ilki 788 yılında evlenen VI. Constantin'dir. Constantin'in babası öldüğü zaman iktidarı geçici olarak eline alan annesi, böyle bir müsabaka tertiplemiş, hattâ sarayın şahane salonlarında yapılan bu müsabakaya bir de jüri tâyin etmişti. 18 yaşındaki VI. Constantin'e seçilecek eş için birçok güzel kız, jürinin önünde boy gösterdi. Sonra, büyük jüri içlerinden birini imparatoriçeliğe seçti. Bu, tarihte yapılan ilk güzellik müsabakasıdır.

Seçme Sözler

Zevceler, gençlerin metresi, orta yaşlıların arkadaşı, ihtiyarların da hastabakıcısıdır.

Francis Bacon

Suyun değeri, kuyu kuruyunca anlaşılır.

Thomas Fuller

Benim bir tek şaka etme usulüm vardır: Hakikati söylemek. Bu, şakaların en eğlendiricisi oluyor.

Bernard Shaw

Taht dediğiniz, kadife kaplı bir tahta parçasından ibarettir.

Napoléon

Bir öğretmen ebediyete hükmeden insandır: Tesirlerinin nerede biteceği asla bilinemez.

Henry Adams

Kitaplar hakkında üç tavsiyem var:

1. Bir yaşını doldurmamış bir kitabı okumayın.
2. Sadece çok tanınmış kimselerin eserlerini okuyun.
3. Sevmediğiniz kitapları okumaya çalışmayın.

Emerson

Allah'a inanın ve barutunuzu kuru bulundurun.

Oliver Cromwell (Bir savaştan önce)

Dağıstan'ın sarp kayalıklarını kendisine kale edinen Şamil, yıllarca Ruslar'a karşı koymuştu.

Şeyh Şamil

1944 yılında, bir gün, Kafkasya'nın muhtariyete sahip Çeçenler Cumhuriyeti halkı, köylerin, şehirlerin ve başkent Grozny'nin meydanlarına toplatılarak tren istasyonlarına sevk edildi ve bütün halk, erkeği, kadını, ihtiyarı, çocuğuyla birlikte Sibirya'ya sürüldü.

Stalin, Kırım Türkleri'ne ve Volga Almanları'na yaptığını bu küçücük cemaate de yapmayı, onları Sovyet Rusya haritasından silmeyi çoktan kararlaştırmıştı. Bu harekete sebep olarak halkın Alman istilâsı zamanında düşmana karşı takındığı müsait durum gösteriliyordu. Şurası muhakkak ki, Çeçenler'i Sibirya'ya sürmekle, Ruslar, XIX. asırda güneye doğru sarkmalarını bir hayli güçleştiren Kafkasya Müslümanları'na karşı elde ettikleri zaferlerini tamamlamaktaydılar. Vakıa, Müslüman halk arasındaki kaynaşma XIX. yüzyıl sonunda duraklar gibi olmuş, fakat komünist rejim yüzünden, yeniden ve tehlikeli bir şekilde uyanmıştı. Çeçenler, evvelâ 1930'da, sonra da 1941'de, yani II. Dünya Savaşı'nın ilk senelerinde, tekrar ayaklanmışlardı.

İşte 1944 yılında, sürülmek üzere meydanlara toplanan millet, Şeyh Şamil'in, Hacı Murad'ın ve 1830'dan 1859'a kadar Ruslar'la yılmadan savaşan en gözde mücahitlerin torunlarıydı.

Kafkasyalılar her zaman harp oyunlarına karşı büyük bir sevgi duymuşlardır. Daha XVIII. yüzyılın başlarında Dağıstanlılar, İranlılar'la çatışmaya başlamışlardı. Öte yandan Ruslar, XIX. asrın başlarından itibaren, çoktandır göz koydukları bu ülkeye kaymaya başladılar. Deli Petro, esasen birkaç yıl için Hazar Denizi kıyılarında bulunan Derbend'i eline geçirmişti. Fakat Kafkas dağlarına yerleşmek pek o kadar kolay olmayacaktı.

KÂFİRLERE ÖLÜM

1800 yılında Gürcistan'ın son kıralı 12. George Bagratid, Çar I. Pavli lehine tacından ve tahtından feragat etti. 1828'de Türkiye ve İran ile çıkan harp sonunda Ruslar, Bakû ve Erivan'ı aldılar.

Lâkin Ruslar'ın bu başarıları Dağıstan Müslümanları'na pek tesir etmedi.

Şamil, 1796 yılında Gümrü köyünde dünyaya gelmişti. Babası ve anası, mahallin eşrafından idiler. Şamil, genç yaşından itibaren küçük vatanının bütün menkıbelerini öğrendi, destanlarını zihnine nakşetti. Başına koyun postundan papağını geçirir, sırtına çerkeskayı giyer, ayaklarına ince deriden çizmeleri çeker ve beline hançerini takarak atına atlar, dere depe dolaşırdı.

İslâm dininin esaslarını ona öğreten dostu Gazi Molla oldu. Arapça'yı ve Arap edebiyatını da ondan öğrendi.

İlk maceraya atılan Gazi Molla oldu. Molla «Kuzeyden gelen sarı gâvurlara karşı» cihat ilân etti. Onun inancında şeriat gereğince hareket etmekle her şey yoluna girmiş olamazdı. Asıl mesele Ruslar'ı ülkeden kovmaktı.

Dağıstan Arslanı Şamil.

Dağıstan Arslanı Şamil'in Büyük Mücadelesi

1830 yılında Gazi Molla kendisini «Dağıstan İmamı» ilân etti ve Şamil'le birlikte harekete geçti. İşe Ruslar'la işbirliği yapanlardan başlamak gerekiyordu. Mayıs ayında, Ruslar'a yanaşan son Avar hanının dul karısı Pak-Beçe'nin oturmakta olduğu Kunzak'a yürüdü. Fakat Pak-Beçe, Ruslar'a sadık kalarak adamlarını Gazi Molla'ya karşı çıkardı ve Gazi ile avenesini ülkeden çıkardı.

Rivayete göre Şamil bu başarısızlıktan bir müddet sonra Mekke'yi ziyarete gitti. Orada Abdülkadir'le buluştu ve iki yeni dost, Hıristiyan saldırganlarla savaşmayı kararlaştırdılar. Abdülkadir, Cezâyir'de Fransızlar'la; Şamil de Kafkasya'da Ruslar'la çarpışacaktı. Çok geçmeden her iki mücahit bu yolda yürümeye başladılar.

1832 yılı ilkbaharında Gazi Molla tekrar ortaya çıkarak Rus karakollarına hücumlar tertipledi. Bunun üzerine 10.000 Rus, Gazi Molla'nın 500 müridinin savunduğu Gümrü'ye hücuma geçtiler. Müritler sonuna kadar dayandı; hattâ savaşçılar düşman karşısında gerilememek için kendilerini ayaklarından arkadaşlarının ayaklarına bağlamışlardı. Bu çarpışmada ölmeyenler Ruslar'a teslim olmaktansa kendilerini uçurumlara attılar ve parçalanarak öldüler.

Gazi Molla da şehit düşmüştü. Gümrü'yü savunanlardan ancak iki kişi kurtulabildi. Bunların biri Şamil'di. Herkes onu ölmüş sanıyordu, fakat o, kendisini, ağır yaralı olarak bir çoban kulübesine atabilmişti.

Gazi Molla'nın yerine Hamza Bey geçti. Hamza Bey Pak-Beçe'yi ve bütün ailesini derhal kılıçtan geçirdi. Yalnız sekiz yaşlarındaki prens Bulaç bu faciadan kurtulabildi. Fakat çok geçmeden Pak-Beçe'nin adamlarından Hacı Murad, Hamza Bey'i namaz kıldığı bir sırada öldürdü ve dağa çıktı.

Şamil'in «Illustration»da yayınlanan bir gravürü.

ŞAMİL DURUMA HÂKİM OLUYOR

Şamil, Çerkesler'i ayaklandırmak için batı bölgelerine şöyle bir yürüdü, fakat netice alamadı. Bunun üzerine kendi ülkesinde, Akulgo köyüne yerleşti. Dağ tepesinde bulunan bu köye anasını, karısı Fatma'yı, Cemaleddin ve Gazi Mehmed adında iki oğlunu yerleştirdi, sonra ordusunu ve idaresini kurdu. Topraklarını otuz ikiye böldü; her bölgenin başına bir naip, bir müftü ve dört kadı tâyin etti. Naipler ordunun en gözde elemanlarını teşkil eden milliyetçi kimselerdi.

Hayatlarını bağımsızlık savaşına vakfedenler papaklarında yeşil bir işaret taşıyorlardı. Bu müritler ordusuna, çarın birliklerinden firar eden Rus ve bilhassa Polonyalılar da katılarak kuvvetlendirdiler.

Bu şartlar altında başlayan harp, uzun fâsılalarla tam 25 yıl sürdü.

Azak Denizi'nden Hazar Denizi'ne kadar Kuban Kazakları'nın işgal ettiği hattın güneyinde atılacak her adımda ölümle karşılaşmak mümkündü.

Rus ordusu komutanlığı Hazar Denizi yakınında kâin Demirhanşura'da karargâh kurmuştu. Gerilla çatışmalarına ilâveten tifo ve dizanteri Ruslar'ı kırıp geçiriyordu. Çar, her yıl Kafkasya'ya on binlerce asker göndermek zorundaydı. Bunlar bile kırılanların yerini zor doldurabiliyordu.

Bir gün Şamil'in annesi bazı aşiret reislerinin ar-

Kafkaslar'da, Şamil'in kalesine yapılan bir hücum.

zularına uyarak Ruslar'la bir mütareke yapılması yolunda oğlunu yokladı. Annesinin teklifini dinleyen Şamil iki rekât namaz kıldı, sonra kendisine böyle bir teklifte bulunan anasına 100 değnek vurulmasını emretti.

Kadıncağız beşinci değnekte bayıldı. Şamil ağlayarak anasını kaldırdı, fakat yemini yerine gelmeliydi: Geri kalan 95 değneği kendi yedi... Sonra yerden güçlükle kalkarak etrafındakilere:

— Haydi, köylerinize gidin ve gördüğünüz manzarayı kardeşlerinize anlatın. Her şeyden evvel de imandan ayrılmayın... dedi.

Şamil, yakalanan casusların kafalarını keser, Ruslar'a yollardı.

İmam Şamil, kaçak Polonyalılar'ın yardımıyla, Akhulgo'yu bir kale haline koymuştu. 29 haziran 1839 günü, Rus generali Grabe hücuma geçti. Çarpışma görülmemiş bir şiddette oldu ve Ruslar çekilmek zorunda kaldılar. Fakat dört gün sonra müthiş bir topçu ateşini mütaakıp gene saldırdılar. Sûrlar yıkıldı ve yüzlerce muharip duvarların altında kaldı. Akhulgo'da yiyecek ve su kalmamış, cesetler de kokmaya başlamıştı. Zira ölüleri gömecek toprak yoktu. Kalenin üzerinde artık akbabalar dolaşıyordu.

RUSLAR ŞAMİL'İN OĞLUNU İSTİYOR

Ruslar bunu fırsat bilerek ilerlemeye çalışıyorlardı. General Grabe müritlerle görüşmek için bir tek şey istiyordu: Şamil'in oğlunu. Nihayet ağustosun 18'inde Şamil, oğlu Cemaleddin'i Rus generaline gönderdi. Görüşmeler başladı, fakat netice alınamayınca, Grabe küçük Cemaleddin'i başkent Petersburg'a gönderdi.

Bu olay üzerine Şamil yıldırımla vurulmuşa döndü. Demek Ruslar onu aldatmış ve oğlunu kaçırmışlardı. Ondan sonra Şamil'in mukavemeti şiddetini bir kat daha artırdı.

Ertesi gün, Ruslar son hücuma geçtiler. Dağıstanlı kadınlar ve çocuklar bile askerlere hücum ediyor, ellerinden süngülerini almaya çalışıyor; esir düşeceklerini anlayınca da kendilerini uçuruma atarak öldürüyorlardı.

Kale 20 ağustos 1839'da alındı. Fakat Dağıstan arslanı Şamil kaçabilmişti. Kızkardeşi ile ikinci karısı ölmüş, büyük oğlu da kaçırılmıştı. Cemaleddin, Çar I. Nikola'nın nezareti altında sarayda yetiştirildi ve Çar'ın muhafız alayında subay oldu.

Dağıstan ve Kuzey Kafkasya'da 1840 yılında da harp dinmedi. O sırada Çerkesler de «Mürit»lere

1841 mayısında Grabe 10 bin kişiyle yeniden yürüdü, fakat müthiş bir bozguna uğradı ve 2.000 ölü vererek çekildi. 1842 sonunda Grabe'nin yerine Neidhardt getirildi.

1845'te işler gene değişti; bu sefer komutanlığa gelen Vorontzof tekrar Dargo'ya hücuma geçti. Fakat bu saldırı perişanlıkla bitti: Üç general, 200 subay, 3.500 er can verdi. Kurinski'nin emrindeki koca bir alaydan 24 kişi sağ kaldı...

1851'de Şamil, Hacı Murad'ı çekemeyerek ölüme mahkûm etti. Hacı Murad bunun üzerine Ruslar'a teslim oldu. Ruslar kendisini Tiflis'e götürdüler, fakat Şamil'den intikam alması için gerekli araç ve imkânları kendisine vermediler. Hacı Murad bunun üzerine kaçtı, fakat çok geçmeden yakalandı ve kesilen başı Tiflis'te halka teşhir edildi.

Hacı Murad'ın bu feci âkıbeti Şamil'in yıldızının sönmesinin başlangıcını teşkil etti. Vorontzof'un yerini Bariatinski almıştı. Artık daha insanî metotlar tatbik ediliyor ve Ruslar'a iltihaklar çoğalıyordu. Bariatinski, memlekette ormanları da kestirmeye başladığından çete harbi zorlaşıyordu.

ESİR MÜBADELESİ

Fakat Şamil büyük bir darbe hazırlıyordu: Gürcistan prensesleri Anna ve Varvara'yı kaçırmayı tasarlıyordu. Anna, Rus ordusunda hizmet eden Davit Çavçavadze'ye varmıştı. Varvara da harpte ölen prens

1854 yazında prenseslerle çocukları Tsinondali'deki kâşanelerine hava tebdiline gitmişlerdi. Bir gün, bir sürü dağlı köşkü bastı ve prensesleri, çocuklarını ve hizmetkârlarını alarak Şamil'in köyüne yollandı.

Yürüyüş son derece zahmetli oldu. Ölen öldü, kalan kaldı. Esirler tam altı ay Şamil'in yanında feci şartlar altında kaldılar. Nihayet prensesleri kurtarmak için bir çare bulundu: Şamil prensleri ve nedimelerini iade etmeye razı olduğu takdirde, Çar ona, on üç yıldan beri Rus eğitimi gören oğlu Cemaleddin'i iade edecekti. Çar, bu hususta bir karar verip vermemekte Cemaleddin'i serbes bıraktı. Cemaleddin babasının yanına gitti. Fakat fazla yaşayamadı ve öldü.

1858 yılında Ruslar bütün Çeçen ülkesine ve Doğu Dağıstan'a hâkim oldular. 1859'da Vedin düştü. Şamil, Gunib'e çekildi. Artık ümit kalmamıştı. Birtakım görüşmelerden sonra Şamil yanında elli naip olduğu halde kılıcını Bariatinski'ye teslim etti.

Çar II. Aleksandr, Şamil'e son derece müsait davrandı. «Dağıstan Arslanı»nın emrine Moskova'nın güneyinde kâin Kaluga'da mükellef bir köşk verildi.

Nihayet hacca gitmek müsaadesi de aldığından İstanbul'a geldi ve her tarafta büyük saygı görerek Mekke'ye gitti.

Hac farizesinden sonra Medine'de bulunduğu 4 şubat 1871 günü Kelime-i Şahadet getirerek vefat etti. Şeyh Şamil'in çocukları ve torunları Türkiye hizmetine girip yüksek makamlara çıkmışlardır.

Bir Rus Kazak süvarisi.

AYIN TAKVİMİ

AĞUSTOS

1 AĞUSTOS 1849

116 yıl önce, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa ölmüştü. Mısır'da modern devri açan ve Kavalalı hanedanının atası olan Mehmed Ali Paşa, devlete isyan ederek istiklâl kazanmak istemişse de muvaffak olamamış, yalnız Mısır'ı ailesine irsî bir Türk vilâyeti halinde temin etmiştir. Son zamanlarda İstanbul'a gelerek Sultan Abdülmecid'in ayağını öpüp af dilemiştir. Büyük oğlu İbrahim Paşa kendisinden birkaç ay önce öldüğü için, yerine torunu I. Abbas Hilmi Paşa, Mısır valisi olmuştur.

4 AĞUSTOS 1922

43 yıl önce, Enver Paşa, Türkistan'da, Tacikistan'ın Balcuvan kasabası yakınlarında Komünist Ruslar'ın mitralyöz ateşiyle şehit olmuştu. 41 yaşında bulunan Damat Enver Paşa, I. Cihan Savaşı'nın kaybedilmesi üzerine İstanbul'dan çıkmış, yeni bir macera aramak üzere Rusya'ya gitmişti. Türkistan'da bir Türk devleti kurmak istiyordu. Bir ara Millî Mücadele'nin başına geçmek için Anadolu'ya gelmek istemiş, fakat Atatürk tarafından buna engel olunmuştu. Tarihteki son Türk imparatorluğunun dağılmasından ve Anadolu'nun çiğnenmesinden birinci derecede sorumludur.

8 AĞUSTOS 1648

317 yıl önce, IV. Sultan Mehmed tahta geçirilmişti. 6,5 yaşındaydı. En genç padişah olan Osmanoğlu'dur. Babası Sultan İbrahim tahttan indirilmiş ve birkaç gün sonra da öldürülmüştür. Önce baba annesi Kösem Mâhpeyker Büyük-Vâlide-Sultan, onun öldürülmesinden sonra da annesi Hadice Turhan Vâlide-Sultan, IV. Mehmed'e saltanat naipliği yapmışlardır. IV. Mehmed 39 yıl tahtta kalmıştır.

22 AĞUSTOS 1703

262 yıl önce, III. Sultan Ahmed, tahttan indirilen ana baba bir ağabeyi I. Sultan Mustafa'nın yerine padişah olmuştu. 27 yıl tahtta kalan III. Ahmed, Lâle Devri'nin hükümdarı olmakla meşhurdur.

23 AĞUSTOS 1514

451 yıl önce, Yavuz Sultan Selim Han'ın kumanda ettiği Türk Osmanlı ordusu, Şah İsmail'in kumanda ettiği Türk Safevî ordusunu Çaldıran sahrasında kesin şekilde bozmuştu. Bu zafer, Anadolu üzerindeki Şiî Safevî tehdidini ebediyen uzaklaştırmıştır. Çaldıran, Yavuz'u tarihin en büyük harp adamları arasına koymuştur. Bu mevki, bugün İran'da kalmaktadır, Âzerbaycan'dadır ve Türkiye sınırına yakındır. Doğu Anadolu'daki Çaldıran değildir.

24 AĞUSTOS 1516

449 yıl önce, Yavuz Sultan Selim Han, Kuzey Suriye'de Merc-i Dâbık'ta, Mısır-Suriye Türk-Memlûk ordusunu yok etmişti. Bu muharebede Memlûk sultanı II. Kansu maktul düşmüş ve Abbâsî Halifesi esir edilmiştir. Merc-i Dâbık, bütün Suriye ve Filistin'i Osmanlı hâkimiyetine açmıştır.

26 AĞUSTOS 1071

894 yıl önce, Sultan Alp-Arslan'ın kumanda ettiği Oğuz Türkleri, Doğu Anadolu'da, Malazgirt'te, Bizans ordusunu yok etmiş ve imparator Romanos Diogenes'i esir almışlardı. Anadolu'nun fethini ve Türkler'in ikinci anayurdu olmasını hazırlayan bu zafer, 6 yıl sonra Türkiye devletinin kurulmasını temin etmiştir. Dünya tarihinin en mühim hâdiselerinden biri ve bütün Türk tarihinin, İstanbul'un Fethi'nden sonraki en önemli dönüm noktasıdır.

29 AĞUSTOS 1526

439 yıl önce, Kanunî Sultan Süleyman Han'ın kumanda ettiği Türk ordusu, Güney Macaristan'da Mohaç'ta, Büyük Macaristan devletinin ordusunu birkaç saat içinde imha etmiştir. Kıral II. Layoş da maktul düşmüştür. Bu zafer, Macaristan'ı 160 yıl için Türkiye'ye kazandırdığı gibi, Charles-Quint'in Avrupa imparatorluğu fikrine vurulan en büyük darbeyi teşkil etmiştir. Örnek bir imha muharebesi olan Mohaç, Kanunî'yi, tarihin en namlı serdarları derecesine yükseltmiştir.

30 AĞUSTOS 1922

43 yıl önce, Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nde, müstevlî Yunan ordusu imha edilmiş ve düşmanın döküntüleri, Ege Denizi'ne doğru can atmaya başlamıştı. 10 gün sonra İzmir istirdat edilmiş ve Millî Mücadele bitmişti.

31 AĞUSTOS 1876

89 yıl önce, II. Sultan Abdülhamid tahta geçmişti. 34 yaşında bulunan II. Abdülhamid, ağabeyi V. Murad'ın 3 aylık bir hükümdarlıktan sonra tahttan indirilmesi üzerine, beklenmeyen bir şekilde padişah olmuştur. V. Murad, dimağî bir rahatsızlığa tutulmuştu ve doktorlar, bu rahatsızlığın belirli bir süre içinde geçmeyeceğine dair rapor vermişlerdi. Aklen hasta olan bir hükümdarın saltanatı, şer'an muteber değildi. II. Abdülhamid, Sultan Abdülmecid'in 8 oğlunun 2'ncisidir. 33 yıl tahtta kalmıştır.

5 haziran cumartesi gecesi Radyo'da Liselerarası Bilgi Yarışması saatinde İstanbul Erkek Lisesi'ne sorulan «Tunus hangi yıl kaybedildi?» sorusuna ekip sözcüsü doğru olarak 1881» diye cevap verdiği halde, «yanlış, 1830'da» dendi ve Lise bir puan kaybetti. Bu puanı kaybetmeseydi, rakibi ile berabere kalacaktı. Bu programı bu kadar ehliyetsiz kimseler mi hazırlıyor?

Ahmed Özbilgin (İstanbul)

Hakkınız var. Tunus, 1881'de Türkiye'den ayrılmıştır. 1830'da ayrılan Tunus değil, Cezâyir'dir.

13 haziran gecesi saat 10'da İstanbul Radyosu'nda yapılan bir bilgi yarışmasında jüri heyeti İznik'i, Osmanlılar'ın İstanbul'dan önceki başkentlerinden biri olarak kabul etti. Benim bildiğime göre İznik, hiçbir zaman Osmanlı başkenti olmamıştır. Radyoda böyle şeyleri kontrol edecek kimseler yok mudur? Milyonlarca dinleyiciye mahcup oluyoruz. Çünkü bilgi seviyemizi gösteriyor.

Şâdeddin İnal (Fâtih-İstanbul)

İznik, hiçbir zaman Osmanlı devletinin başkenti olmamıştır. Osmanlı devleti kurulmadan 200 sene evvel, Konya'dan önce, kısa müddet Anadolu Selçukluları'nın merkezi olmuştur.

İstanbul Radyosu'nda 10 haziran perşembe akşamı «Türklerle Anadolu» saatinde Muğla'nın güya tarihinden bahsedildi. «Muğla M. Ö. 129'da Roma krallığına, 1523'te de Osmanlılar'a katıldı» dendi. M.Ö. 123'te bir kere Roma krallığı var mıydı? Roma bir tarihte bir cumhuriyetti ve ancak M.Ö. 27'de krallık değil, fakat imparatorluk olmuştur. Roma tarihinin şu taksimatı, klâsik Batı bilgisinin ilk basamağıdır ve bizde de 6. sınıfta okutulur. Demek radyo konuşmalarını hazırlayanlarda en ilkel Batı kültürü yok. Türk kültürü var mı? Ne gezer. Muğla 1523'te değil, önce 1391'de alınmıştır. 1523'te Osmanlılar Muğla'da değil, Orta Afrika ile Orta Avrupa'daydılar.

Cemil İncebalabanoğlu (Ankara)

Bütün söylediklerîniz doğrudur. Ancak dergimiz bir tarih dergisidir ama, tarih konusundaki bütün şikâyetlerin mercii şüphesiz biz değiliz. Son zamanlarda Türkiye Radyoları'nda yanlış söylenen şeyler üzerinde birçok mektup aldık. Bu şikâyetleri bizzat bu müesseseye bildirmek çok daha hayırlı olur.

Tarih Postası

Okuyucularımızın tarihle ilgili soruları bu sayfalarda cevaplandırılacaktır.

14 haziran pazartesi akşamı Türkiye Radyoları'nın mutat «Günün Yorumu» saatinde Nijerya devleti, «Fransızca konuşan Afrika devletleri» arasında sayılmıştır. Benim bildiğime göre Fransızca konuşan devlet Nijerya değil, Nijer'dir.

Ergun Okçeken (Ankara)

Haklısınız. Fransızca "konuşan" değil, fakat resmî dili Fransızca olan devlet Nijer'dir. Afrika'nın nüfus bakımından en büyük devleti olan Nijerya ise, İngiltere'den ayrıldığı için, orada resmî dil İngilizce'dir.

Sümerler, Türk müdür?

Erden Eren (Koloñya-Almanya):

Sümerler'in Türkler'le akraba olduğu, bazı tarihçiler tarafından ileri sürülmüşse de, bu henüz bir nazariyeden ibarettir.

Bozcaada kalesini ilk defa kimler yaptırmıştır?

Hüseyin Tükmen (Beyoğlu - İstanbul)

Bozcaada Kalesi, bir Ceneviz yapısıdır. Osmanlılar tarafından birçok kereler, yeniden yapılırcasına tamir edilmiştir.

Kd. Yzb. Orhan Bayrak (Ankara)

Yayınlanmasını istediğiniz konuları, sırası geldikçe ele alacağız. Şimdilik Topkapı Sarayı'ndan devamlı olarak bahsediyoruz.

Yavuz hakkında yazdığım şiiri neşreder misiniz?

B. Sirenket (Pazaryeri-Bilecik)

Hayat Tarih Mecmuası'nda şiir neşretmiyoruz.

Reha Şalcıgil ve Ömer Genç (Ankara)

Mektubunuzu aldığımız zaman, haziran nüshamız çoktan hazırlanmış bulunuyordu. Ciddî şekilde XVI. asırda başlayan Türk - İngiliz münasebetleri hakkında iyi bir özet, Hayat Müessesesi'nin yayınladığı Türkiye Tarihi'nin haziran ayı içinde çıkacak olan VII. cildinde bulunmaktadır.

Bayrağımız bugünkü şeklini nasıl aldı?

Mansur Atalay (Tokat); Erol Çıtak (Suşehri - Sivas); Gülpaşa Çiftçi (Bandırma)

Bayrağımız bugünkü şeklini XIX. asrın sonlarına doğru almış, Cumhuriyet devrinde bir revizyon daha yapılmıştır. Evvelce de aynı bayraktı. Ufak tefek değişiklikler vardı. Meselâ yıldız, 5 köşeli değil, 8 köşeliydi.

Türk tarihinden daha fazla bahsedemez misiniz?

Recep Seplin (Alanya)

Türk tarihi, mecmuanın beşte dördünü teşkil etmektedir. Avrupa tarihi ile ilgilenen okuyucularımız da vardır. Bunları da tatmin etmek için her sayıda iki, üç makaleyi yabancı tarihe ayırıyoruz.

Tarih Mecmuası'nın cilt kapakları nasıl olacak? Yazılarınızı hangi kaynaklardan alıyorsunuz?

Fikret Canpolat(Malatya)

Cilt kapaklarımız hazırlanmıştır. Piyasada satılmaktadır. Bayilerden arayınız. — Yazılarımız, mütehassıslar tarafından, en itimada değer kaynaklara dayanılarak yazılmaktadır. Bütün Türkiye'nin en zengin tarih kütüphane ve arşivlerinden biri, elimizin altında olduğu gibi, müessesemiz dışındaki kaynaklardan da her zaman faydalanıyoruz.

Tarih bulmacası koyar mısınız?

Mehmet Yanar (Antakya)

Tarih bilginizi ölçmeye yarayan testler koyuyoruz. Zamanla bu testleri daha uzun ve komplike şekillerde vereceğiz. Bulmacadan çok daha iyi değil mi?

Türkler'le Macarlar akraba mı? Atatürk'ün akrabası var mı?

Tekin Akın (Ankara)

Türkler'le Macarlar, uzaktan akraba kavimler oldukları gibi, Macar milliyetinin teşekkülünde en büyük parçayı Türk kanı ve Türk kültürü teşkil eder. — Atatürk'ün hayatta kardeş, yeğen, kardeş çocuğu gibi yakın akrabası yoktur. Karabet yoluyla çok uzak akrabaları vardır.

Yavuz neden küpe takardı? Şah İsmail'in tahtı Topkapı Sarayı'nda mı? Ünlü askerlerimizden, meselâ Kâzım Karabekir ve Fevzi Çakmak'tan bahseder misiniz?

Gülpaşa Çiftçi (Erikli - Bandırma)

Yavuz'un kulağına küpe takması, devrin modası icabıdır. — Topkapı Sarayı'ndaki altın tahtlardan biri «Şah İsmail Tahtı» diye meşhurdur, diğeri de III. Murad devrinde yapılmıştır. — Karabekir ve Çakmak Paşalar'la sair büyüklerimizden sırası geldikçe bahsedeceğiz.

Maddî kuvvetlere mi, mânevî kuvvetlere mi inanayım?

Fuat Ornarlı (Kocatepe - Ankara)

İkisine de. Mânevî kudretle mücehhez maddî kudret, en büyük güç kaynağıdır. Yalnız büyü, falcılık, üfürükçülük gibi bâtıl inanışlar mânevî kudret değildir. Mânevî kudret, doğrudan doğruya dindir, Allah fikridir.

Orhun alfabesi hakkında bilgi verir misiniz?

Erhan Ergüven (Beşiktaş - İstanbul)

Bu sütunlarda Orhun alfabesi hakkında kısa da olsa bilgi vermeye imkân yoktur. Hüseyin Namık Orkun'un T.D.K. tarafından yayınlanmış olan «Eski Türk Yazıtları» adlı 4 ciltlik eserinde istediğiniz bilgiyi bulabilirsiniz.

İtalya I. Dünya Savaşı'nda neden İtilâf Devletleri'ne katıldı? Patrikhane meselesi Lozan'da ele alınmış mıydı?

Halil Usta (Bahçesultan - Bilecik)

Üçlü İttifak'a dahil olan İtalya, I. Cihan Savaşı çıkınca, müttefikleri olan Almanya ve Avusturya - Macaristan'a ihanet ederek İtilâf Devletleri safında harbe girmiştir. Bunun sebebi, menfaatlerini daha çok o tarafta görmesi ve savaşın İtilâf Devletleri'nce kazanılacağına inanmasıdır. — Lozan'da Patrikhane meselesi ele alınmış, bir ara Türk delegasyonu bu müessesenin Türkiye dışına çıkarılmasını istemişse de, sonra İstanbul'da kalması hususunda anlaşılmıştır. Patrikhane, Türk tarihinde, devletimizin zayıf düştüğü tehlikeli devrelerde, savaş sırasında zararlı faaliyetlerde bulunmuş, fakat kudretli Türk hükümetleri zamanında din işleri dışında belirli faaliyet gösteremiştir.

Fâtih'e ait bir tarihî romanda söylenenler gerçek midir?

Ayhan Gezginsu (Kastamonu)

Hayat Mecmuası'nda okuduğunuz tefrika bir tarihî romandır ve vakalar tabiatıyla tamamen hayalîdir. Tarihî romanlarda fazla gerçek payı aramak doğru değildir. Roman gibi okumak lâzımdır.

Kitaplar Arasında

Prof. Dr. İbrahim Kafesoğlu, Selçuklular Tarihi, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1964, çift sütunlu 64 büyük sayfa + Selçuklular şeceresi.

Geçenlerde bu sütunlarda tanıttığımız Prof. Dr. Mehmed Altay Köymen'in eserinden sonra, İ. Kafesoğlu da bir Selçuklu tarihi yayınlamıştır. Prof. Dr. Osman Turan'ın da aynı konuda bir eserinin Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü tarafından yayınlanmak üzere bulunduğunu öğrendik. Böylece elimizde, üç ayrı Selçuklu tarihi mütehassısı tarafından yazılmış üç umumî Selçuklu tarihi bulunacaktır. Tarihimizin az işlenmiş, çok ehemmiyetli bir bahsi üzerinde birbiri ardısıra çıkan bu eserler, çok memnuniyet vericidir.

Prof. Dr. İ. Kafesoğlu, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nden sonra, Budapeşte Üniversitesi'ni bitirmiştir. 1914'te doğmuştur. Şimdi İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde umumî Türk tarihi kürsüsünde profesördür. Daha çok Selçuklu tarihi üzerinde çalışmaktadır. Yukarıda anılan eseri, **İslâm Ansiklopedisi**'nin **Selçuklular** maddesinin ayrı-basımıdır. İ. Kafesoğlu, bu çok değerli ansiklopenin, 3 kişilik yeni redaksiyon heyetindendir. **Selçuklular** maddesi, ansiklopedinin X. cildinin 353-416. sayfalarını kaplamaktadır; fakat ayrı-basımda sayfa numaraları 1'den başlıyor.

Eserin plânı şöyledir: I. Siyasî tarih, II. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanması, III. Selçuklu İmparatorluğu'nun yükseliş sebepleri, IV. Selçuklu hâkimiyetinin yıkılış sebepleri, V. Selçuklular'da teşkilât, VI. İçtimaî ve fikrî hayat, VII. Dünya tarihi ve Selçuklular.

Eserin bazı noktalarına temas etmek istiyoruz: «Sançar» kelimesinin imlâsı için, bugünkü söyleyiş şekli olan «Sencer» tercih edilmiştir. Trabzon imparatorluğu için 3 yerde «kırallık» deniyor (30a, 31a). Bir yerde de «İznik kırallığı» tâbiri geçiyor (30a). Ermenice «Levon» kelimesi de Fransız imlâsıyla «Leon» yazılıyor (30a). S. 30a'da «1204'te İmparator, Trabzon'da yeni bir devlet kurarken...» diye başlayan kapalı bir cümle var ki, tarihçi olmayanlar bu cümleyi, 1204'te Bizans'tan Latinler tarafından kovulan Anges hanedanından IV. Alexius, Latinler'in elinden kurtulup Trabzon'da bir imparatorluk kurdu şeklinde anlayabilirler. Halbuki Trabzon imparatorluğunun kurucusu I. Alexius, baba ve anne tarafından Comnenus hanedanından olup, eski Bizans imparatorlarından I. Andronicus'un torunudur. — Esere ekli şecerede II. Keykâvus'un adı verilmeyen kızının ismi «Hând Fâtıma Hatun», II. Tuğrul'un kızının adı «Melike Hatun», Melik-Şah'ın kızlarından birinin adı da «Mâh-i Mülk» veya «Mâh-i Melek»tir.

Bu çok değerli ve büyük bir bilgi mahsulü olan eserde, Selçuklu tarihi ve o çağ Türk medeniyeti üzerinde tam bir fikir edinmek kabildir. Selçuklu tarihinin bütün kaynakları ve bu konudaki başlıca inceleme eserleri, kitapta itina ile işaret edilmiştir. Okuyucu, Selçuklu tarih ve medeniyeti hakkında tam bir bibliyografyayı bulmaktadır. Türk tarihinin henüz işlenmemiş ve üzerinde çalışılması zor bir sahası üzerinde yazılmış bu mühim eser, Selçuklu çağı Türk tarihi tetkiklerinde başlıbaşına bir hamle sayılacak derecede değerlidir.

Y. Ö.

Gelecek Sayımızda:

İnsanoğlu Fezada

Tarihte çığır açan bu eşsiz hâdisenin bütün tafsilâtı ve feza uçuşlarının tarihçesi

Bu sayımızda, dört şehrimizden. dört anıtın fotoğraflarının veriyoruz. Bu fotoğrafların altında neresini gösterdiği, yazılı. Yapacağınız iş her resim altında yazılı olan üç yerden birini seçmekten ibaret.

İZMİR:
İzmir agorası
Efes harabeleri
Meryem Ana kilisesi

İSTANBUL:
Eski Saray
Justinianus Sarayı
Anadolu Hisarı

Tarih Kültürünüzü Ölçüyoruz

BURSA:
Süleyman Çelebi türbesi
Murad Hudavendigâr türbesi
Yıldırım Bayezid türbesi

KONYA:
Bahaeddin Veled türbesi
Mevlâna türbesi kapısı
Sahip Ata Camii kapısı

CEVAPLAR:
Bursa: Süleyman Çelebi türbesi; İstanbul: Justinianus sarayı; İzmir: Meryem Ana kilisesi; Konya: Mevlâna türbesi kapısı.

Koleksiyon yapan okuyucularımıza:

Hayat TARİH MECMUASI

Cilt kapakları satışa arz edildi.

Mecmuamızın her 6 sayısı bir cilt teşkil edecektir. Elinizde bulunan 6. sayımızla mecmuanızın birinci cildi tamamlanmış olmaktadır.

Tarih Mecmuası iç içe konmuş ve sırtı tellenmiş formalardan mürekkep olduğu için bunların ciltlenmesindeki müşkülât göz önünde tutularak Avrupa'da bu türlü mecmualar için yapılmakta olan cilt kapağı nümuneleri getirtilmiş ve dibinde lâstik şeritler bulunan orijinal cilt kapakları hazırlanarak satışa arz edilmiştir.

Bu cilt kapaklarını alan okuyucularımız ellerindeki mecmuaları tam orta sayfalarından bu lâstiklere geçirecekler ve bu suretle ayrıca bir ciltçiye müracaat ederek bunları ciltletmek külfetinden de tamamen kurtulmuş olacaklardır.

Yeni çıkmış olan Hayat Tarih Mecmuası'nın lâstikli cilt kapaklarının fiyatı 7,5 liradır. Bunları Tarih Mecmuası'nı aldığınız kitapçıya veya müvezzie ısmarlayabileceğiniz gibi (Bateş Bayilik Teşkilâtı, Cağaloğlu, İstanbul) adresinden bizzat alabilir, ödemeli olarak veya posta pulu mukabilinde de isteyebilirsiniz.

Başlangıcından Zamanımıza Kadar

TÜRKİYE TARİHİ

Yazan : T. Yılmaz Öztuna

Yeni Çıktı :

7. Cilt : XVI. Asrın Sonu (1566 - 1595)

Türkiye'de en çok satılan kitap olan bu eser, Türkçe'de ve bütün dillerde yazılmış ilk umumî Türkiye tarihidir.

288 sayfa metin, 16 sayfa tifdruk baskı resim, haritalar, listeler, bibliyografya ile her cilt 7,5 liradır.

Dağıtım : Bateş Bayilik Teşkilâtı - Cağaloğlu - İstanbul

Büyük bir his romanı

GİZLİ DUYGULAR

Genç ve güzel bir kadın olan İrene'nin mesut olması için her şeyi vardı. Yakışıklı bir kocası, sevimli bir kızı, lüks bir evi ve müreffeh bir hayatı... Ama zaman zaman saadetini gölgeliyen bir kâbus, zavallı genç kadına bir cehennem hayatı yaşatıyordu. Acaba onu saran bu kâbus neydi?

"Gizli Duygular" tamamen İspanya'nın o büyüleyici havası içinde geçen ve bir film kadar akıcı, fevkalâde hareketli, romantik bir şaheserdir.

Bütün kadınların zevkle okuyacakları, bitirmeden ellerinden bırakamıyacakları bir eser.

160 Sayfa - Fiyatı 3,5 Lira